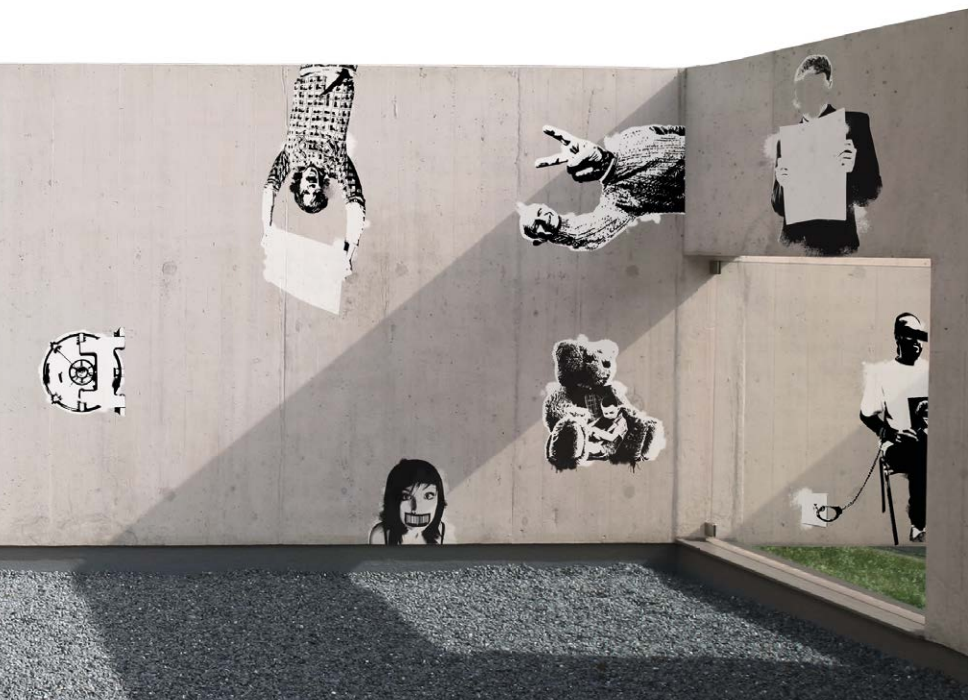

INIMÕIGUSED EESTIS

2016
2017

Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne

INIMÕIGUSED EESTIS 2016-2017

Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne

INIMÕIGUSED EESTIS 2016-2017

Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne

Toimetaja: Kari Käsper

Keeletoimetaja: Grete Anton

Täname: Liina Rajaveer, Egert Rünne, Merily Mürsepp

Väljaandja: SA Eesti Inimõiguste Keskus

Autoriõigus: Autorid ja SA Eesti Inimõiguste Keskus, 2017

Kujundus: Mihkel Ronk (koosolek.ee)

Kujunduses kasutatud fotode autorid: (creative commons license, ickr.com): erix!, mknobil, sandman, daily sunny, M.Markus, Magic Madzik, dandeluca, Elsie esq., russellsmith, takomabibelot, Yortw, dicktay2000, PinkMoose

ISSN 2228-1045

ISSN 2228-1053

Sisukord

Eessõna	4
Piinamise, ebainimlikult või alandavalt kohtlemise ja karistamise keeld	7
Epp Lumiste	
Kristena Paalmäe	
Orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld	17
Anni Säär	
Õigus õiglasele kohtupidamisele	29
Kari Käsper	
Õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele	39
Ann Väljataga	
Sõnavabadus.....	53
Katrin Nyman-Metcalf	
Kogunemis- ja ühinemisvabadus	61
Alari Rammo	
Diskrimineerimise keeld	73
Kelly Grossthal	
Sooline võrdõiguslikkus	87
Marianne Meiorg	
Õigus vabadele valimistele	103
Egert Rünne	
Rahvusvähemused ja lõimumispoliitika	111
Kristjan Kaldur	
LGBT inimeste olukord	121
Aili Kala	
Pagulaste ja varjupaigataotlejate õigused	133
Anni Säär	
Lapse õigused	145
Helika Saar	
Kiira Gornischeff	
Puuetega inimeste olukord.....	161
Mihkel Tökke	

Eessõna

Inimõigusi kui progressiivse poliitika alusraamistikku on viimastel aastatel üha tugevamini kritiseeritud. Ajalooliselt on inimõiguste-diskursust kasutatud eeskätt indiviidi õiguste kaitsmiseks riigivõimu kuritarvitamise eest. Mõelgem Harta 77 peale, mis vastustas sotsialistlikku Tšehhoslovakkia riiki sõnavabaduse, õiglase kohtupidamise, kogunemisvabaduse jmt riiutamise eest. Mõelgem 1990ndate humanitaarsetele interventsioonidele Balkanimaades.

Inimõiguste kaitsmise nimel oli neil hetkil võimalik luua suuri koalitsioone, kus muidu väga erinevaid ideoloogiaid kandvad inimesid nõustused, et olgu nende vahel mistahes muud erinevused, piinamise, kaikakohtute ja poliitiliste repressioonide ebaõigluses suudavad nad kõik kokku leppida.

Ent kui inimõiguste raamistik on ennast tõestanud retoorilise ja institutsionaalse relvana, mille abil on võimalik ära hoida kõige hullemat julmust ja tagada korda, mida filosoof Judith Shklar on nimetanud „hirmu liberalismiks“, siis 21. sajandi väljakutsed tunduvad olevat tehtud teisest puust. Eestis on sõltumatu kohtuvõim, siin ei represseerita inimesi nende poliitiliste vaadete eest, siin ei alandata inimväärikust. Need üldtunnustatud põhiõigused on kaitstud.

Ometi ei tähenda paljude inimeste jaoks formaalne inimõiguste kaitstus veel seda, et nad saaksid oma individuaalseid vabadusi ühiskonnas täiel määral kasutada. Kuigi me deklareerime, et sugusid koheldakse Eestis võrdselt, on meil jätkuvalt Euroopa suurimaid palgalõhesid. Paljusid võrdset kohtlemist jälgivaid institutsioone rahastatakse Norra projektirahadest või EL struktuurifondidest ning nende jätkumine kolme-nelja aasta pärast on aina suurema küsimärgi all. Õigusnõustamine on nõrgendatud gruppidel kättesaadavad vaid piiratud mahu. Süveneva ebavõrdsuse ajastul on üha selgem, et tegeleda tuleb mitte lihtsalt formaalse ebavõrdsusega seaduse ees, vaid ka mõelda välja uusi viise kuidas võimustada inimesi, nii et nad oma õigusi päriselt ka kasutada saaksid. Siinkohal aga konsensus inimõiguste universaalsuse osas kaob.

Astutakse poliitika maailma, kus olukord, mis tundub ühe inimese jaoks mõne sotsiaalse õiguse riivena võib tunduda mõne teise jaoks jällegi ettevõtlusvabadust või eraomandikäsutamisvabadust piiravana.

Vastukaaluks kriitikutele, kellele tundub, et seadusandlusele ja riigiinstitutsioonidele keskenduval inimõiguste-diskursusel pole reaalselt süveneva eba-võrdsuse kohta midagi öelda, toob 2016-2017. aasta inimõiguste raport välja just rea kitsaskohti, mis puudutavad formaalsete õiguste sisustamist aktiivse tegevusega. Psühhiaatriliste haigete inimväärikuse tagamine jälgimisruumides, haavatavate gruppide õigusnõustamise tagamine, andmekaitseküsimused nii riigi kui eraettevõtete (Facebooki jt sotsiaalsõrgustike) tasandil, avatud valitsemine muutmine deklaratiivsest sisuliseks tegevuseks – need on kõik teemad, mis vajavad lahendamiseks positiivset, aktiivset tegutsemist, mitte lihtsalt riigivõimu haarde piiramist.

Samuti toob raport välja samme, mis seavad küll ühiskonnale tervikuna uusi kohustusi, ent võimustavad selle hinnaga haavatavaid indiviide: näiteks 2016. aastal riiklikult rahastatud elatisabi fondi loomine, mis võimaldab maksta elatisabi ka neile üksikvanematele, kes teiselt vanemalt elatisabi mingil põhjusel kätte ei saa. Oma tegevuse teraviku suunamine neile teemadele tähendaks inimõiguslastelt suuremat politiseerumist ning eesti ühiskonnalt domineeriva turufundamentalistliku liberalismi ümbermõtestamist millekski sotsiaalsemaks ja ühisloomelisemaks. See muutus oleks ainult tervitatav.

Aro Velmet

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Piinamise, ebainimlikult või alandavalt
kohtlemise ja karistamise keeld

Piinamise, ebainimlikult või alandavalt kohtlemise ja karistamise keeld

AUTORID

Epp Lumiste

Vandeadvokaat Epp Lumiste omandas 2005. aastal bakalaureusekraadi õigusteaduses Audentese Ülikoolist, 2007. aastal magistrikraadi International University Concordia Audentesest ja 2010. aastal LL.M kraadi George Washington University'st Ameerika Ühendriikides. Oma õpingutes keskendus ta rahvusvahelisele õigusele, täpsemalt rahvusliku julgeoleku õigusele ning inimõigustele. Alates 2017. aastast töötab Epp advokaadibüroos ALTERNA. Lisaks sellele on Epp Äripäeva poolt väljaantava tööõiguse käsiraamatu toimetaja ning Rocca al Mare kooli õiguse aluste õppeaine vastutav õppejõud.

Kristena Paalmäe

Kristena Paalmäe on omandanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna bakalaureusekraadi. Käesoleval ajal jätkab Kristena juuraõpinguid Tartu Ülikooli magistriõppes. Kristena kokkupuude inimõiguste valdkonnaga sai alguse Eesti Inimõiguste Keskuses praktikal olles ning hiljem inimõiguste teemal Tartu Ülikooli bakalaureuseõppes uurimistööd kirjutades. Õpingute ajal on Kristena ka aktiivselt tegelenud juuratudengite organisatsiooni ELSA Estonia ridades välispraktika koordineerimisega. Alates 2017. aastast töötab ta advokaadibüroos ALTERNA juristina.

PEATÜKK 1

Piinamise, ebainimlikult või alandavalt kohtlemise ja karistamise keeld

Euroopa inimõiguste konventsiooni (edaspidi EIÕK või konventsioon) artikkel 3 sätestab, et kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada. Olgu meenutatud, et nimetatud õigus kaitseb ka isiku inimväärikust.

Aruandlusperioodil, 2016.-2017. aastal keskendusid Eesti õigusmaastikul EIÕK artikliga 3 seonduvad vaidlused kinnipidamissituatsioonidele ja ennekõike piisava põrandapinna tagamisele. Seetõttu vaatleb käesolev aruanne süvendatult, kuidas on Eestis tagatud inimväärikas kohtlemine kinnipidamisasutustes viibivatele isikutele. Kinniseid asutusi on mitmeid, sinna alla kuuluvad vanglad, politsei kinnipidamiskohad, välismaalaste kinnipidamiskohad, tahtest olenematu ravi teenust pakkuvad raviasutused jne.

Andmaks ülevaadet konventsiooni artikli 3 valdkonda kuuluvatest arengusuundadest aruandlusperioodil 2016.–2017. aastal, analüüsime nii kohtupraktikat, seadusandlust kui avalikke arutelusid.

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Eelmisel aruandlusperioodil (st 2014.–2015. a) teostas õiguskantsler kontrollkäike kinnipidamisasutustesse. Käesoleval aruandlusperioodil jätkas õiguskantsler sama praktikat. Õiguskantsler on 2016. aasta ülevaates hinnanud

kinnistes asutustes viibijate põhiõiguste kaitset.¹ Õiguskantsleri 2017. a aruanne on kättesaadav tegevuste osas kuni 31. august 2017. a.² Uurimine ei puudutanud mitte üksnes kinnipeetavate õiguste tagamist vanglas, vaid ka politseis, psühhiaatrilist abi osutavates haiglates ja ka näiteks Eesti Kaitseväes.

Enamike õiguskantsleri poolt teostatud kontrollkäikude raames tuli taaskord tunnistada, et enamus psühhiaatrilist abi osutavate haiglate jälgimisruumidest (mehaanilise ohjeldamise ruumid) ei vastanud nõuetele. Seega tuleb tõdeda, et paraku ei ole alates viimasest aruande perioodist märkimisväärsed edasiminekuid ohjeldamisruumide temaatikas toimunud.

Õiguskantsleri aruandes kajastatud eriilmelised probleemid ja puudujäägid viitavad selgelt vajadusele arendada ja uuendada mitte üksnes kinnipeetavate vanglatingimusi, vaid vaadata laiemat pilti – sama palju on vaja panustada ka kaitseväes, politsei kinnipidamiskohtades või psühhiaatrilist abi osutavates haiglates inimväärikate tingimuste tagamisse.

Olulise aspektina tuleb silmas pidada ka ulatusliku rändekriisi raames Eestisse saabuvatele isikutele inimväärikate tingimuste tagamist majutuskeskustes. Seega tuleb kanda hoolt selle eest, et kõigi kinnipeetavate isikute kohtlemine oleks seaduslik ja nende vabadust piiravad meetmed oleks proportsionaalsed.

Seadusandlikud arengusuunad

Pärast 1. jaanuaril 2015. aastal jõustunud karistusseadustiku reformi muudatusi ei ole karistusseadustikus piinamise koosseis muutunud, samuti ei ole tehtud kinnipeetavate õigusi puudutavaid muudatusi kriminaalmenetluse seadustikus.

Seadusandlike arengusuundade juures pöörame tähelepanu ka psühhiaatrilise abi seadusele. Sotsiaalministeerium on algatanud psühhiaatrilise abi seaduse ja sellega kaasvate õigusaktide muutmise eelnõu väljatöötamise kavatsuse.

¹ Õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016. Arvutivõrgus kättesaadav:: <http://www.oiguskantsler.ee/yle-vaade2016/index.php>

² Õiguskantsleri aastaülevaade 2016/2017. Arvutivõrgus kättesaadav:: <http://barn.ee/ylevaade2017/kontrollkaigud>

Selguse huvides märgime, et psühhiaatrilise abi seadus kehtib alates 1997. aastast, mistõttu vajab see ajakohastamist tänapäevaste vajaduste täitmiseks. Muuhulgas pole seaduses piisavalt selged patsientide ja tervishoiutöötajate õigused ja kohustused patsiendi nõusolekul tahtest olenematu psühhiaatrilise abi ning psühhiaatrilise sundravi osutamisel.³

Psühhiaatrilise abi seaduse väljatöötamise kavatsuse osas keskendume vaid ohjeldusmeetmete rakendamisele, sest need on käsitletavad tervishoiuasutuses patsientide liikumisvabaduse füüsilise piiramisena. Regulatsiooni loomisel seatakse eesmärgiks, et rakendatavad ohjeldusmeetmed oleksid proportsionaalsed, eesmärgipärased ning isikute põhiõigusi võimalikult vähem piiravad. Seadusandja on tunnistanud, et ohjeldusmeetmete rakendamine on väga intensiivne vabaduspõhiõiguste riive.⁴ Seega on ilmselge, et põhiõiguste intensiivne riive peab olema seaduse tasandil reguleeritud, mistõttu on tervitatav seaduse väljatöötamiskavatsuse koostamine ning loodetavasti tulevikus eelkirjeldatud põhimõtetele vastava seaduse eelnõu väljatöötamine.

Ohjeldusmeetmete temaatikast tõusetub ka küsimus, kuidas on ohjeldusmeetmete rakendamisel tagatud patsientide inimväärikus ning millal muutub selliste meetmete kasutuselevõtt piinavaks või ebainimlikuks kohtlemiseks. Riigikohus on leidnud Euroopa Inimõiguste kohtu (EIK) praktikat⁵ järgides, et käeraudade ja muude ohjeldusmeetmete kasutamine ei ole vastuolus EIÕK artikliga 3 juhul, kui seda tehakse seoses seadusliku kinnipidamisega ning sellega ei kaasne ülemäärase jõu kasutamist ja ülemäära avalikkusele eksponeerimist. Meetmete kasutamisel tuleb arvestada ohtu, et isik põgeneb, käitub vägivaldselt või põhjustab varalist kahju.⁶

³ Psühhiaatrilise abi seaduse ja kaasuvate õigusaktide muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Sotsiaalministeerium 08.02.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/e102f7cc-a18e-4ab3-aa8c-c66dba4bf2e2>

⁴ Vt eelmine.

⁵ Vt nt EIK 20. jaanuari 2011. a otsus *Kashavelov vs. Bulgaaria*, nr 891/05, p 38.

⁶ Vt RKKKo 3-3-1-56-15.

Kohtupraktikast lähemalt

Aruandlusperioodil 2016.–2017. a keskendus Eesti Riigikohtu praktika EIK 2013. aasta otsuse *Tunis vs. Eesti*⁷ järelmõjudele. Alates viidatud lahendist on kohtutele „põrandapinna“ kaebuste esitamine olnud kasvavas trendis.

Riigikohus lahendas aruandlusperioodil hulgaliselt EIÕK artiklit 3 puudutavaid kaasusi kinnipeetavate põrandapinna suuruse ning kinnipidamistingimuste üle. Kokku menetles Riigikohus aastatel 2016.–2017. a kokku enam kui kümnel erineval korral põrandapinna vaidlusi. Tähelepanuväärne on, et 2016. aasta Riigikohtu praktikat kinnipeetavate „põrandapinna vaidluste“ osas suunas olulisel määral EIK suurkoja 20. oktoobri 2016. a otsus asjas *Muršić vs. Horvaatia*.⁸

Esmalt selgitame, et *Muršić vs. Horvaatia* otsuses arendas EIK edasi mitme kinnipeetavaga kambris kambripinna arvutamise metoodikat lähtuvalt EIÕK artikli 3 nõuetest ning võttis järgmised seisukohad: esiteks, igal kinnipeetud isikul peab olema individuaalne magamisase; teiseks, igal kinnipeetud isikul peab olema isiklik ruum vähemalt 3 m²; kolmandaks, kambri üldine pind peab olema selline, mis võimaldab isikutel vabalt ruumis liikuda.

Üheks tähelepanuväärsemaks otsuseks Riigikohtu 2016. aasta praktikas kinnipeetavate õiguste teemal on otsus 3-3-1-83-16. Nimetatud otsuses muutis Riigikohus oma praktikat, mis puudutas kambripinna suuruse arvestust tulevalt *Muršić vs. Horvaatia*. Riigikohus sedastas, et kambripinna arvestusest jääb välja kambris asuva sanitaarsõlme pindala ning hinnata tuleb seda, kas kambri mööbel takistab kinnipeetaval tavalisel viisil kambris liikuda.

Otsuses nr 3-3-1-95-16 kordas Riigikohus, et kambripinna arvestusest jääb välja sanitaarsõlme pindala. Viimati nimetatud lahendis oli kinnipeetav viibinud 265 päeva kambrites, kus kaebaja kasutusse jäi vähem kui 3 m² pinda. Riigikohus pidas EIÕK artikli 3 peaaegu kolmveerand-aastase rikkumise korral põhjendatud ja proportsionaalseks kahju hüvitiseks 1500 eurot.

⁷ EIK 19. detsembri 2013. a otsus *Tunis vs. Eesti*, nr 492/12.

⁸ EIK 20. oktoobri 2016. a otsus nr 7334/13.

Otsuses nr 3-3-1-15-17 asus Riigikohus seisukohale, et kuigi kaebajale ei olnud tagatud 3 m² suurune isiklik ruum, ei olnud tegemist kaebaja inimväärikust rikkuva kohtlemisega. Riigikohus jõudis nimetatud järeldotseni põhjusel, et kaebajal oli võimalus viibida väljaspool kambrit ning kaebaja käis ka samal ajal töö. On märkimisväärne, et Riigikohtu hinnangul lühiajaline inimõiguste rikkumine ei ole inimväärikust alandav. Nimelt selgitas Riigikohus, et kaebaja viibimine kambri, kus oli alla 3 m² isiklikku põrandapinda oli sedavõrd lühike, et kaebaja kinnipidamistingimusi ei saa pidada inimväärikust alandavaks isegi juhul, kui tal kambriväline liikumisvabadus üldse puudus (vt RKHKo nr 3-3-1-15-17 p 18). Selline järeldots ei pruugi siiski olla kooskõlas EIÖK artikliga 3, mis kategooriliselt keelab ebainimliku või inimväärikust alandavad kinnipidamistingimused. Eelnimetatud seisukohaga võib saata kinnipidamisasutustele vale signaali – lühiajaline inimväärikuse alandamine on lubatud.

Otsuses 3-3-1-98-16 selgitas Riigikohus, et kambri pinna suuruse arvutamisel ei tule mööblialust pinda kambri pinna arvutamisel välja arvata, kuid oluline on hinnata seda, kas kinnipeetaval on võimalus kambri tavalisel viisil liikuda (vt viidatud otsuse p 13). Riigikohtu hinnangul pisikene kõrvalekalle põrandapinna miinimumnõudest ei anna kinnipeetavale õigust nõuda hüvitist.

Otsuses 3-3-1-16-16 leidis Riigikohus, et arvestades kohtlemise küllaltki pikka kestust ja asjaolu, et kaebajale kambri tagatud põrandapinna suurus jäi olulisel määral alla 3 m² ning isiku liikumisvõimalused väljaspool kambrit olid vähesed ega saanud kompenseerida kambri ülerahvastatusest tingitud negatiivseid mõjutusi, siis olid kinnipidamistingimused kambri õigusvastased ning inimväärikust alandavad.⁹ Vaatamata eeltoodule asus Riigikohus seisukohale, et inimväärikuse alandamise korral on kohaseks hüvitiseks 375 eurot.

Ruumikitsikust kompenseerivate asjaoludena on Riigikohus hinnanud ja käsitlenud näiteks võimalust viibida väljaspool kambrit, kambri ülerahvastatust,¹⁰

⁹ Vt RKHKo 3-3-1-16-16.

¹⁰ Vt RKHKo 3-3-1-16-16.

kinnipidamisasutuse üldiseid tingimusi, samuti ka võimalust osaleda kamb-rivälistes tegevustes¹¹ ning jalutuskäigu võimalust.¹² Arvestades praktikas käsitletud asjaolusid jääb lahenditest mulje, et EIK praktikas tunnustatud miinimum-põrandapinnast veidi väiksema pinna tagamine või inimväärikust alandavates tingimustest vaid lühikest aega viibimine ei anna isikule õigust hüvitisele. Sellised otsused võivad saata negatiivse signaali kinnipidamisasu-tustele, et väikesed või lühiajalised EIÕK artikli 3 rikkumised on lubatud või vähemalt ei ole need Eesti õiguskorras taunitavad.

Avalikud diskussioonid

Ajakirjanduses kajastatakse alatihti kinnipeetavatele väljamõistetavate hüvi-tiste suuruseid inimväärikust alandavates tingimustes kinnipidamise eest. 2016.–2017. aasta Riigikohtu praktikas olid analüüsitud kohtupraktika näitel kinnipeetavatele väljamõistetud hüvitised alla 1000 euro, keskmiselt suurus-järgus 300-800 eurot. Võrdluseks võib tuua käesolevas aruandes nimetatud EIK lahendi *Tunis vs. Eesti*, kus Eesti riigilt mõisteti ühele Tallinna vangla kin-nipeetavale moraalse kahju hüvitiseks välja 10 000 eurot. Seega on Riigikohtu poolt välja mõistetud hüvitised enam kui 10 korda väiksemad.

Avaliku tähelepanu pälvis ka 2017. aasta märtsis Valga haiglas aset leidnud juhtum, kus eraldusruumist välja pääsenud psühhiaatriapatsient ründas haigla töötajaid ja patsiente. Kokku sai viga 12 inimest. Hiljem 57-aastase mehe suhtes kriminaalmenetlus lõpetati ja talle kohaldati sundravi. Nimetatud intsi-dent peaks valusalt osutama vajadusele muuta ohjeldusmeetmete kasutamist ja seadusandlikul tasemel reguleerida psühhiaatrilise abi osutamise asutustes ohjeldusmeetmete kasutamist.

¹¹ Vt RKHKo 3-3-1-83-16.

¹² Vt RKHKo 3-3-1-86-16.

Kokkuvõte

2016.– 2017. aastal Eestis tuvastatud EIÕK artikli 3 rikkumised tõusetuvad peaaesjalikult kinnipeetavate kaebustest inimväärikust alandavates tingimustes kinnipidamise eest, kuid tähelepanuta ei saa jätta ka muudes asutustes kinnipeetavate isikute õiguste tagamist. Positiivse arenguna tuleb tunnustada Riigikohtu praktika muutmist kambripinna suuruse arvestamisel. Ometi on murettekitavad Riigikohtu seisukohad, mille kohaselt lühikese kestusega või väiksed kõrvalekalded minimaalsest põrandapinnast ei ole inimväärikust liigselt riivavad.

Tervitav on Sotsiaalministeeriumi algatatud psühhiaatrilise abi seaduse ja sellega kaasuvate õigusaktide muutmise eelnõu väljatöötamise kavatsus, millega lahendatakse üheaegselt patsientide ja tervishoiuteenuse osutajate õiguste ja kohustuste konkreetsem määratletus kui ka patsientide liikumisvabaduse füüsilise piiramise olukorrad.

Soovitused

- Võtta vastu seadusemuudatused psühhiaatriapatsientidele ohjeldamis-meetmete rakendamisel inimväärikuse tagamiseks;
- Anda selged suunised, et ka lühiajalised või väiksed EIÕK artikli 3 rikkumised on taunitavad;
- Suurendada EIÕK artikli 3 rikkumiste eest mõistetavaid kahjuhüvitisi, kuna üksnes nii on tagatud kõigi kinnipeetavate inimväärikas kohtlemine.

Piinamise, ebainimlikult või alandavalt
kohtlemise ja karistamise keeld

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Orjuse ja sunniviisilise
töötamise keeld

Orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld

AUTOR

Anni Säär

Anni Säär alustas Eesti Inimõiguste Keskuses tööd praktikandina 2011. aasta septembris. Alates 2012. aastast töötab Anni keskus-
ses õiguseksperdina. Lisaks annab Anni Tallinna Tehnikaülikoolis
loengut „Internetis toimijate õigused, kohustused ja vastutus“. Annil on magistrikraad õigusteadustes.

PEATÜKK 2

Orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 4 keelab orjanduse ja sunniviisilise töö. Siinkohal ei hõlma orjus ainult mõiste ajaloolist tähendust, vaid tegemist on laiemal kontseptsiooniga, mis hõlmab ka inimkaubandust.

Inimkaubandus on kuritegu ning tegemist on inimõiguste ränga rikkumisega. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon, mis jõustus Eestis 1. juunil 2015. aastal, defineerib inimkaubandust kui isiku värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist tema ärakasutamise eesmärgil. Sealjuures tähendab ärakasutamine teise isiku prostitutsioonile sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilisele tööle alistamist, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundite eemaldamist.¹

Inimkaubandus on Eestis probleemiks, kuna Eesti on nii lähte-, transiidi- kui ka sihtriigiks naiste seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil. Lisaks alistatakse sunnitööle eesti päritolu inimesi nii meie kodumaal, mujal Euroopas, kui ka Austraalias. Peamiselt kasutatakse inimeste tööjõudu omakasupüüdlikult ära ehitustel, puhastustöödel, sotsiaalhoolekande sektoris ning hooajatöödel.²

¹ Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/223122014002>

² U.S Department of State. Trafficking in Persons 2016 Report: Country Narratives. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2016/258764.htm>

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Aastatel 2016–2017 jätkas Eesti riik 2014. aasta lõpul valminud „Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020“ elluviimist, mis seab inimkaubanduse tõkestamise üheks prioriteetideks. Arenguperioodil korrastatakse töövahendajate ja tööandjate järelevalvesüsteemi, mille eesmärkideks on kaitsta töötajaid seaduses sätestatud nõudeid rikkuvate töövahendajate eest ning avastada kontrollkäikudel inimkaubanduse juhtumeid, tagades senisest tõhusama rikkumiste tuvastamise.³

2016. aasta novembris ratifitseeris Eesti laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni ehk Lanzarote konventsiooni. Konventsiooni eesmärkideks on lastevastase seksuaalkuritegevuse vastu võitlemine, lapsesõbraliku menetluspraktika ühtlustamine ning sotsiaalteenuste kvaliteedi parandamine. Kuigi Eesti õigus oli juba konventsiooni nõuetega vastavuses, nõuab konventsiooni sätetele vastamine jätkuvaid pingutusi nii sotsiaal-, tervise-, haridus- kui õiguskaitsevaldkonnalt, kuna konventsiooni läbivaks põhimõtteks laste kaitsmisel on erinevate valdkondade integreeritus.⁴ Seega on Lanzarote konventsiooni ratifitseerimine oluliseks edusammuks laste ja noorte inimkaubanduse vastu võitlemisel.

2017. aasta septembris ratifitseeris Riigikogu suure häälteenamusega Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ning tõkestamise konventsiooni ehk Istanbuli konventsiooni. Istanbuli konventsioon on kõige laiaulatuslikum naistevastase ja perevägivalla tõkestamist käsitlev rahvusvaheline leping, millega luuakse raamistik ohvrite kaitsmiseks ja abistamiseks. Samuti seab konventsioon prioriteediks naistevastase vägivalla ennetuse ning teadlikkuse tõstmise. Selleks on konventsiooniga ühinenud riik kohustatud korrapäraselt läbi viima teavituskampaaniaid ning koolitusi, töötama

³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

⁴ Eesti Kohtuekspertiisi Instituut. August 2016. Eesti ühineb lapsi seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest kaitsva konventsiooniga. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.ekei.ee/et/uudised/eesti-uhineb-lapsi-seksuaalse-arakasutamise-ja-kuritarvitamise-eest-kaitsva-konventsiooniga>

välja õppematerjale, pakkuma tugi- ja nõustamisteenust jne.⁵ Istanbuli konventsiooniga ühinemine on oluliseks saavutuseks, sest erinevalt laste kaitset puudutavast seadusandlusest, oli Eestis eelnevalt ohtralt vajakajäämisi just naiste kaitseks.

Seadusandlikud arengusuunad

Viimaste aastate muudatused inimkaubandust puudutavas seadusandluses on seotud EL-i ohvrite direktiivi ülevõtmisega Eesti õigusesse 2015. aastal ning Eesti ühinemisega Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooniga (Istanbuli konventsioon). Kuriteoohvritele senisest tugevama kaitse tagava EL-i ohvrite direktiivi kriteeriumitele vastamiseks ja Istanbuli konventsiooniga ühinemiseks viidi Eesti õigus vastavate nõuetega kooskõlla. Selleks viidi ellu olulised muudatused ohvriabi seaduses ja karistusseadustikus.

Ohvriabi seaduse muudatuse jõustumisega 2017. aasta jaanuaris tagatakse inimkaubanduse, seksuaalse väärkohtlemise ja naistevastase vägivalla ohvritele parem juurdepääs teenustele (nt ohvri nõustamine, turvalise majutuse ja toitlustuse tagamine, psühholoogilise abi andmine, tõlketeenuse võimaldamine).⁶ Oluliseks positiivseks arenguks on seadusemuudatus, mille tulemusena ei käsitleta enam seaduse silmis inimkaubanduse ohvrina vaid isikuid, kelle suhtes toimepandud kuriteo kohta on alustatud kriminaalmenetlus karistusseadustiku alusel – inimkaubanduse ohver on nüüdsest ka isik, kelle Eestis või välismaal inimkaubanduse ohvrite abistamisega tegelev organisatsioon on eeltuvastanud ja esitanud Sotsiaalkindlustusametile sellekohase teate. Seega tagab muudatus kannatanutele juurdepääsu ohvriabi teenustele ka ilma kuriteoadet esitamata ning abi saab rohkem isikuid. Lisaks võimaldab muudatus ohvritele abi mitte ainult kriminaalmenetluse ajal, vaid

⁵ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rm.coe.int/168046253>

⁶ Ohvriabi seaduse muutmise seadus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104112016002>

ka enne kriminaalmenetlust, mis omakorda tõhustab kurjategijate vastutusele võtmist.⁷

Samuti sätestati ohvriabi seaduse muudatusega seaduse tasandil naistevastase vägivalga ohvritele uus naiste tugikeskuse teenus, mis eelnevalt oli reguleerimata. Seadus kehtestab selged nõuded teenusele, mis sisaldab nii turvalist majutust kui ka nõustamisteenust. Muudatus võimaldab senisest paremini kontrollida teenuse kvaliteeti, tagada teenusele järjepidev riigi rahastus ning koguda usaldusväärset statistikat, mis on abiks ohvriabi valdkonna korrastamiseks.⁸

2017. aasta juunis jõustus karistusseadustiku muudatus, mis muutis karistatavaks inimkaubanduse ohvrikt seksu ostmise.⁹ Eelnevalt kehtiva seaduse järgi oli karistatav seksu ostmise alaealiselt, samuti kupeldamine ja prostitutsioonile kaasaaitamine.

Kohtupraktika

2017. aastal Justiitsministeeriumi poolt avaldatud kriminaalpoolitika uuringu¹⁰ kohaselt jõustus 2016. aastal kohtuotsus 16-s inimkaubandusega seotud kuriteos, millega mõisteti süüdi 29 isikut, neist 7 naist ja 2 juriidilist isikut. Inimkaubanduses (KarS § 133) mõisteti süüdi 11 inimest, kupeldamises (KarS § 133²) 7 inimest ja 2 juriidilist isikut, inimkaubanduse toetamises (KarS § 133¹) üks isik ning 8 inimest mõisteti süüdi alaealiste ärakasutamises inimkaubanduse eesmärgil (KarS § 175).

⁷ Riigikogu pressiteenistus. Oktoober 2016. Riigikogu kiitis heaks ohvriabi seaduse muudatused. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/sotsiaalkomisjon-et-et/riigikogu-kiitis-heaks-ohvriabi-seaduse-muudatused/>

⁸ Riigikogu pressiteenistus. Oktoober 2016. Riigikogu kiitis heaks ohvriabi seaduse muudatused. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/sotsiaalkomisjon-et-et/riigikogu-kiitis-heaks-ohvriabi-seaduse-muudatused/>

⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126062017069>

¹⁰ Justiitsministeerium. Aprill 2017. Kuritegevus Eestis 2016. Inimkaubandus. Anu Leps Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_ees-tis_est_web_0.pdf

Inimkaubanduse kuritegudes (§ 133) mõisteti 2016. aastal kolmes eraldi kohtuasjas süüdi kokku 11 isikut, kes olid seotud vietnamlaste illegaalse Euroopa Liitu toimetamisega. Üldjuhul määrati süüdimõistetutele inimkaubanduse ja teiste kuritegude eest liitkaristusena vangistus kuuest kuust kuni nelja aastani, mida üldjuhul ei pööratud täielikult täitmisele. Lisakaristusena määrati neljale isikule riigist väljasaatmise kohustus koos kolme või viieaastase sisesõidukeeluga. Siinkohal võib näitena välja tuua kriminaalasja 1-15-7510,¹¹ milles kohus mõistis süüdi rahvusvahelises inimkaubanduse ketis osalenud isikud. Süüdistatavad toimetasid 2014. ja 2015. aastal ebaseaduslikult üle Eesti Vabariigi ajutise kontrolljoone Vietnami kodanikke, kelle hulka kuulus ka alaealisi. Kasutades ära vietnamlaste haavatavat seisundit, sundisid süüdistavad kannatanuid tavapäratutel tingimustel tööle ning pidasid neid mitmel korral kinni ebasanitaarsetes olustikes.

Inimkaubanduse toetamise (§ 133¹) eest süüdi mõistetu oli samuti seotud vietnamlaste illegaalse üle piiri toimetamisega – talle mõisteti liitkaristusena kolmeaastane vangistus, millest kuulub kohelelt ärakandmisele üks aasta.

Kupeldamise eest (§ 133²) süüdi mõistetud 7-le isikule määratud karistused jäid 2016. aastal vahemikku 3–4,5-aastat vangistust, mille suhtes kohaldati 3-5-aastast katseaega kriminaalhoolduse järelevalve all, vaid kahele isikule mõisteti reaalne vangistus. Kummalegi juriidilisele isikule määrati rahatrahv 20 000 eurot, mis jääb samuti tingimisi täitmisele pööramata, kui läbitakse edukalt kolmeaastane katseaeg. Lisaks konfiskeeriti kolmelt kurjategijalt kokku nii kodus kui firmades olevat vara koguväärtuses 278 754 eurot.

Inimkaubanduse eesmärgil alaealiste ärakasutamise (§ 175) eest määratud vanglakaristused jäid vahemikku ühest aastast ja neljast kuust kuni 5 aastani. Vangistus pöörati kogu ulatuses realselt täitmisele neil kurjategijatel, kel oli varasem karistus kandmata; vastupidisel juhul määrati tingimisi karistus 2-5-aastase katseajaga. Karistused sisaldasid mõnel juhul ka kohustust osaleda kriminaalhoolduse jooksul sotsiaalprogrammis, läbida omal kulul

¹¹ Kriminaalasi 1-15-7510. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=177997887>

seksuaalsuunitlushäire raviprogramm või külastada seksuoloogi/psühhiaatrit. Üldjuhul keelati katseajal alaealistega suhelda, sh alaealiste sugulastega. Ühe juhtumi puhul oli enda 17-aastase tüdruksõbra kupeldajaks vaid 16-aastane meessoost isik, kellele mõisteti karistuseks 2 aastat vangistust, millest kuulus koheselt ärakandmisele 8 kuud (kriminaalasi 1-16-2632¹²).

Viimaste aastate tähtsamatest kohtuasjadest võib esile veel tuua ohtralt avalikku tähelepanu ja meediakajastust pälvinud Assar Pauluse ja tema kuritegeliku ühenduse kaasuse, millega seoses süüdistatakse Pauluse grupeeringusse kuulunud Andres Vaiku ja Rainar Sood inimkaubanduses. Kohtuasjas 1-16-6717/7¹³ tunnistas Harju Maakohus 2016. aasta septembris Assar Pauluse süüdi kuritegeliku ühenduse organiseerimises ja ühendusega korduvas väljapressimises ning määras talle 7-aastase vangistuse; orjapidamises süüdistatavate Andres Vaigu ja Rainar Soo protsess pole seevastu veel tänaseni lahendit saanud. Süüdistuse järgi pidasid Soo ja Vaik aastatel 1996-2014 orjana meessoost isikut, keda sunniti vägivalda kasutades enda jaoks tööle ilma rahalist palka maksmata.¹⁴

2017. aasta kohtulahendite statistiline analüüsi avaldab Justiitsministeerium 2018. aastal. Sellegipoolest on võimalik välja tuua 2017. aasta märkimisväärsamad kohtukaasused meediakajastusele tuginedes.

2017. aasta juunis jõustus Viru maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus kriminaalasjas, kus mõisteti süüdi vientamlasi smugeldanud kuritegelik ühendus. Süüdistuse kohaselt toimetas Igor Aleynikovi poolt juhitud kuritegelik ühendus 2015. ja 2016. aastal Venemaalt Eestisse kokku 51 Vietnami kodanikku. Kokkulepemenetluse tulemusena mõistis kohus Aleynikovile 5 aastat vangistust, teiste süüdistavate karistused jäid vahemikku 5 kuud kuni 4 aastat, millest osa tuleb kanda reaalselt, osa aga jäetakse tingimisi kohaldamata;

¹² Kriminaalasi 1-16-2632. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=179664266>

¹³ Kriminaalasi 1-16-6717/7. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=190802000>

¹⁴ Prokurör: meil on kuritegelikule maailmale selge sõnum. Äripäev. 11.05.2015. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.ariptev.ee/uudised/2015/06/11/prokuror-meil-on-kuritegelikule-maailmale-selge-sonum>

lisaks konfiskeeriti süüdistatavatel kuritegelikul viisil teenitud rahalist ning isiklikku vara.¹⁵

2017. aasta septembris leidis Eesti meedias kajastust juhtum, kus Pärnu politseiinimene õnnestus päästa liikumispuudega mees, kelle olid vangistanud kaks Moldova kodanikku. Ohver sunniti kerjama vastu tema tahtmist, olenemata ilmast või kannatanu tervisest ning teenitud tulu omastati. Kurjategijad liikusid teadlikult linnast linna jälgede peitmise eesmärgil. Pärnu maakohus mõistis süüdi Nina Ibriani ja Octavian Birsani inimkaubanduses ning määras naisele kolm ja mehele viis aastat vangistust, millest mõlemal tuleb ära kanda aasta. Ülejäänud karistus jääb täitmisele pööramata, kui katseajal ei pane süüdimõistetud toime järgmist kuritegu. Süüdimõistetud jäävad ilma äravõetud rahast, peale selle mõistis kohus neilt välja 20 000 eurot kriminaaltulu ja ligemale 9000 euro suuruse tsiviilhagi kannatanu kasuks. Pärast vanglast vabanemist saadetakse moldovlased riigist välja ja neile kehtestatakse kümneks aastaks Eestisse sõidu keeld.¹⁶

Statistika ja uuringud

2017. aastal ilmunud kriminaalpoliitika uurimuse¹⁷ andmetel registreeriti 2016. aastal inimkaubandusega seotud kuritegusid 94, mis on üheksa võrra enam kui 2015. aastal. 2016. aastal pandi inimkaubandusega seotud kuritegusid toime kaheteistkümnes maakonnas, puutumata jäid Hiiumaa, Lääne- ja Põlvamaa. Lisaks registreeriti 2016. aastal 15 välismaalaste ebaseaduslikku üle piiri toimetamise kuritegu.

Viimasel paaril aastal on kõige levinum alaealiste ärakasutamine inimkaubanduse eesmärgil (2015: 63; 2016: 59). Selle kuriteoliigi paari viimase aasta statistika näitab, et palju korduvaid kuritegusid on toime pannud samad inimesed samade inimeste vastu. Nii 2015. kui ka 2016. aastal pandi suurema osa

¹⁵ Kohus mõistis vietnamlasi smugeldanud maffiagrupi süüdi. Postimees. Juuni 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/4140311/kohus-moistis-vietnamlasi-smugeldanud-maffiagrupi-suudi>

¹⁶ Martin Laine. Jalutu ori avastati Pärnu kaubanduskeskuse eest. Pärnu Postimees. September 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://parnu.postimees.ee/4238299/jalutu-ori-avastati-parnu-kaubanduskeskuse-est>

¹⁷ Justiitsministeerium. Aprill 2017. Kuritegevus Eestis 2016. Inimkaubandus. Anu Leps Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_ees-tis_est_web_0_est.pdf

alaealiste ärakasutamisuhtumeid toime veebikeskkondade ja muude suhtlusvõrgustike (nt Snapchat, VKontakte) vahendusel, kasutades veebikaamerat ning esinedes eri kasutajakontode ja nimede all.

2016. aastal kasvas inimkaubanduse paragrahvi alusel registreeritud kuritegude arv võrreldes 2015. aastaga märkimisväärselt – 2015. aastal registreeriti 4 inimkaubanduse kuritegu, 2016. aastal oli kuritegude arvuks 15. Neist üheksal korral oli tegemist rahvusvahelises mõõtmetes kuritegudega, mille toimepanijateks olid kaks Eesti organiseeritud kuritegelikku gruppi, kes tegutsesid koos teiste EL-i riikide ja Venemaa kurjategijatega eesmärgil toimetada vietnamlasi Venemaalt illegaalselt Euroopa Liitu. Eesti kurjategijate roll seisnes navigatsiooniseadmeid ja raadiosaatjaid kasutades vietnamlaste üle piiri toimetamises ja nende transportimises.

Kriminaalpoliitika uurimus näitab, et kupeldamise (KarS-i § 133²) kuritegude arv ei ole viimastel aastatel palju muutunud (2015: 17; 2016: 19). 2016. aastal leidis aset 12 samade isikute toime pandud kuritegu. Pooled 2016. aastal toime pandud kupeldamise kuriteod toimusid Narvas (10), peale selle Tallinnas (6), mõned Pärnumaal (2) ja Viljandimaal (1). Tallinn eristus teistest kohtadest sellega, et kupeldajad ei tegutsenud üksnes eraisikuna, vaid olid loonud selleks tarbeks firmad. Tallinnas olid bordellidena kasutuses saunad ja massaažisalongid, kuid Narvas mõjutati isikuid prostitutsiooniga tegelema e-posti ja isiklike kohtumiste kaudu.

2016. aastal esines üks tööalase ekspluateerimise juhtum, milles inimene toimetati töökohta ja teda ähvardati põgenemise korral. 2015. aastal oli neid kaks: ühes pandi inimesi ettevõttes ebainimlikel tingimustel tööle ja teises sunniti üht inimest töötama teise heaks nii kodus kui töökohal.

2017. aasta statistika inimkaubanduse olukorrast Eestis avaldatab Justiitsministeerium 2018. aastal kriminaalpoliitika aastauuringus.

Hea praktika

2017. aasta veebruaris algatas Eesti riik inimkaubanduse tõkestamiseks sotsiaalkampaania IELU, mille eesmärk seisnes inimkaubanduse ohvrite ja lähedaste teavitamises ning inimesi juhtumitest teada andma julgustamises.

Tänavu suveni kestnud projekt keskendus tööalase ja seksuaalse ekspluateerimise ennetamisele ning laste kuritegevuslikul eesmärkidel ärakasutamise ärahoidmisele. Kampaania raames valmisid inimkaubandusega seotud juhtumeid selgitavad videoklipid, lisaks tegeleti koolides teavitustööga. Projekt valmis Justiitsministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, MTÜ Living For Tomorrow, Eesti Inimõiguste Keskuse ja reklaamiagentuur Idea koostöö tulemusel.

2016. aasta detsembris viidi lõpule kaheaastane riikidevaheline projekt HESTIA – „Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamine: multidistsiplinaarne lahendus”, mille eesmärk seisnes inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude seoste uurimises ning ulatuslike ennetustööde algatuses. Projekti raames viidi läbi laiahaardeline uurimustöö, korraldati üleriigilisi ümarlaudu ning kutsuti kokku mitmekülgne ekspertide rühm arutlemaks probleemi ulatuse üle rahvuslikul tasandil. Lisaks kasutati uuringu tulemusi koolitusmaterjalide väljatöötamiseks, mis on suunatud inimkaubanduse suhtes haavataivate isikutega töötavatele professionaalidele; viidi läbi hulk koolitusi projekti partnerriikides. HESTIA-st võtsid osa Eesti, Iirimaa, Leedu, Läti, Slovakkia ja Soome. Projekti koordineeris Läti siseministeerium koostöös Euroopa Kriminaalpreventsiooni ja Kontrolli Instituudiga (HEUNI) Soomes, Iirimaa sisserändajate nõukoguga, vabaühendusega Caritas Lithuania, MTÜ-ga Living for Tomorrow Eestis, ühinguga Patvērums „Drošā māja” Lätis ning Slovakkia siseministeeriumiga. Kõigis viies riigis tuvastati erinevat liiki fiktiivseid abielusid ja neist tulenevat ekspluateerimist; mõned tuvastatud juhtumid hõlmasid väga selgeid jõu, sunni, pettuse ja ekspluateerimise tunnuseid ning mõned juhtumid olid selgelt määratletud inimkaubandusena.¹⁸

Mitmed mittetulundusühingud jätkasid ka 2016.-2017. aastal inimkaubanduse ohvrite ja nende lähedaste abistamise ning ennetustööga. MTÜ Living for Tomorrow pakub alates 2004. aastast inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõustamisliini (+372 6607 320) tasuta teenust, samuti korraldas

¹⁸ Minna Viuhko, Anni Lietonen, Anniina Jokinen. Ja nad elasid õnnelikult kuni oma elupäevade lõpuni? Fiktiivsetest abieludest inimkaubanduseni, Projekt „Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamine: multidistsiplinaarne lahendus” (HESTIA). 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://lft.ee/admin/upload/files/HESTIA%20report%20final%20EST.pdf>

2016. aastal MTÜ Living for Tomorrow koostöös Sotsiaalministeeriumiga loenguid kutsekoolides õppivatele noortele inimkaubanduse teemadel. Psühholoogilise, juriidilise ja sotsiaalse nõustamisteenuste ning varjupaigavõimaluse pakkumist jätkas ka MTÜ Eluliin (+372 655 6140).

Trendid

Inimkaubanduse ohvritele ning nende lähedastele tugiteenuseid pakkuva MTÜ Living for Tomorrow sõnul on viimase aja trendideks ekspluateerivad fiktiivsed abielud kolmandatest riikidest kodanikega erinevates EL-i liikmesriikides (peamiselt Iirimaal, Inglismaal, Küprosel) ning kolmandatest riikidest välistööjõu ärakasutamine/ekspluateerimine Eestis (peamiselt hooajatöödel, ehitusvaldkonnas, põllumajanduses). Samuti on aktuaalseks teemaks prostitutsiooni liikumine korteritesse bordellide sulgemise tagajärjel ning alaealiste prostitutsiooni kaasamine, mille puhul on tõstetud esile teravalt nõudluse probleem.

Soovitused

- Suurendada regionaalsel tasandil inimkaubanduse ennetustööd.
- Tõhustada nii Eesti kodanike kui võõrtööjõu õiguste kaitsmist.
- Pöörata tähelepanu ohvrite õiguste tagamisele menetlustes.
- Suurendada uurijatele ja prokuröridele pakutavate koostatavate hulkade paragrahvi 133 rakendamise ning kohtus tunnistavate ohvritega töötamise teemadel.
- Julgustada politseid ja tööinspeksiooni uurima inimkaubandust töösuhetes, sh värbajaid, kes tegelevad pettusega.

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Õigus õiglasele
kohtupidamisele

Õigus õiglasele kohtupidamisele

AUTOR

Kari Käsper

Kari Käsper on üks Eesti Inimõiguste Keskuse asutajatest ning juhib selle tegevust. Ta õpetab Tallinna Tehnikaülikoolis inimõigusi ja Euroopa Liidu õigust ning õpib TTÜ avaliku halduse doktorantuuris. Karil on magistrikraad õigusteaduses (Tallinna Tehnikaülikool). Ta on ka Kodanikuühiskonna Sihtkapitali nõukogu liige, Global e-Sustainability Initiative Human Rights Stakeholder Advisor Groupi liige, Eesti Juristide Liidu volikogu liige ja Euroopa õiguse ühenduse (FIDE Eesti) juhatuse liige.

PEATÜKK 3

Õigus õiglasele kohtupidamisele

Poliitiline ja institutsionaalne areng

Suuremaid poliitilisi või institutsionaalseid arenguid õigusemõistmise valdkonnas vaadeldaval perioodil toimunud ei ole. Kohtud tegutsevad sõltumatult, samuti nagu õiguskantsler ning teised rohkem või vähem inimeste õigusi kaitsvad riigiasutused. Jätkuvalt on probleemsed võrdõigusvoliniku vähene rahastus võrreldes ülesannetega ning Andmekaitse Inspektsiooni sõltumatus. Viimase asjus toimub eeldatavalt arenguid seoses asutuse töö ümberkorraldamisega tulenevalt 2018. aasta mais jõustuvast Euroopa Liidu andmekaitserestormist, mis viib selle töö uutele õiguslikele alustele ning eeldab ka institutsionaalseid muudatusi.

Tasuta õigusnõustamises on tehtud ümberkorraldusi. Suuremat segadust on tekitanud nn vähekindlustatute tasuta õigusnõustamise reform, mille raames Justiitsministeerium korraldas ümber vähekindlustatutele tasuta õigusnõustamise¹ teenuse pakkumise. Õigusnõustamise eelarvet suurendati 750 000 euroni aastas ja võimalike nõustatavate arvu poole miljoni inimeseni (ehk kõigini, kes teenivad kuni pooleteisekordset keskmist palka), ent samas piiratud tingimustel.² Samas on 2017. aasta aprillist vastava riigihanke alusel

¹ Õigusnõustamist ei tohiks ajada segi riigi õigusabiga, mida pakutakse jätkuvalt läbi advokatuuri.

² Vt lähemalt <http://www.juristaitab.ee> ja <https://www.just.ee/et/uudised/>

riik-hakkab-tasuta-õigusabi-noustamise-teenust-pakkuma-poolele-miljonile-eesti-elanikule

teenust osutama asunud Eesti Õigusbüroo OÜ töö kvaliteeti ja võimekust kritiseeritud.³

Eraldi hanked korraldati puuetega inimeste tasuta õigusnõustamiseks, mida teostab Eesti Puuetega Inimeste Koda. Lisaks pakub tasuta õigusnõustamist Eesti Pensionäride Ühenduste Liit eakatele ja MTÜ Tallinna Naiste Kriisikodu perevägivalda ohvritele. Justiitsministeerium soovis pakkuda õigusnõustamist ka represseeritutele, ent vastav konkurss nurjus.⁴ Ülejäänud haavatavatele gruppidele eraldi õigusnõustamist ei toimu, välja arvatud võrdõigusvoliniku pakutav piiratud valdkondades ja mahus nõustamine diskrimineerimise korral. 2017. aasta algusest korraldati ümber naiste varjupaikade rahastamine, mistõttu ohvrite õigusnõustamist varasemas mahus enam teenuses ei sisaldu.

Migratsioonivaldkonnas toimub riigi poolt korraldatuna varjupaigataotlejate nõustamine Harku kinnipidamiskeskuses ja Vao varjupaigataotlejate majutuskeskuses. 2017. aasta märtsist alustasid tööd ka Politsei- ja Piirivalveameti migratsiooninõustajad, kes pakuvad abi rändega seotud küsimustes.⁵ Eesti Inimõiguste Keskus pakkus piiratud mahus õigusnõustamist ja õigusabi varjupaigataotlejatele koostöös ÜRO pagulasametiga.⁶

Hoolimata suurenenud ressurssidest on tasuta õigusnõustamine problemaatiline nii kättesaadavuse kui ka eelkõige teenuse kvaliteedi osas. Õigusnõustamise kvaliteedile pole selgeid ja laialt aktsepteeritud kvaliteedistandardeid: ühe võimalusena võiks kaaluda riigi rahastusega õigusnõustamist

³ Vt Eylandt, Otti. „Riigi õigusnõustamise konkursi võitnud firmal on endiselt lubatud poole vähem juriste.“ Eesti Päevaleht, 7. juuli 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/riigi-ogusnoustamise-konkursi-voitnud-firmal-on-endiselt-lubatud-poolle-vahem-juriste?id=78802760> ja Vallikivi, Hannes. „Advokatuuri esimees: ministeerium, pinguta pressikonverentside korraldamise kõrval õigusnõustamise kvaliteedi nimel“ Eesti Päevaleht, 7. juuli 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/advokatuuri-esimees-ministeerium-pinguta-pressikonverentside-korraldamise-korval-ogusnoustamise-kvaliteedi-nimel?id=78807526>

⁴ Ministri käskkiri „Erivajadustega isikute (eakad, represseeritud, perevägivalda ohvrid) õigusnõustamise kättesaadavuse parandamise tagamiseks toetuse eraldamine.“ 20. aprill 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/eakate-represseeritute_ja_perevagivalda_ohvrite_ogusnoustamise_konkursi_tulemuste_kaskkiri_28.04.2017.pdf

⁵ Vt lähemalt: <https://www.politsei.ee/et/teenused/migratsiooninoustajad/>

⁶ Vt lähemalt <https://humanrights.ee/teemad/pagulased/varjupaigataotlejate-noustamine/>

pakkumatelt isikutelt advokatuuri kuulumise nõudmist või Eesti Juristide Liidu poolt pakutava õigusnõustaja kutsequalifikatsiooni omamist.⁷

Statistika ja uuringud

Kohtumenetluse tõhusust hindavas Euroopa Komisjoni 2017. aasta EL-i õigusemõistmise tulemustabelis⁸ on Eesti jätkuvalt eesrindlike riikide osas, võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega. Kitsaskohaks on vaid suhteliselt kõrged riigilõivud tsiviilasjades. Samuti oleme EL-i riikidest ühed kasinamad kulutajad kohtumenetlusele, mida võib võtta kui tunnustust aga ka kui kitsaskohta, olenevalt vaatenurgast. Tulemustabel toob välja ka selle, et Eestis oli 2015. aasta seisuga kohtunike seas palju naisi: esimeses astmes 70% ning teises 55%, vaid kõrgeimas kohtus on naisi tunduvalt vähem kui mehi.

Tulemustabelis viidatud Eurobaromeetri andmete alusel välja toodud kohtute tajutud sõltumatuse küsimuses on toimunud tagasimineku 2016. ja 2017. aasta andmete võrdluses: nii üldiselt kui ka ettevõtjate seas on rohkem neid, kes ei oska hinnata, kas kohtuvõim on sõltumatu või mitte. Kuna õiguslikult ei ole kohtute sõltumatuse osas mingeid muudatusi tehtud, võib see tulemus olla ohu märk, mille põhjuseid tuleks lähemalt uurida.

Eesti kohtunikud ise Euroopa Kohtunike Nõukogude katusorganisatsiooni uuringu⁹ kohaselt enda survestamist otseselt oma töös ei olnud tunnetanud. Samas oli ligi kolmandikul küsitletud kohtunikest mure meedia liiga suure mõju üle kohtumõistmisele ning samuti tunnetas märkimisväärne osa kohtunikest, et valitsus ja Riigikogu ei austa nende sõltumatust (vastavalt 27% ja 20%).

“Kohtute aastaraamat 2016”¹⁰ pole otseselt uuring, ent sisaldab mitmeid olulisi käsitusi erinevatest kohtumõistmisega seotud küsimustest, näiteks põhi-seaduslikkuse järelevalvest. Aastaraamatust leiab ka kohtute statistika.

⁷ Vt lähemalt <http://www.juristideliit.ee/info-ja-uritused/kutsestandard/>

⁸ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/ET/COM-2017-167-F1-ET-MAIN-PART-1.PDF>

⁹ Vt https://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Paris/encj_report_ia_2017_adopted_ga.pdf

¹⁰ Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/õiguslalased%20materjalid/Riigikohtu%20trükised/Kohtute_raamat_2016.pdf

Euroopa Liidu põhiõiguste amet avaldas perioodil kaks konkreetsemat uuringut, mis puudutasid ka olukorda õigusmõistmisega Eestis: üks puudutas karistatute või eelvangistuse all olevate inimeste liikumist puudutava EL-i õiguse rakendamist¹¹ ning teine õigust tõlkimisele ja teabele kriminaalmenetluses.¹² Viimasest uuringust selgub üpris mitu murettekitavat asjaolu. Kriminaalmenetluses kasutatavaid tõlke ei koolitata kriminaalmenetluse küsimustes ning pole ka mingit tunnustatud tõlkide andmebaasi selle kohta, keda võib kasutada. Puudub kvaliteedikontroll ning tõlgi sõltumatust tagavad mehhanismid. Tõlkimisel ei arvestata ka võimalike erivajadustega, sh füüsilise või vaimsete puuetega inimeste ja laste puhul.

Kohtupraktika

Euroopa Inimõiguste Konventsiooni kuuendat artiklit puudutavaid kohtulahendeid oli Euroopa Inimõiguste Kohtus 2016. aasta algusest 2017. aasta novembri lõpuni kokku neli, millest kahe puhul tuvastas kohus Euroopa Inimõiguste Konventsiooni mitte kuigi tõsise rikkumise.

Lahendis *Kashlev vs. Eesti*¹³ kaebas Janek Kashlev, et tema õigusi on rikutud, sest tema suhtes toimunud kriminaalmenetluses, milles ta esimeses astmes mõisteti õigeks ja teises astmes süüdi, tegi ringkonnakohus süüdimõistva otsuse üksnes toimiku materjalide põhjal, tunnistajaid uuesti üle kuulamata. Samuti, et tal polnud võimalik süüdimõistvat otsust edasi kaevata. Euroopa Inimõiguste Kohus konventsiooni rikkumist ei leidnud: kohtu arvates olid kaebaja õiguste kaitseks olemas piisavad tagatised ning kuigi Riigikohus asja menetlusse ei võtnud, hindas ta enne menetlusse võtmist ringkonnakohtu otsust.

Lahendis *Lähteenmäki vs. Eesti*¹⁴ leidis kaebaja, et Eesti oli rikkunud konventsiooni, sest tema kindlustuse vastu esitatud hüvitisenõuet arutanud

¹¹ Vt lähemalt: <http://fra.europa.eu/en/country-data/2016/country-studies-project-rehabilitation-and-mutual-recognition-practice-concerning>

¹² Vt lähemalt: <http://fra.europa.eu/en/country-data/2016/country-studies-project-right-interpretation-and-translation-and-right-information>

¹³ Vt eestikeelset kokkuvõtet: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analysys/12011

¹⁴ Vt eestikeelset kokkuvõtet: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analysys/12284

tsiviilkohtud pidasid teda süüdi olevaks, kuigi eelnenud kriminaalmenetlus oli lõpetatud avaliku menetlushuvi puudumise tõttu. Euroopa Inimõiguste Kohus selles siiski süütuse presumptsiooni põhimõtte rikkumist ei näinud.

Lahend *Põnkä vs. Eesti*¹⁵ puudutas vaidlust kohtuistungil pidamata jätmise üle väikest summat (alla 2000 euro) puudutavas tsiviilkohtumenetluses. Kohus leidis, et Eesti oli rikkunud konventsiooni, sest maakohus ei olnud põhjendanud, miks ta otsustas asja menetleda kirjalikus menetluses ning keeldus kohtuistungist, hoolimata kaebaja taotlusest kuulata üle tunnistajad. Eesti riigilt mõisteti hüvitiseks 1000 eurot mittevaralise kahju katteks ja 2300 eurot kulude katteks inimõiguste kohtus.

Lahendis *Leuska vs. Eesti*¹⁶ leidsid neli autoõnnetuses kannatada saanut, et neil puudus juurdepääs kohtule menetlusekulude nõude osas ning lisaks ei tagatud neile õigust osaleda istungil. Kaebajad olid sõlminud kohtuvälise kompromisslepingu õnnetuse põhjustajaga, milles olid loobunud tsiviilhagidest. Samas ei sisaldanud kompromiss kriminaalmenetluses kantud menetluskulu, mistõttu soovisid nad selle eraldi välja nõuda, mida neil aga Eesti kohtusüsteemis teha ei olnud võimalik. Sellest piisas Euroopa Inimõiguste Kohtule konventsiooni rikkumise tuvastamiseks. Mis aga puudutab õigust osaleda kohtuistungil, siis selle puhul kohus rikkumist ei leidnud, sest kokkuleppemenetluses olid nad edasistest menetluseõigustest loobunud. Kokkuvõttes pidi riik rikkumise tõttu igale kaebajale maksma mittevaralise kahju hüvitiseks 1500 eurot.

¹⁵ Vt kohtulahendi eestikeelset tõlget: https://www.riigiteataja.ee/failid/ponka_v_estonia.pdf

¹⁶ Vt eestikeelset kokkuvõtet: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analys/14397

Olulised avalikud arutelud ja trendid

Paremäärmusliku Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna Riigikogu fraktsiooni juht ja juhatuse liige Martin Helme ründas 20. märtsil 2017 Riigikogu ees peetud kõnes pretsenditult kohtuvõimu sõltumatust ning konkreetseid kohtunikke, sest ta polnud rahul ühe Tallinna Ringkonnakohtu kohtulahendiga. Helme ütles oma kõne alguses:

„Lugupeetud asespiiker! Lugupeetud minister! Head kolleegid! Mina küll tahan, et siit puldist kõlaks ähvardus. Mina tahan, et kohtunike Virgo Saarmetsa, Maret Altnurme ja Kaire Pikamäe pead veereksid. Mina ei taha, et meil oleks kohtunikud, kes mitte ei sisusta õigust, vaid loovad õigust – kes sellega, et nad ründavad põhiseaduses ettenähtud võimude lahususe printsiipi, õonestavad Eesti riigi korda, kes ründavad avaliku arvamusega selgelt vastuolus olevaid väärtushinnanguid. Mina ei taha selliseid kohtunikke. Mina ei taha kohtunikke, kes rikuvad seadust ja siis võtavad laest mingisugused mittejõustunud seadused oma rikkumise õigustamiseks.“¹⁷

Helme väljaütlemise mõistsid hukka kui demokraatliku õigusriigiga kokkusobimatu teiste hulgas president Kersti Kaljulaid, Riigikohtu esimees Priit Pikamäe, endine Riigikohtu esimees Märt Rask ja justiitsminister Urmas Reinsalu.¹⁸

Eesti Kohtunike Ühing ütles avalduses, et „peab lubamatuks parlamendi liikme isiklikke rünnakuid kohtunike vastu. See kahjustab võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtet ning kohtuvõimu autoriteeti. ... ohtlikud [on] parlamendi kõnetoolist esitatud nõuded võtta kohtunikud vastutusele selle eest, et nad täitsid oma ametiülesandeid, mõistes õigust oma südametunnistuse järgi kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadustega.“¹⁹

¹⁷ Riigikogu stenogramm, 20. märts 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201703201500>

¹⁸ Hindre, Madis. „Pikamäe ja Kaljulaid peavad Helme ähvardust kohtunike suunas lubamatuks“. ERR Uudised, 23. märts 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/585727/pikamae-ja-kaljulaid-peavad-helme-ahvardust-kohtunike-suunas-lubamatuks>

¹⁹ Eesti Kohtunike Ühingu pressiteade. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.ekou.ee/teg-teated.html>

Kohtumõistmine sattus perioodil avalikkuse teravama luubi alla ka seoses kirjanik Kaur Kenderi suhtes algatatud kriminaalmenetlusega. Kuigi Kender mõisteti õigeks nii maakohtus kui ringkonnakohtus (ning Riigikohtusse prokuratuur ei pöördunud), tekitas menetlus siiski küsimusi seoses kohtumenetluse kinniseks kuulutamisega ning prokuröri poolt kasutatud menetluslike vahenditega (nagu näiteks vaimse tervise ekspertiisi vajalikkus).²⁰

Poleemikat on tekitanud ka kohtu ja prokuratuuri samasse kohtumajja kokukuivimine Tallinnas valmivas uues kohtuhoones. Advokaat Leon Glikmani hinnangul võib kahtlustatavate õigusi rikkuda olukord, kus kohtunikud ja prokurörid tihedalt samas majas kohtuväliselt läbi käivad. Glikman juhtis tähelepanu sellele, et „[m]eil mõistetakse selletagi ca 99 protsenti süüdistatavatest süüdi ja prokuröride seisukohad prevaleerivad kohtulahendites.“²¹ Tartu ülikooli kriminoloogia professor Jaan Ginter leidis samuti, et taoline käik võib murendada arusaamu kohtuvõimu sõltumatuse osas.²²

Soovitused

- Kehtestada riigi poolt rahastatud õigusnõustamisele kvaliteedinõuded ning analüüsida loodud süsteemi katvust ja mõjusust;
- Hoiduda kohtunike sõltumatuse ründamisest, nii meedial kui poliitikutel, ning rõhutada kohtuvõimu sõltumatuse olulisust;
- Pöörata senisest rohkem tähelepanu tõlke ja tõlkide kvaliteedile kohtumenetluses.

²⁰ Vt lähemalt <http://www.err.ee/572963/kender-peab-labima-vaimse-tervise-ekspertiisi>

²¹ ERR Uudised, „Õiguseksperdid: kohtunike ja prokuröride sama katuse alla viimine pole hea“, 13. november 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/642311/oiguseksperdid-kohtunike-ja-prokuroride-sama-katuse-alla-viimine-pole-hea>

²² Ibid.

Õigus õiglasele
kohtupidamisele

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Õigus perekonna-
ja eraelu puutumatusele

Õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele

AUTOR

Ann Väljataga

Ann Väljataga omab magistrikraadi tehnoloogiaõiguses Tallinna Tehnikaülikoolist ning on täiendanud end IT-õiguse erialal ka Tartu Ülikoolis. Hetkel töötab ta NATO Küberkaitsekoostöö Kompetentsikeskuses rahvusvahelise õiguse teadur-nõunikuna, aastatel 2014 kuni 2016 viibis ta praktilisel Euroopa Liidu Põhiõiguste Ametis, kus tema peamiseks uurimisvaldkondadeks olid põhiõiguslikud tagatised biomeetriliste andmebaaside ning lausjälitusprogrammide kontekstis.

PEATÜKK 4

Õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele

See peatükk keskendub andmekaitsele ja privaatsusele, perekonnaval puutumatuse teistest tahkudest (nagu näiteks lapse õigustest ja LGBTI isikute olukorrast) saab lugeda käesoleva aruande vastavatest peatükkidest.

Ilmselt oleks igakülselt vale väita, et andmekaitse ja privaatsus on alates 2013. ja 2014. aasta sündmustest olnud teisejärgulised teemad. Ometi tehakse suur osa tööst ja sünnib ka valdav osa pööretest vaikselt ja sootuks mitte värske õigusaktide, kohtupraktika või kirglike avalike arutelude tasandil. Nii Justiitsministeerium, Andmekaitse Inspeksioon (edaspidi AKI), suuremad andmetöötledjad sh info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (edaspidi IKT) teenusepakkujad ja meedia valmistuvad 2018. aasta kevadeks, mil jõustub andmekaitse üldmäärus. Seega andmekaitse ja privaatsus pole tegelikult teemana oma tähtsust minetanud, pigem on tendentsid, mis juba 2014. aastal alguse said, leidnud taaskord kinnitust ning üldjoontes viitavad need üksikisikute suuremale kontrollile selle üle, kas, kes ja kuidas nende andmetega tutvuda ning neid kasutada saab. Kuid kas andmete lauskogumise resoluutne piiramine ja andmekaitseraamistiku jõustumine tegelikult toovad kaasa privaatsusõiguse kuldajastu, ei ole sugugi kindel. Nimelt on paralleelselt teadlikkuse tõusu ja kodanikesõbralike kohtuotsustega toimumas üks teine protsess, mille käigus muutuvad andmed koosvaadatuna millekski enneolematult võimsaks, mis abstraktse hulvana võivad paljastada hämmastavaid detaile ja ennustada tulevikku, ning tehnoloogilised võimalused liiguvad teadagi alati õigusest kiiremini.

Seadusandlikud, poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

2018. aasta kevadel jõustub EL-i andmekaitseraamistik,¹ mille tagajärjel kaotab isikuandmete kaitse seadus kehtivuse ning selle asemel hakatakse rakendada andmekaitse üldmääruse norme. Sellest, millise kuju kõik need muudatused praktikas meie õiguslikul, institutsionaalsel ja poliitilisel maastikul võtavad, on aga selles aruandes veel ennatlik rääkida.

2017. aasta 1. aprillil jõustus maksukorralduse seaduse muudatus, millega anti maksu- ja tolliametile riskihindamiseks ehk maksuluureks juurdepääs suurele hulgale andmekogudele. AKI peadirektor väljendas muret, et see muudatus võib vaikimisi viia massprofileermiseni.² Sarnane mõju võiks hooletuse ja ebaeesmärgipärase kasutuse puhul olla ka 2016. aasta sügisel Siseministeeriumi poolt algatatud ideel muuta hotelli külalisraamatud elektrooniliseks nii, et õiguskaitseasutustel oleks võimalik neid andmeid analüüsides tuvastada terrorismi või kuritegevusega seostatavaid hotellikülastajaid.³

Viimane plaan aga ei ole siiani seaduseks kirjutatud. Selliste algatuste puhul on suureks ohuks see, et massandmetöötlust teostavad arvutiprogrammid ja seega on ka nende põhjal tehtud otsused mõjutatud tehnilistest protsessidest, mida neid juhtivad või nendest sõltuvad inimesed sageli ei mõista. Selline suur andmetöötlus võib viia ennatlike ja ekslike järeldusteni nii üksikisikute kui ka inimgruppide suhtes. Justiitsministeeriumi pressiesindaja Riina Solman kommenteeris, et kindlasti ei ole massprofileerimise näol tegemist seadusandja teadlikult valitud üldise suunaga.⁴ See on igati usutav, kuid massandmetöötlust puudutavate ja ka kõigi teiste õigusaktide potentsiaal rikkuda põhiõigusi peitubki sageli just loodud võimalustes kalduda seadusandja valitud üldisest suunast kõrvale.

27. aprillil 2016 jõustus Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/618, mis käsitleb broneeringuinfo kasutamist terroriaktide ja raskete kuritegude

¹ (EU 2016/679) General Data Protection Regulation. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://gdpr-info.eu/>

² Eesti Päevaleht. Andmekaitse: riigiametid jagavad liiga lahkelt ja rohkesti isikuandmeid laiali. 21. aprill 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://digileht.epl.delfi.ee/arileht/andmekaitse-riigiametid-jagavad-liiga-lahkelt-ja-rohkkesti-isikuandmeid-laiali?id=77951274>

³ Ibid.

⁴ Ibid.

ennetamiseks, avastamiseks, uurimiseks ja nende eest vastutusele võtmiseks (edaspidi PNR direktiiv). PNR direktiivile on ennustatud samasugust saatust kui andmete säilitamise direktiivile ehk kehtetukskuulutamist vastuolu tõttu põhiõigustega; seda on nimetatud ka piinlikuks deja vu-ks. Eesti oli esimeste hulgas, kes ehitas broneeringuinfo kogumiseks ja säilitamiseks eraldi andmebaasi ning alustas andmete kogumise juba 2016. aasta alguses (s.o veidi enne direktiivi jõustumist ja umbes 2,5 aastat enne ülevõtmistähtaega), mil jõustusid vastavad muudatused riigipiiri seaduses. Broneeringuinfo sisaldab teavet broneeringu ja sellega seotud toimingute kohta, lennureisija ja temaga koos reisiva isiku isikuandmeid, lennu üldandmeid, lennureisija kontaktandmeid ning broneeringu eest tasumist puudutavaid andmeid.⁵ Riigipiiri seadus näeb ette, et neid andmeid edastatakse Politsei- ja Piirivalveametile, Kaitsepolitseiametile, Maksu- ja Tolliametile, Konkurentsiametile, Sõjaväepolitseile, Keskkonnainspeksioonile ning Justiitsministeeriumi vanglate osakonnale.⁶ Broneeringuinfo kasutamine on lubatud raskete kuritegude ja terroriaktide ennetamiseks, põhinedes kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 1262 lõikes 2 toodud definitsioonil, mis on suhteliselt lai.

Pärast Euroopa Kohtu 2017. aasta juuni arvamust,⁷ millega tühistati EL-i ja Kanada kokkulepe seoses broneeringuinfot puudutavate andmete töötlemisega, tunduvad analoogiad sideandmete säilitamisega üha asjakohasemad.⁸ Otsus kohaldub otse vaid nimetatud kokkuleppele, sest tõstatusid tõsised küsimused broneeringuinfo säilitamise kohta üldisemalt, nagu näiteks:

- Kas säilitamisperiood on määratud meelevaldselt või mingitel kindlatel alustel?
- Mida reedavad broneeringuandmed isiku eraelu kohta ja kas see on proportsionaalne?
- Kas puudutatud andmesubjektide ring on piisavalt täpselt määratletud?

⁵ Riigipiiri seadus, RT I, 16.06.2017, 27, § 97.

⁶ Ibid.

⁷ Euroopa Kohus. Suurkoda. Arvamus 1/15. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=193216&doclang=EN>

⁸ The parliament magazine. *Will PNR be a humiliating déjà vu for EU policymakers?* 30. mai 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/opinion/will-pnr-be-humiliating-d%C3%A9j%C3%A0-vu-eu-policymakers>

Kohtupraktika

Üsna vahetult enne aruande „Inimõigused Eestis 2014-2015“ ilmutumist tühistas Euroopa Kohus otsuses *Schrems* EL-i ja USA vahelise *Safe Harbour* kokkuleppe, kuna lausjälgimisskandaalide valguses ei olnud kindel, et USA suudab ka tegelikult kindlustada, et EL-i kodanike andmed USA digitaalhiiglaste valduses hästi kaitstud on.⁹ Eriti arvestades, et *Safe Harbour* kokkulepe kärpis oluliselt EL-i andmekaitse järelevalveasutuste võimalusi seda kontrollida ning pani nii kodanikud kui ka andmekaitsevolinikud olukorda, kus nende ainsaks võimaluseks jäi pime usaldus režiimi suhtes, mis oli varasemalt oma privaatsusvaenulikkust või vähemalt ükskõiksust selle suhtes üsna selgelt tõestanud.

Riigikohus vaadeldud perioodil ühtegi andmekaitse ja jälitustegevusega seotud murrangulist otsust ei teinud. Kõige olulisem privaatsusõigust puudutav kohtulahend tuli 2016. aasta lõpus Euroopa Kohtult ja pani tugeva ja konkreetse pitseri 2014. aastal *Digital Rights Irelandi*¹⁰ ja 2015. aastal *Schremsi*¹¹ kaasuses võetud seisukohtadele. Ühendatud kohtuasjades *Tele 2 Sverige* ja *Watson* (edaspidi *Tele 2 Sverige*) näitas Euroopa Kohus senisest veelgi selgemalt, kelle poolel ta privaatsusküsimustes seisab – kodanike ja ilmselt ka IKT teenusepakkujate. Kui *Digital Rights Ireland* võimaldas mitmete liikmesriikide sõnul erinevaid tõlgendusi, sh ka sellist, mille järgi võib kohustust andmeid valimatult koguda, talletada ja neid hiljem ka julgeolekuasutustega jagada pidada proportsionaalseks, kui riik näeb muus osas ette mõistlikke tagatise – näiteks on piisava täpsusega paika pannud andmete talletamise eesmärgi ning periood, sätestanud ligipääsureeglid ja loonud tõhusa järelevalvesüsteemi.¹² Seega jäi üles küsimus, kas seadus, mis kohustab metaandmeid koguma

⁹ Euroopa Kohus. Otsus kohtuasjas C-362/14: *Maxmillian Schrems vs Data Protection Commissioner*. 6. oktoober 2015.

¹⁰ Euroopa Kohus. Otsus ühendatud kohtuasjades C-293/12 ja C-594/12, *Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others*. 8. aprill 2014.

¹¹ Euroopa Kohus. Otsus kohtuasjas C-362/14: *Maxmillian Schrems vs Data Protection Commissioner*. 6. oktoober 2015.

¹² EL põhiõiguste amet. Aastaaruanded 2015 ja 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2016#data-protection> ja <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/annual-reports/fundamental-rights-2017#data-protection>

suurte ja defineerimatute inimgruppide kohta, kellest enamiku moodustavad inimesed ei kujuta endast vähimatki julgeolekuohtu, on ebaproportsionaalne alati või ainult siis, kui puudub piisavalt täpne regulatsioon?

*Tele 2 Sverige*¹³ otsus vastab sellele küsimusele üheselt ning ammendavalt: IKT teenusepakkuja (nagu Tele 2) ei tohi kohustada julgeolekueesmärkidel koguma andmeid määratlemata inimhulkade kohta ning andmete kogumise aluseks peab alati olema objektiivselt põhjendatav kahtlus.¹⁴ Samuti väljendus kohus kindlalt, et ka olukordades, kus IKT teenusepakkujad ja julgeoleku- või uurimisasutused mängivad kuritegude ennetamises ja uurimises võrdset rolli, kehtib e-privaatuse direktiiviga seatud konfidentsiaalsuskohustus kõigile andmetele, mida on kogutud kodanike teenusekasutusega seoses.¹⁵

Olles küll äärmiselt resolutne, jättis Euroopa Kohus tegelikult ka seekord veel mõned avatud ukSED: nimelt ei puuduta otsus andmete kogumist näiteks arvete koostamise ja teenuse kvaliteedi kontrolli otstarbeks. Seetõttu on tõenäoline, et tegelikult jäävad täiesti arusaadavatel asjaoludel teenusepakkujate käsutusse endiselt tohutud andmehulgad, mille säilitamise praktikad varieeruvad veelgi enam kui senine andmete säilitamise regulatsioon riigiti. Küsimus, kas ja millistel tingimustel teenusepakkujad neid andmeid uurimise ja julgeolekuasutustega jagada soovivad või on selleks kohustatud, on samuti ilma kindla lahendusega. Seega, kuigi astuti suur samm privaatususe kaitseks, ei ole teise olulise eesmärgi – jälitustegevuse harmoniseerimise ja läbipaistvamaks muutmise suhtes selle kohtuotsusega kuigi palju ära tehtud. Viimane aga ei anna põhjust Tele 2 Sverige tähtsust kuidagi alahinnata.

Otsus kaasuses *Tele 2 Sverige* peaks saatma ka Eestile senisest tugevama signaali, et suhteliselt apaatne reaktsioon 2014. aasta *Digital Rights Irelandi* otsusele ei ole piisav. Õiguskantsler tunnistas juba 2014. aastal,¹⁶ et senine süsteem vajab revideerimist, kuid elektroonilise side seadus § 1111 prim

¹³ Euroopa Kohus. Otsus ühendatud kohtuasjades C-203/15 ja C-698/15, *Tele 2 Sverige and Watson and Others*. 21. detsember 2016.

¹⁴ Ibid, 107-112.

¹⁵ Ibid, 74-78.

¹⁶ Vt ka „Õiguskantsleri aastaülevaadet 2014-2015“. Sideandmete kogumine vs eraelu kaitse. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/ylevaade2015/andmekorje>

on muutmata kujul jõus siiani. Ilmselt aga on ka selles andmekaitseraamistiku jõustudes suuremaid muudatusi oodata, samuti on Euroopa Komisjon hetkel ette valmistamas uut e-privatsuse määrust. Kuigi nii pärast *Digital Rights Irelandi* and *Tele 2* otsuste avalikustamist võis meediast lugeda, et Justiitsministeerium on algatanud andmete säilitamise senise korra põhjaliku analüüsi ning ümberhindamise,¹⁷ ei ole nende protsesside tulemusi seni avalikustatud. Ainsana on kättesaadav eespool mainitud õiguskantsleri seisukoht. Õiguskantsleri pädevus privaatsuspõhiõiguse kaitseks kinnistus veelgi aastal 2015, mil õiguskantsleri seaduse muudatusega anti talle sõnaselgelt võimalus julegolekuasutuste üle järelevalvet teostada. Sellest ajast alates ongi õiguskantsler koos Andmekaitse Inspeksiooniga olnud kõige aktiivsemad institutsioonid, mis kaitsevad kodanike õigust eraelu puutumatusele, olulisemaid institutsioonilisi muudatusi käsitletud perioodil toimunud ei ole.

Õiguskantsleri tegevus

Õiguskantsler viis nii 2015. kui ka 2016. aastal läbi kontrollkäike eesmärgiga teha kindlaks, kas õiguskaitseasutused teostavad jälitustoiminguid vaid piisavalt põhjendatud lubade alusel ning kas isikuid teavitatakse välistava põhjuse ära langemisel teostatud jälitustoimingutest. Kontrollkäikude raames kontrollitud väljastatud lubadest olid enamus põhjendatud ja jälitustoiminguid oli teostatud tõesti vaid viimase vahendina olukordades, mil tõendite kogumine mõnel muul põhiõigusi vähem riivaval viisil poleks olnud võimalik. Samas tõi õiguskantsler välja, et esines lube, mille puhul vältimatu vajadus jälitustegevuseks ei olnud sugugi ilmne ning juhtumeid, kus oli välja antud lube jälitustoiminguteks, mida KrMS konkreetse uuritava kuriteo puhul üleüldse läbi viia ei võimalda.¹⁸ Teavitamiskohustuse olulisust käsitles põhjalikumalt eelmine Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne. KrMS §126 lg13p1 kohustab õiguskaitseasutusi iga isikut, kelle suhtes on läbi viidud jälitustoiminguid või kelle

¹⁷ Postimees. Eesti ei tohi enam inimeste internetiajaloo massilist talletamist nõuda. 9. jaanuar 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tehnika.postimees.ee/3972909/eesti-ei-tohi-enam-inimeste-internetiajaloo-massilist-talletamist-nouda>

¹⁸ Õiguskantsler. Ülevaade 2016. Õiguskaitseasutused. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/oiguskaitseasutused>

perekonna- või eraelu puutumatust on jälitustoiminguga riivatud, teavitama jälitustegevuse tegemise ajast ja liigist.¹⁹

Õiguskantsleri kontrollkäigud tõestasid, et õigeaegse teavitamisega on uurimisasutustes endiselt probleeme, mis piirab oluliselt puudutatud isikute võimalusi esitada rikkumiste kohta õigeaegselt kaebus ja seeläbi oma õigusi kaitsta, sh nõuda jälitustoimingu käigus kogutud teabe hävitamist.²⁰ See aitaks püsida kooskõlas ka minimaalsuse põhimõttega isikuandmete töötlemises, mille järgi peaks andmeregistrites olema just täpselt nii palju teavet kui vaja ja kindlasti mitte rohkem.

Õiguskantsler tutvus ka julgeolekuasutuste teabetoimikutega 2014.–2016. aastal teabehanketoiminguteks antud lubade kohta ning hoolimata positiivsest üldhinnangust, tegi mõned ettepanekud põhiõiguste veelgi paremaks tagamiseks. 2017. aasta aruandes soovitas õiguskantsler julgeolekuasutustel täpsemalt määratleda (nii üldistes tööjuhendites kui ka iga üksikjuhtumi puhul) teavitamise edasilükkamise alused.²¹ Siinkohal on tähtis meelde tuletada seda, et õiguskantsleril pole õiguskantsleri seaduse järgi juurdepääsu salastatud välisteabele või riigisaladusele, mis puudutab julgeolekuasutuste tegevuse salajasel või täiesti salajasel tasemel salastatud meetodeid, rahvusvahelisi ühisoperatsioone või välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni poolt edastatud teavet, kui teabe edastaja ei ole juurdepääsuks nõusolekut andnud, samuti puudub tal ligipääs informatsioonile käimasolevate teabehanketoimingute kohta.²² Lisaks juba varem tõstatatud vajadusele täpsustada elektroonilise side seaduses sätestatud andmete säilitamise kohustuse tingimusi ning ulatust, soovitas õiguskantsler samas aruandes täpsemalt sõnastada ka elektroonilise side seaduse §113, mis oma senisel kujul ei anna piisavalt selget

¹⁹ Ibid.

²⁰ Inimõigused Eestis 2014-2015. Õigus austusele perekonna- ja eraelu vastu. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/teemad/inimoigused-eestis/inimoiguste-aruanne/inimoigused-eestis-2014-2015/oigus-austusele-perekonna-ja-eralu-vastu/>

²¹ Õiguskantsler. Ülevaade 2017. Õiguskaitseasutused. Isikuandmete varjatud töötlemine. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2017/isikuandmete-varjatud-tootlemine> ; Õiguskantsler. Ülevaade 2016. Õiguskaitseasutused. Õiguskaitseasutused töötlemine. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/oiguskaitseasutused>

²² Õiguskantsleri seadus, 06.04.2016, 23, § 111 (6).

arusaama sellest, kuidas on lubatud interneti püsivõrgu kasutamine pealtkuulamise eesmärgil ning seetõttu pole võimalik ka sellise pealtkuulamise õigus-pärasust kontrollida.²³

Statistika ja uuringud

Eurobaromeetri e-privatsust puudutavast uuringust ilmnes, et eestlane on võrreldes Euroopa keskmisega veidi aktiivsem interneti- ja sotsiaalmeedia-kasutaja. Samas jäävad eesti vastajate teadlikkus oma õigusest privaatsusele e-keskkonnas ning nõudmised teenusepakkujatele keskmisest tagasihoidlike-maks. Seega võib üldistavalt öelda, et eestlane on aktiivne, usaldav ja optimist-lik digiinimene, kes samas ei evi tugevaid kahtlusi riigi jälitusprogrammide mõõdukuse ja legitiimsuse suhtes. Näiteks pidas võimalust enda elektrooni-liselt edastatud sõnumeid krüpteerida nii, et neid saab lugeda vaid adressaat, väga oluliseks 47% vastanud eestimaalasi, EL-i keskmine näitaja oli seevastu märksa kõrgem – 65%. Küpsiste ja teiste monitoorimisseadmete kasutamist vaid isiku otsesel teadlikul nõusolekul pidas väga oluliseks 39% Eesti vasta-nutest ning 56% kõikidest EL-is küsitletutest. Samas oli ilmne ka see, et Eesti vastaja valis harva kõige tugevamalt meelestatud vastusevariandi.

Olulisemad avalikud arutelud

Otse loomulikult keskenduvad ka avalikud arutelud pigem lähitulevikule, vaadates eelseisvasse kevadesse. Tõstatatud on küsimusi nagu: kuidas mõju-tab vaikimisi andmekaitse põhimõte (s.o andmekaitset ja privaatsust eden-davate lahenduste integreerimine kommunikatsioonitehnoloogiatesse aren-duse kõige esimeses staadiumis) tarkvaraarendust, millised asutused peavad enda meeskonda kaasama andmekaitseeksperdi, mida tähendab õigus olla unustatud praktikas ja kas Eesti järelevalvesüsteem on valmis tehniliselt kee-rukamate nõudmiste täitmist kontrollima. Sarnaselt varasematele aastatele ei ole julgeoleku- ja terrorismiteemaatikale keskendunud avalikud sõnavõttud ja arutelud andmekaitseküsimusi süvitsi käsitlenud. Nii ei ole Euroopa tasandil

²³ Õiguskantsler. Ülevaade 2017. Õiguskaitseasutused. Isikuandmete varjatud töötlemine. Arvutivõrgus kät-tesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2017/isikuandmete-varjatud-tootlemine>

huvikaitseorganisatsioonide ja mõttekodade poolt palju kriitikat pälvinud PNR direktiiv Eesti avalikus ruumis märgatavat kõlapinda leidnud.

Küll aga kerkis esile teisi kitsamaid riikliku tasandi andmekaitsearutelusid. Tervise- ja töministri Jevgeni Ossinovski plaan nägi ette töötada eri registrite baasil välja tehniline lahendus, mis kuvab kohalikele omavalitsustele mitteaktiivsete noorte nimekirja. Andmekaitse Inspeksioon aga leidis, et plaan ei ole kooskõlas eraelu puutumatusega, kuigi oli mõeldud soodustama vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet, nagu seisab ka põhiseaduse paragrahvis 28. Juunikuus paljastas riigikontroll, et nii tervise infosüsteem kui ka sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister STAR sisaldavad turvariske. Ligipääs esimeses sisalduvatele delikaatsetele isikuandmete on liiga lihtne – nimelt pole kasutusel kahefaasilist autentimist.²⁴ STAR ei võimalda saada süstemaatilist ülevaadet andmetöötluse kohta ning muudab seega ka väärkasutamise tuvasutamise raskeks.²⁵ Teine arutelu leidis aset 2015. aasta lõpus ning 2016. alguses, kui toonane kaitseminister Hannes Hanso esitas valitsusele eelnõu, millega saanuks kaitseväge arstlikud komisjonid juurdepääsu tervise infosüsteemi andmetele.²⁶

Suurt poleemikat põhjustas ka hetkel kooskõlastamisel olev taustakontrolli seadus,²⁷ mida kommenteerisid kriitiliselt nii AKI²⁸ kui ka õiguskantsler.²⁹ Seni teostatakse taustakontrolli kas riigisaladuse loa menetluse käigus riigisaladuse- ja salastatud välisteabe seaduse korras ja kõigi kaitse- või

²⁴ Delfi Ärileht. Riigikontroll: kaks suurt riiklikku andmebaasi on ebaturvalised. 1. juuni 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/riigikontroll-kaks-suurt-riiklikku-andmebaasi-on-ebaturvalised?id=78421161>

²⁵ Ibid.

²⁶ Vaata nt: Postimees. Kaitseväge hakkab nägema inimese andmeid e-tervises. 21. jaanuar 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tervis.postimees.ee/3476479/kaitsevagi-hakkab-nagema-inimese-andmeid-e-tervises>

²⁷ Taustakontrolli seaduse eelnõu. 17. veebruar 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#4u9aVOUG>

²⁸ ERR. Amet: Taustakontrolli seadus jätab tööandjaleliialt vabad käed. 16. märts 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/584428/amet-taustakontrolli-seadus-jatab-tooandjaile-liialt-vabad-kaed>; Õiguskantsler. Arvamus taustakontrolli seaduse eelnõu kohta. 16. märts 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Arvamus%20taustakontrolliseaduse%20eel%C3%B5u%20kohta.pdf

²⁹ Ibid.

korralvestruktuuride töötajate suhtes eriseaduste alusel. Mõlemal juhul on on nii ankeetide sisu kui ka uuritavate isikute ring kindlalt piiratud ning viimane ei hõlma kedagi peale tööleasuja enda. Eelnõu järgi saab kontrollida ka riigihankepartnerite ning vabatahtlike (abipolitseinike, vabatahtlike päästjate) ning ka tööleasujate pereliikmete taustasid. Püüd taustakontrollide ulatust ning intensiivsust ühtlustada on kindlasti kiiduväärne, kuid eelnõu oma praegusel kujul: ei piiritle taustakontrolli teostaja õigust saada andmeid riiklikest andmekogudest vastavalt taustakontrolli konkreetsele sisule ja eesmärgile, sekkub delikaatsetesse isikuandmetesse nagu usulised veendumused ja ter-
viseandmed ning omistab suure kaalu abstraktsetele õiguslikult sisustamata mõistetele nagu „ustavus Eesti Vabariigile“ ja majandusraskused.³⁰ Samuti ei ole eelnõu sideandmetele ligipääsu puudutav osa kooskõlas kolmandas alapeatükis käsitletud Euroopa Kohtu otsusega kaasuses *Tele2 Sverige*. AKI ja õiguskantsleri kriitika on põhjendatud ning näitab, et meie põhiõiguste valvekoerad on selles küsimuses informeeritud, kaasaegsed ja progressiivsed.³¹

Trend ja hea praktika

Suureks edasiminekuku võib pidada seda, et kui varem oli ähmane, kes ja mil-
lises ulatuses jälitus- ja teabehanketegevuse üle järelevalvet teostab, siis nüüd on õiguskantsler selle rolli kindlalt enda kanda võtnud. See tähendab, et peale vabaühenduste, kelle ligipääs ametlikule informatsioonile on tihti piiratud, on olemas tugev valvekoer, kellel on nii eriteadmised põhiõiguste kaitse vallas kui ka mandaat (olgugi, et piiratud)³² uurida õiguskaitse- ning julgeolekuasutusi. Kuigi sisuliselt oli õiguskantsleril see võimalus ka varem, on viimase kahe aasta aruandeid vaadates selge, et see valdkond on peale 2015. aastal jõustunud seadusemuudatust märksa prioriteetsem. Eurobaromeetri e-privatsuse uuringu tulemused näitavad, et kuigi jääme EL-i keskmisele alla, on üle poole Eesti vastajatest siiski teadlikud oma õigusest e-privatsusele ning on valmis nõudma tehnilisi lahendusi selle kaitseks. Muidugi on tervitatav ka see, et

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Vt 3. alapeatükki.

enne andmekaitseraamistiku jõustumist ja hiidtrahvide saabumist on andmetöötledajad näitamas üles aktiivset huvi selle vastu, kuidas enda käsutuses olevaid isikuandmeid nii töödelda, et see kõigile kõige parem ja kasulikum oleks. Viimane tõusev trend on suurandmete ja massprofileerimise temaatika kriitiline käsitlus, positiivsena tõusevad esile AKI sõnavõttud. Selle peatüki autori arvates aga tuleks riigis, kus on sedavõrd suur tähtsus koostalitlusvõimelistel elektroonistel andmekogudel, pöörata nendele küsimustele eriti suurt tähelepanu ning läheneda igasugustele automatiseeritud massandmetöötluse tulemusena otsuseid langetavatele programmidele kõrgendatud ettevaatlikkussega. Seda seetõttu, et suurandmete ning massandmetöötlusega seonduvaid probleeme ei lahenda isegi kauaoodatud (või –kardetud) andmekaitseraamistik.³³

Soovitused

- Vaadata viivitamatult kriitiliselt üle andmete säilitamise ja neile ligipääsu võimaldamise regulatsioon Eestis, võttes sealjuures lähtepunktiks, et IKT teenusepakkujaid ei tohi kohustada säilitama andmeid defineerimata inimhulkade kohta, kelle seos kuritegevuse või julegolekuriskidega pole objektiivselt põhjendatav.
- Välistada eos massprofileerimise võimalus, suhtudes ülima ettevaatlikkusega igasugustesse algatustesse ja eelnõudesse, mis võimaldavad ligipääsu mitmetele ametlikele andmekogudele ilma spetsiifilise aluse, kõrgeimate turvalisusnõuete ja väga range loasüsteemita.
- Tõsta AKI kompetentsi nii, et sellel oleks võimalik efektiivselt uurida tehniliselt keerukaid andmekaitseküsimusi, mis eeldavad tarkvaraarenduse protsessi erinevate tahkude mõistmist.
- Mitte vastu võtta taustakontrolli seadust sellisel kujul nagu see 2017. aasta veebruaris esitatud eelnõus seisab.

³³ Pressiteade. EP suurandmete resolutsioon. Märts 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-AaG-599312-Big-Data-FINAL.pdf>

Õigus perekonna-
ja eraelu puutumatusele

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Sõnavabadus

Sõnavabadus

AUTOR

Katrin Nyman-Metcalf

Katrin Merike Nyman-Metcalf on külalisprofessor Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituudis, e-Riigi Akadeemia juriidiline ekspert ja uuringute juht ning töötab rahvusvaheliselt konsultandina peamiselt kommunikatsiooniõiguse alal aga ka kosmoseõigusega. Katrin on töötanud rohkem kui 50. eri riigis. Katrinil on PhD Uppsala Ülikoolist (1999, kosmose õigus).

PEATÜKK 5

Sõnavabadus

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Sõnavabadus on sätestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni (EIÕK) 10. artiklis ning Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) paragrahvides 44–46. Sõnavabadus on oluline nii iseseisvalt kui ka teiste vabaduste teostamise ja demokraatia toimimise eeldusena ning sisaldab vabadust väljendada mõtteid ja levitada informatsiooni – kirjalikult, suuliselt, piltide kujul või muul viisil – ning õigust teavet saada. Sõnavabadusega on seotud meediat puudutavad seadused, ligipääs teabele ja andmekaitse. Sõnavabadust saab teatud olukordades ja teatud tingimustel piirata teiste õiguste (näiteks privaatsuse ja sellega seotud andmekaitse) kaitseks, julgeolekukaalutlustel, vihakõne piiramiseks või muudel põhjustel nagu ringhäälingu litsentseerimine ja muu kommunikatsioonitehnoloogia regulatsioon.

Sõnavabaduse olukord Eestis püsib üldiselt hea ja on seda olnud juba pikemat aega, mis tähendab et sõnavabaduse seisund on stabiilne. Eesti meediamaaistik on väikese riigi kohta kaunis mitmekesine. Internetimeediat tarbitakse palju, ka välismaa meediat.¹ Poliitilist survet meediale on vähe. Ka käesoleval perioodil on ühiskonnas vastuolulistel teemadel (nagu kooseluseadus ja pagulased) esinenud emotsionaalseid ja teravaid debatte (eriti interneti kommentaarides), mis pööravad tähelepanu sõnavabaduse võimalikele negatiivsetele tagajärgedele. Kuigi mitmed meediaväljaanded on loonud süsteeme ebasobivate kommentaaride maha võtmiseks ning üritavad suhtluskultuuri parandada, on see siiski tihti ebapiisav.

¹ Seda võimaldab hea keeleoskus. Eesti on nende riikide hulgas maailmas, kus osatakse võõrkeeli kõige rohkem. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Distribution_of_people_aged_25%E2%80%9364_by_knowledge_of_foreign_languages_2007_and_2011_\(%25\)_edu15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Distribution_of_people_aged_25%E2%80%9364_by_knowledge_of_foreign_languages_2007_and_2011_(%25)_edu15.png)

Eesti meediamaaastikul on näha näiteid, kuidas vaba ja avatud ühiskonda saavad ära kasutada teised riigid propaganda levitamiseks. Vene meedia aina kasvavat propagandat, mis on osalt otseselt suunatud Eestis elavatele venekeelsetele inimestele, saab Eestis levitada vabalt, kuna sinne meediamaaastik on vaba. Eriti aktiivselt kasutatakse sotsiaalmeediat.²

Seadusandlikud arengusuunad

Raportis käsitletud perioodil ei ole sõnavabaduse alal olnud olulisi seadusandlikke muudatusi. Andmekaitse vallas on muudatused tulemas, kui EL-i 2016. aastal vastu võetud andmekaitsemäärus (2016/679) jõustub 2018. aasta mais. Hetkel tegelevad eri andmetega tegelevad organisatsioonid määruse rakendamise ettevalmistusega. Kuigi see toob endaga kaasa olulisi praktilisi muudatusi, ei muuda see olukorda, et põhiõigused nagu sõnavabadus ja privaatsus on kaitstud. Avaliku teabe seaduses ja ka arhiiviseaduses jõustusid jaanuaris 2016 muudatused, mis teevad selgemaks teabe taaskasutamise võimaluse.³

Eesti kuulub nende riikide hulka maailmas, kus on kõige parem interneti kättesaadavus. Eriti palju kasutatakse mobiilset interneti. Püsiühendusega lairiba on vähem arenenud eriti maakohtades. Elektrituru seaduses tehti 2017. aasta jaanuaris (jõustusid märtsis 2017) muudatusi, et võimaldada olemasolevat infrastruktuuri lairiba paremaks kättesaamiseks terves riigis.⁴ Tehnilise Järelevalve Amet on loonud interaktiivse kaardi, näitamaks, mis teenused on eri kohtades olemas.⁵

Riigikogu arutas juunis 2017. aastal karistusseadustiku muudatust sisuga, et lapspornograafia kirjeldus kirjanduses ei oleks karistatav, mida olid algatanud 13 Riigikogu liiget peale kirjaniku Kaur Kenderi palju meediakajastust saanud kohtuasja, kus teda süüdistati lapspornograafias ühe tema novelli alusel. Seadusemuudatus lükati tagasi. Vajalikkust muuta karistusseadustikku ja luua selgemaid reegleid vaenukõne suhtes on jätkuvalt arutatud.

² Kaitsepolitsei Aastaraamat 2016 lk 9.

³ RT I 06.06.2016.

⁴ Elektriturseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus, RT I 25.01.2017

⁵ Arvutivõrgus kättesaadav: www.netikaart.ee

Kohtupraktika

Riigikohus menetles 2016. aastal mõningaid sõnavabadusega seotud asju. Üldiselt näitavad otsused, et kohus tunnustab sõnavabaduse olulisust. Näiteks uuriti, kas on võimalik määrata trahvi ajakirjanikele, kes kohtuniku selgituse vastaselt avaldavad informatsiooni kohtuistungil kohta. Riigikohus leidis, et istungi faasis väljaspool kinnise kohtuistungil reegleid ei saa sõnavabadust piirata.⁶

Tagapõhi oli, et kriminaalasja menetlev kohtunik selgitas kohtuistungil lõpus kohtusaalis viibinud ajakirjanikele, et sel momendil oli keelatud ülekuulatud kannatanu ja tunnistajate ütluste avaldamine ning refereerimine. Siiski ilmus järgmisel päeval Õhtulehe paber- ning võrguväljaandes saalis viibinud ajakirjaniku artikkel, milles tsiteeriti üksikasjalikult kannatanu kohtuistungil antud ütlusi ja refereeriti tunnistajate ütlusi. Harju Maakohus määras ajakirjanikule 600 euro suuruse rahatrahvi. Tallinna Ringkonnakohus tühistas trahvi ja Riigikohus oli Ringkonnakohtuga samal arvamusel.⁷

Ka teine Riigikohtu otsus teatud määral sarnases asjas lõppes kohtu toega sõnavabadusele ja kinnitamisega, et seda tohib piirata ainult kindlaksmääratud juhtudel.⁸ Tegemist oli kriminaalasja kannatanu seadusliku esindajaga, kes Delfile kommenteerides avaldas kohtueelse menetluse andmeid. Temale määrati selle eest 1000-eurone rahatrahv. Tallinna Ringkonnakohus ei muutnud otsust. Riigikohus vaatas üksikasjalikult seaduse sätteid selle kohta, kes ja kuidas tohib sääraseid trahve otsustada ja leidis, et menetlusseadustikus on lünk. See oli peamiseks põhjuseks, miks trahv tühistati ja seletusest saab välja lugeda, et igasugune sõnavabaduse piirang saab tugineda ainult selgetel seadustel.⁹

Huvitav on ka Riigikohtu kaasus, mis tegeles kaebusega Andmekaitse Inspeksiooni vastu nende poolt lõpetatud menetluse suhtes, kuna eraisik ei nõustunud Inspeksiooni otsusega, et andmekaitset ei oldud rikutud. Kaasus on huvitav, kuna andmekaitse vastu seisis avalik huvi ja meediavabadus.

⁶ RK 3-1-1-74-16

⁷ Ibid.

⁸ RK 3-1-1-80-16

⁹ Ibid.

Riigikohus tsiteerib Euroopa Inimõiguste Kohust. Riigikohtu otsus aga piirdus hindamisega, kas Andmekaitse Inspeksioon oli kaalutusreeglitest kinni pidanud, kuna inspeksioon kohaldab konkreetset järelevalvemeedet kaalutlusõiguse alusel. Riigikohus mainib: „kolleegium märgib, et ajakirjandusel on ajakirjandusvabaduse olemusest tulenevalt lai otsustusvabadus avaliku huvi puudutava teemaderingi määratlemisel. Avaliku huvi puudumist võiks sedastada näiteks juhul, kui avaldatakse eraelu detaile, mis kuidagi ei seonu avaliku huviga ega aita kaasa ühiskondlikule debatile. Sealjuures peaks avalik huvi puuduma täielikult ja ilmselgelt, sest vastasel juhul saaks täitevvõim riikliku järelevalve käigus liiga suures ulatuses otsustada, millistel teemadel võib ajakirjandusväljaanne kirjutada ja millistel mitte. See moonutaks ajakirjandusvabadust.“¹⁰ Tuginedes sellele ja hinnangule, kuidas ajakirjandus oli andmeid kasutanud, jõudis kohus järeldusele, et Andmekaitse Inspeksioon oli käitunud korrektselt.¹¹

Viimane huvipakkuv kohtuasi on aprillis 2016. aastal tehtud eelotsusetaotlus Euroopa Kohtule. Paluti Euroopa Kohtu arvamust selle kohta, kas on kooskõlas määrusega 1215/2012 kohtualluvuse kohta lepinguvälise kahju suhtes, et väidetavalt laimava interneti sisu kohta taotletakse kahjutasu igas riigis, kus sisu kättesaadav on. Euroopa Kohus ei ole veel arvamust avaldanud aga 13. juulil 2017 tuli kohtujuristi arvamus, kes leiab, et „juriidiline isik, kes väidab, et tema isikuõigusi on rikutud teabe avaldamisega internetis, võib esitada nõude kogu tekitatud kahju osas selle liikmesriigi kohtule, kus on tema huvide kese.“¹²

Palju tähelepanu on saanud eelpool nimetatud kohtuasi kirjaniku Kaur Kenderi lapspornograafia süüdistuste kohta. Nii maakohus kui ka ringkonnakohtus mõisteti Kender õigeks ning kumbki osapool otsust edasi ei kaevanud.

Statistika ja uuringud

Lisaks seadustele ja kohtusüsteemile on Eestis eneseregulatsioonil põhinev süsteem. Kaebusi saab esitada Avaliku Sõna Nõukogule või Pressinõukogule, lisaks

¹⁰ 3-3-1-85-15 Lõik 23

¹¹ 3-3-1-85-15

¹² Kaasus C-194/16 *Bolagsupplysningen and Ilsjan*.

ka rahvusringhäälingu suhtes nende meediaeetika nõunikule. Trükkimeediale lisaks osalevad süsteemis ka mõned ringhäälingu kanalid ning internetimeedia (Delfi). Kaebuste arv püsis aastast aastasse kaunis sarnane, aga on hiljuti veidi tõusnud. 2016. aastal tehti 84 kaebust ja 80 otsust (2015. aastal vastavalt 75 ja 64). 2016. aastal oli 42 õigeksmõistvat ja 38 taunivat otsust, 2015. aastal õigeksmõistvat 33 ja 31 taunivat otsust.¹³ Vaadates eri aastate statistikat, võib väita, et süsteem on üldiselt hästi teada ja toimib. Avaliku Sõna Nõukogu tegeleb meedia eetiliste küsimustega ja menetleb sel alal kaebusi. Aastal 2016 oli Avaliku Sõna Nõukogus kaebusi 27 – vabastavaid otsuseid 5 ja taunivaid 8.¹⁴ Need arvud on aastast aastasse olnud kaunis sarnased. Üldiselt on inimesed teadlikud eneseregulatsiooni olemasolust, kaebusi esitada ei ole keeruline ja organid tegelevad nendele esitatud juhtumitega ettenähtud viisil.

Hea praktika

Eesti seadusandlus ning eneseregulatsioon on Euroopas kehtivate reeglitega kooskõlas. Eestile omase hea praktikana võib jätkuvalt mainida kõrgel tasemel ja hästi toimivat e-riiki. Näiteks on e-riigi abil hea ligipääs teabele. Eesti on aktiivne interneti eneseregulatsiooni kontekstis, selle näiteks on Freedom Online Coalition,¹⁵ mille eesmärgiks on luua reegleid, mis kaitseks interneti vabadust, olles teadlikud, et sellega võivad kaasneda ka ohud.

Olulisemad avalikud arutelud ja trendid

Kuigi Eesti meediamaaistik on kaunis mitmekesine, on hiljuti toimunud teatud konsolideerimist ja samadel omanikel on mitmeid meediaväljaandeid, mis võib ohustada mitmekesisust. Samas on sotsiaalmeedial ja selle kaudu levivatel eri mitteformaalsetel meediaväljaannetel kasvav tähtsus.

Eesti ühiskonnas on 2014. aastal vastu võetud kooseluseadus jätkuvalt tekitanud debatti, eriti kuna jätkuvalt ei ole selle rakendusakte vastu võetud ja

¹³ Statistika 2007 – 2016. Pressinõukogu. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.eall.ee/pressinoukogu/statistika.html>. (Külastatud 25. septembril 2017).

¹⁴ Statistika (2011 – 2016). Avaliku Sõna Nõukogu. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.asn.org.ee/statistika.html>. (Külastatud 19. septembril 2017).

¹⁵ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.freedomonlinecoalition.com/>

justiitsminister on avalikult öelnud, et venitatakse sellega sihilikult. Teema on jätkuvalt meedias tihti üleval. Meedia võimaldab väljendada erinevaid arvamusi ja kajastab üldiselt eri vaatevinkleid. Alates 2015. aastast on olnud pagulaste teemal elav arutelu, kus on esinenud sõnavõtte (eriti interneti kommentaarides), mis on olnud vaenukõnele lähedased või ületanud neid piire, mis on suuremas osas Euroopa demokraatiates sätestatud. See debatt on teatud määral rahunenud, kuna ettekujutatud ohud ei ole tõeks saanud.

Võib meenutada, et sõnavabadus tähendab ka vabadust väljendada negatiivset ja isegi teatud määral ühiskonda lõhestavat infot, kui see ei ületa vaenule ja vägivallale õhutamise piiri. Oleme ka varasemates raportites maininud, et sõnavabadus toimib siis, kui on võimalik igasuguseid vaatevinkleid avaldada ja arutada. Kahjuks tähendab tihti puudulik suhtluskultuur, mida Eestis on märgata vähemalt sotsiaalmeedias, et inimesed võivad hoiduda avalikust rollist. Kahjuks ei ole selles vallas erilisi edusamme näha. Lühiajalise lahendusena peaks looma reaalse võimaluse vägivallale õhutamist karistada.

Jätkuvalt on murettekitav propaganda vene meedias, kuna suur osa Eesti venekeelsest elanikkonnast tarbib suurelt osalt Venemaa meediat. Katsed venekeelse eesti meedia kättesaadavust ja mitmekesisust suurendada nagu Eesti Rahvusringhäälingu juurde loodud venekeelne kanal, mis alustas saateid 2015. aasta septembris, ei suuda siiski võidelda vene meediaga. See tähendab, et oluline osa elanikkonnast elab teisel meediamaaastikul, kui enamik Eesti inimesi. Siiski ei ole suuremat mõju ühiskonnale märgata olnud, aga pingerikkas poliitilises olukorras võib säärane asjaolu potentsiaalselt ohtlik olla.

Soovitus

Viimase paari aasta avalikud arutelud vastuolulistel teemadel, nagu koosseadus ning pagulased, on näidanud vajadust selgemate vaenukõne reeglite järele. Soovitame lähemas tulevikus üle vaadata asjassepuutuvad seadused ning võtta menetlusse vajalikud seadusemuudatused.

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Kogunemis- ja
ühinemisvabadus

Kogunemis- ja ühinemisvabadus

AUTOR

Alari Rammo

Alari Rammo on lõpetanud Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna ning on omandanud õigusteaduse magistrikraadi Tallinna Tehnikaülikoolist. Ta on töötanud Riigikogu Kantseleis, ärisectoris ja ajakirjanikuna, alates 2004. aastast vastutanud peamiselt vabaühenduste liidus huvikaitse eest. Veel on ta abiks Arvamusfestivali, Kinoteatri ja Terve Eesti Sihtasutuse tegemistes.

PEATÜKK 6

Kogunemis- ja ühinemisvabadus

Kogunemisvabadusega kaitstakse põhiseaduse paragrahvis 47¹ demokraatlikus riigis vajalikku pluralismi, võimaldades kõigil huvigrupidel oma seisukohtade avalikku kujundamist ja väljendamist.² Kogunemiste all mõtlevad põhiseaduse kommentaaride autorid tänaseks sisuliselt kõike seisukohtade ja meelsuse kujundamiseks ning väljendamiseks rahumeelselt korraldatut, alates laulupeost kuni massimeeleavalduste ja spontaansete koosolekuteni.

Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks. Eestis on piirangud sätestatud korrakaitseseaduses ning kohalike omavalitsusüksuste avalikku korda puudutavates õigusaktides, mis on mõõdukad ja kantud eelkõige liikluse ja inimeste turvalisusest avalikus kohas toimuvatel kogunemistel. Kogunemisvabadus hõlmab riigile positiivset kohustust ka ise kogunemiste turvalisus tagada.³

Kogunemisvabadusega lähedalt seotud, ent laiema kaitsealaga ühinemisvabaduse kehtestab põhiseaduse § 48, mille eesmärk on võimaldada inimestel

¹ Põhiseadus (1992) RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/PS#para47>

² Madise, Ü. jt. § 47. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&pt=&p=47>

³ Madise, Ü. jt. § 47. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&pt=&p=47#c14>

oma huvide kaitseks või edendamiseks ühineda teistega, moodustades mittetulundusühinguid, sihtasutusi või seltsinguid ehk püsivaid organisatsioone.⁴ Piiranguid võib seada vaid relvi valdavatele ja sõjalistele ühingutele, erakondade liikmelisusele ning põhiseadusliku korra vägivaldset muutmist taotlemise või vastuolude puhul kriminaalvastustust sätestavate seadustega. Ühinguid, liitusid või erakondi võib sundlõpetada üksnes kohus.

Eestis raamistab avaliku võimu ja kodanikualgatuse omavahelised suhted lisaks toimivale õiguskeskonnale 2002. aastal parlamendis heakskiidetud „Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsioon“,⁵ mille alusel koostatakse 2004. aastast Siseministeeriumi kureerimisel kodanikuühiskonna arengukava. Neid dokumente täiendavad valitsuse heakskiidetud head tavad kaasmisest ja vabauhenduste rahastamisest.⁶

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Ehkki maailm jälgib murelikult nn kodanikuruumi (ingl *Civic Space*) kahane- mist ka siinsamas Euroopas kuni ennustusteni, et vaba demokraatia ja inimõigused võisid olla globaalses ajaloos vaid mööduv faas,⁷ ei ole käegakatsutavat taandarengut Eestis toimunud. Pigem jätkas ka 2016. aasta novembris ametisse astunud valitsus liberaalse ja senisest sotsiaalsema poliitikaga, andes tegevusprogrammis mitmeid lubadusi, mida vabakond on aastaid küsinud.⁸

Olulisemate tegevustena on plaanis korrastada vabauhenduste rahastamist, muutes selle stabiilsemaks ja eesmärgistatumaks; samuti kujundada selgem vabauhenduste kaasamist ja osalemist toetav poliitika, ning soodustada

⁴ Eesti Vabariigi põhiseadus. (1992). – RT 1992, 26, 349. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/PS#para48>

⁵ Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni heakskiitmine. RT I 2002, 103, 606. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/231276>

⁶ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.siseministeerium.ee/et/eesmark-tegevused/kodanikuühiskond/eesti-kodanikuühiskonna-arengu-kontseptsioon>

⁷ Mölder, M. Martin Mölder: Tulevikupoliitika – pessimistlik kontseptsioon. Postimees. 07.10.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: https://arvamus.postimees.ee/4265659/martin-molder-tulevikupoliitika-pessimistlik-kompositsioon?_ga=2.9980726.2020760289.1508828585-886796413.1505379449

⁸ “Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi 2016–2019” kinnitamine. – RT III, 29.12.2016, 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/329122016001>

sotsiaalsed ettevõtlust. Konkreetsete tegevustena on nimetatud muuhulgas järgmised:

- analüüsida ja teha ettepanekuid vabaühenduste rahastamisallikate mitmekesistamiseks;
- suurendada avaliku sektori ja vabaühenduste vahelist strateegilist partnerlust;
- töötada välja ettepanekud hasartmängumaksu nõukogu kaudu eraldatavate vahendite ümbersuunamiseks;
- viia ellu avatud valitsemise partnerluse tegevuskava 2016-2018;
- arvestada avaliku sektori ja sotsiaalse innovatsiooni arendamise rakkerühma ettepanekutega;
- viia läbi ühinguõiguse revisjon.

Oluliselt kattuvad need tegevused vabaühenduste liidu ettepanekutega, kuigi mitte kõiges.⁹ Pooled tegevused on seotud rahastamisega, kus allikate mitmekesistamise taga mõeldi eraraha enama kaasamise ärgitamist maksupoliitika abil. Teised kaks tegevust on seotud rahastamise korrastamise eesmärgiga – kaotada poliitikutest koosnev hasartmängumaksu nõukogu ning kasutada raha enam tegevustoetusteks (strateegiline partnerlus). Kolm viimast tegevust olid nagunii juba käsil ja leiavad äramärkimist järgmistes alapeatükkides.

Seadusandlikud arengusuunad

Eesti õiguskeskkond on püsinud üle 20 aasta suhteliselt soodne mõlema vabadava vabaduse kontekstis ja tehtud on pigem kosmeetilisi muudatusi. Siiski on regulatsiooni maht ja detailsus pidevalt kasvanud, mis muudab paratamatult õiguskeskkonnas orienteerumise keerulisemaks. Kuna vabaühendustele omastes küsimustes napib nii spetsialiseerunud juriste kui ka kohtupraktikat, lahendavad ühingud paljud kitsaskohad ise tõlgendamise teel, jättes sageli üles nt maksuriski.

⁹ Vabaühenduste liidu ettepanekud koalitsioonileppesse. 14.16.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://headanik.ee/uudised/vabauhenduste-liidu-ettepanekud-koalitsioonileppesse/>

Ühinguõiguses leevenes e-residentsuse tuules vabaühendustelegi nõue, et vähemalt pool juhatuse liikmetest peab elama Euroopa Majanduspiirkonnas, mis muudab Eesti veelgi soodsamaks staabiks näiteks idapoolsete režiimide vastu võitlejaile, kes kodumaal tegutseda ei saa.

2017. aasta juulis jõustus vabaühenduste poolt aastaid oodatud muudatus tulumaksuseaduses, mille § 19 lg 3 p 17 lubab tulumaksusoodustusega ühingu-
gutel maksta lähetatud vabatahtlikele päevaraha maksuvabalt.¹⁰ Seni kehtis võimalus vaid töölepinguga inimestele ja eriti arengukoostöö valdkonna ühingud pidid vabatahtlike pikemal lähetusel tasuma lisaks tulumaksu, mis muutis paradoksaalselt tasuta tööjõu välismaal kaasamise kallimaks palgalise omast.

Muud korduvad ettepanekud annetuste soodustamiseks ja tulumaksusoodustuse lihtsustamiseks jäid 2016. aastal Rahandusministeeriumis taas kuulda võtmata.¹¹ Siiski piiras 2016. aastal ametisse asunud valitsus tulust tehtavaid mahaarvamisi, sätestades kodulaenu intressidele 300-eurose eraldi limiidi. Muudatus võimaldab teoreetiliselt annetustele rohkem maksusoodustust 1200-eurosest kogupiirangust, kuigi piirmäära sees on veel ka koolituskulud.

Mitme aasta eest alustatud ja vahepeal topanud ühinguõiguse revisjon sai 2016. aastal taas hoo sisse, tulemusi on oodata küll alles 2020. aastaks.¹² Vabaühenduste ootustest jõudsid lähteülesandesse lahenduse leidmine sotsiaalsete ettevõtete juriidilisele staatusele, samuti lihtsam suhtlus äriregistriga ja vähesem ühingu siseasjade reguleerimine.

Septembrist 2017 jõustus riigihangete seaduse uus terviktekst, mis esmakordselt võimaldab reserveerida hankelepinguid sotsiaalvaldkonnas mh vabaühendustele. Hankemenetluste valikusse lisandus innovatsioonipartnerlus, mis laseb, samuti koostöös paljus vabaühendustest teenusepakkujatega,

¹⁰ Tulumaksuseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus – RT I, 07.07.2017, 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/107072017003>

¹¹ Ettepanekud vabaühenduste tegevust puudutavate tulumaksuseaduse sätete muutmiseks. siseministri kiri 1-21/241-1 rahandusministeeriumile 22.11.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://adr.siseministeerium.ee/sisemin/dokument/853837>

¹² Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/oiguspoliitika/kodifitseerimine-ja-oigusloome-arendamine/uhinguoiguse-revisjon>

uudse ja parema teenuse enne selle hankimist kõigepealt välja töötada.¹³ Tegu pole kohustuse, vaid võimalusega, mille kasutussevõtt nõuab hankijate tahet, oskusi ja julgust.

Kohtupraktika

2016. aastal jõustusi esimesed kohtulahendid, millega kvalifitseeriti 2013. aasta kohalike valimiste eel avaliku raha eest tehtud teavitus valimisreklaamiks ja keelatud annetusteks ning kohustati kulud tagasi maksma. Peamiselt Tallinna ja Keskerakonda käsitlevaist vaidlustest sai tuntuimaks Edgar Savisaare kohustus maksta tagasi 116 643 eurot.¹⁴ Ühes varasemate kohtuasjadega tekkis avalikkuses arutelu võimalike piirangute vajalikkusest kriminaalkorras süüdimõistetud erakondadele, kandidaatidele ja avaliku sektori ametikandjatele.

2014. aastast ei näe karistusõigus enam sundlõpetamist ette põhiseadusliku korraga vastuolus oleva tegevuse, terrorikuritegude, altkäemaksu lubamise või vahendamise ja rahapesu eest. Samuti ei takista kriminaalkaristus kandideerimast ja kuulumast kohalikesse volikogudesse või töötamast omavalitsustes ja nende allasutustes, mille üle arutleti 2017. aasta valimiste eel ja õiguskantsler pani ette teatud piirangud kehtestada.¹⁵

Kahes kohtulahendis on käsitletud majandustegevust kasumitaotluseta ühinguks – mitte märkimisväärse mõjuga, aga pigem praktikat kinnitavad, kuna osade inimeste teadvuses ei või *mittetulundus* hõlmata mingi tulu teenimist. Pretsedenditu asjana jätkub uuesti maakohtus menetlus ühe osauhinu esitatud taotluses konkurendiks olev mittetulundusühing sundlõpetada.¹⁶ Tulemus võib anda huvitavaid juhiseid, millistel tingimustel võib mittetulundusühing

¹³ Riigihangete seadus. (2017). – RT I, 01.07.2017, 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RHS>

¹⁴ RKHKo 3-3-1-50-16. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=206133063>

¹⁵ Korruptsiooni ohjeldamine kohalikus omavalitsuses. 13.09.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Korruptsiooni_ohjeldamine_kohalikus_omavalitsuses.pdf

¹⁶ RKTkm 2-16-17452. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=214187501>

oma juriidilist tegutsemisvormi konkurentsieelise saamisega kuritarvitada ning millal võib rikkumine viia tõesti sundlõpetamiseni. Vaidluse all on ka, kuidas mõista mittetulundusühingute seaduse paragrahvi 1, mille järgi ei või eesmärgiks ega põhitegevuseks olla majandustegevuse kaudu tulu saamine. Nii eesmärk kui põhitegevus mõistetenä eraldi ja koos pakuvad üpris erinevaid tõlgendusvõimalusi.

Teise otsusega kinnitas Riigikohus taas üheselt, et mittetulundusühingus ei ole välistatud ettevõtlus ja võib olla seda lausa sajaprotsendiliselt, sh õigusega kogu sisendkäibemaks maha arvata.¹⁷ Niisugused tõlgendused sillutavad teed sotsiaalse ettevõtluse staatuse selginemisele, kellele on siiani ettevõtlustoetus olnud valdavalt suletud ja seda just tegutsemisvormi tõttu, kui toetusmeetme eesmärgid ka saavutataks.

Statistika ja uuringud

Perioodil tehti asjassepuutuvaid uuringuid vähe. Vabaühenduste elujõulisuse indeksis oli Eesti 2016. aastal jätkuvalt Ida-Euroopa ja endise NSVL-i riikide seas esimene, ent pärast kaheksat aastat langes hinne seitsmesel skaalal 0,1 võrra.¹⁸ Languse põhjustas lõhe kasv tugevate ja ebakindlas olukorras olevate organisatsioonide vahel, kuigi hinnang põhineb fookusgrupi intervjuudel ja raportiski nimetatakse seda rohkem tunnetuslikuks kui põhistatuks.

2016. aastal Kodanikuühiskonna Sihtkapitali tellimisel valminud vene töökeelega vabaühenduste tegevusvõimekuse uuring nentis intervjuudele tuginedes olulisema puudujäägina vähest erineva töökeelega ühenduste sidustamist.¹⁹ Ehkki viimastel aastatel on vabaühendustele rohkem kättesaadav venekeelne info ning jätkunud tugiteenuste pakkumine vene keeles, on vaja enam arvesse võtta venekeelse elanikkonna infotarbimise harjumusi – vanemaalised ei kasuta interneti, end ei tunta uudiste sihtrühmana ära ning

¹⁷ RKHKo 3-3-1-10-16. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=206132813>

¹⁸ 2016 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. USAID 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://heakodanik.ee/vabauhenduste-elujouulisuse-indeks/>

¹⁹ Nimmerfeldt, G. jt. Projekti „Vene töökeelega vabaühenduste tegevusvõimekuse uuring“ aruanne. Tallinna Ülikool Ühiskonnateaduste Instituut Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Keskus 2016.

kanalite eristamine võib inforuumide eraldamist hoopis taastoota. Soovitustes nähakse olulisena motiveerida katusorganisatsioon rohkem venekeelseid kolleege kaasama, et tekiks enam ühistegevust ja sama inforuumi.

Hea praktika

2016. aastast võimaldab Registre ja Infosüsteemide Keskus kasutada valitsuse loodud soodsat raamatupidamistarkvara ka vabaühendustel, kuigi alguses piirdus võimalus väikeettevõtlusega. Üha digitaalsemaks muutuva asjaajamise ning e-arvete kasutuselevõttuga 2017. aastal tuleb valitsuse tegevust niisuguste võimaluste loomisel tunnustada. Samal ajal suleti 2017. aastal maa-kohtu registriosakondade teenindusbürood, mis võib interneti mittekasutajale ja notarit kalliks pidavale inimesele elu ebamugavamaks muuta.

Eelmise perioodi ülevaates (vt inimõiguste aruannet 2014-2015) pessimistlikult ennustatu pidas paika ning avatud valitsemise partnerluse algatuse Eesti tegevuskava olulisi või ambitsioonikaid algatusi ei toonud.²⁰ Ehk ainsa suurema tegevusena käivitas presidendi valitsemisalas olev Eesti Koostöö Kogu 2016. aastal koostöös CitizenOSiga keskkonna www.rahvaalgatus.ee, mis võimaldab mugavalt pidada arutelusid ning koguda vajalikud 1000 digiallkirja, et parlament petitsiooni menetlusse võtaks. Esimese teemana võeti ette elanikkonna vananemisega seotud probleemide lahendamine.

Siseministeerium tellis vabaühenduste liidu variraporti²¹ jätkuna 2017. aastal Tartu Ülikoolilt meetodika, millega hinnata vabaühenduste riikliku toetamise vastamist rahastuspõhimõtetele. Kuna üha enamad valitsusasutused hakkavad kasutama ühtset majandustarkvara SAP-i, on peatselt võimalik esmakordselt ka rahastusandmeid endid analüüsida.

²⁰ 2016 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europa and Eurasia. USAID 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://heakodanik.ee/vabauhenduste-elujouulisuse-indeks/>

²¹ Lauring, M. jt. Variraport vabauhenduste riigieelarvest rahastamise juhendi järgimisest 2013-15. Tallinn: EMSL 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://heakodanik.ee/rahastamise-variraport/>

Olulisemad avalikud arutelud

Perioodi, aga võib-olla laiemalt käimasolevat kümnendit iseloomustab tõik, et mida suurem on teema või probleem, seda usupõhisemaks kujunevad avalikud arutelud ja vastandumine riigi ja kodanike vahel. Kui varem olid polariseerivamateks teemadeks samasooliste kooselu või sisserändepoliitika, siis 2016-2017 lahvatasid uuesti lõkkele nii needsamad teemad, kui ka näiteks metsanduspoliitika, kiirraudtee Rail Balticu ning Tallinnas Haabersti ristmiku ju Reidi tee ehitused. Inimesed osalevad aruteludes aktiivselt, ent nende kaasamine muutub avalikule võimule ilmselt üha raskemaks, kui igal huvi-
grupil on käepärast endale sobivad eksperdid ja uuringud, keda kirglikult ära kasutatakse. Immigratsiooniarutelu pöördus pärast samateemalise inimarengu aruande avaldamist 2017. aasta suvel siiski mõnevõrra positiivsemaks, kui maksumaksjate vähenemist ning töökäte impordivajadust hakkasid kin-
nitama ka ettevõtjad ning poliitikud.

Kui ülal sai mainitud, et keelatud on põhiseadusliku korra vägivaldset muut-
mist taotlevad ühingud, võiks murelikum kodanik püstitada vastava küsi-
muse Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE) suhtes. Nimelt ei mõisteta
põhiseadusliku korra all vaid nt riigikorra muutmist, aga kõiki olulisemaid
põhiseaduslikke väärtusi, milleks on põhiseaduse üldpõhimõtted (vabadus,
võrdsus, inimväärikus, demokraatia, sotsiaalne õigusriik, võimude lahusus)
ning põhiseaduslike institutsioonide olemasolu ja toimimine nende põhi-
olemuses.²² Samavõrd või isegi vastanduvalt aeg-ajalt taas kerkiva aruteluga näi-
teks vaenukõne suuremast reguleerimisest, ei ole EKRE enda retoorikat tagasi
hoidnud. Partei on parlamendiistungil väljendanud ootust „kohtunike peade
lendamisele“, nagu ka põhimõttelist vastuseisu liberaalsele demokraatialle.²³
Ehkki need seisukohad pole kooskõlas põhiseaduses kaitstud väärtustega, ei

²² Madise, Ü. jt. § 48. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.
Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&pt=8p=48#c17>

²³ Helme, M. Mart Helme vastab Kersti Kaljulaidile: Meie ei toeta liberaalset demokraatiat, sest see moonu-
tab demokraatia mõistet – Delfi, 06.10.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://www.delfi.ee/news/paevauu-
dised/estli/mart-helme-vastab-kersti-kaljulaidile-meie-ei-toeta-liberaalset-demokraatiat-sest-see-moonu-
tab-demokraatia-moistet?id=79751310](http://www.delfi.ee/news/paevauu-
dised/estli/mart-helme-vastab-kersti-kaljulaidile-meie-ei-toeta-liberaalset-demokraatiat-sest-see-moonu-
tab-demokraatia-moistet?id=79751310)

saa veel väita, et lisaks värvikale sõnavarale taotleks EKRE organisatsioonina nende väärtuste vägivaldset muutmist.

Trend

Öeldakse, et Eesti on valmis, ent aruandeperioodi võib iseloomustada sõnades kaos, paanika ja korralagedus: toimusid presidendi- ja kohalikud valimised, valitsusevahetus hulga uute maksuideedega ning ettevalmistused haldusreformiks, mille järel saab pealt 200st vallast 79. Kõige taustal oli veel ka 2017. aasta septembris paljude jaoks segane, mis saab alates jaanuarist, kui lisaks uutele vallapiiridele kaovad maavalitsused ning igasugune kohaliku ja piirkondliku tasandi koostöö tuleb muutuvate rollide valguses uuesti üles ehitada avalike teenuste disaini välja, rääkimata kodanike kaasamisest ja vabaihenduste rahastamisest uutes piirkondades.

Soovitused

- Kehtestada uutes omavalitsustes ja nende liitudes selged kodanike ja nende ühenduste kaasamise ning rahastamise reeglid, mis järgivad Siseministeeriumi eestvõttel loodud vabaihenduste rahastamise juhendit.²⁴
- Jätkata vabaihenduste riikliku rahastamise korrastamisega läbipaistvaks ja sõltumatuks, sh lõpetada lisaks hasartmängumaksu nõukogu tegevusele parlamendis katuseraha jagamine.
- Kasutada lõpuks olemas olevat andmestikku vabaihenduste rahastamisest, sidudes raamatupidamisteave asutuste dokumendiregistrite (taotlused, protokollid, aruanded) ja äriregistriga veelgi suurema läbipaistvuse nimel ja isikute ning nendega seotud isikute omavaheliste seoste kuvamiseks.
- Arendada edasi e-demokraatia võimalusi lisaks rahvaalgatusveebile, sest osalusveebi osale.ee sisuliselt ei kasutata ja eelnõude infosüsteemi pole aastaid arendatud.
- Tuua aruteluks tagasi lobireeglite kehtestamine, et paremini saavutada äri- ja avaliku huvi tasakaalu poliitikakujundamises.

²⁴ Matt, J. jt. Ühenduste rahastamise juhendmaterjal. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/uhenduste_rahastamise_juhendmaterjal_parandatud.pdf

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Diskrimineerimise
keeld

Diskrimineerimise keeld

AUTOR

Kelly Grossthal

Juristiharidusega Kelly Grossthal töötab Eesti Inimõiguste Keskuses võrdse kohtlemise valdkonna õiguseksperdina. Lisaks koordineerib ta Eesti Inimõiguste Keskuse ja Tallinna Tehnikaülikooli poolt ellu kutsutud Eesti mitmekesisuse kokkulepet. Vabatahtlikuna lööb Kelly kaasa mitmete noorteprojektide juures ning kuulub noorte mitteformaalset haridust edendava Eesti Kodanikuhariduse Keskuse juhatusse.

PEATÜKK 7

Diskrimineerimise keeld

Vaadeldaval perioodil olid korduvalt fookuses muudatused võrdse kohtlemise seaduses (edaspidi VõrdKS), selle liiga kitsas kaitseala ning seaduse enda võimalik vastuolu põhiseadusega. Ühiskonnas leidis samas aset kohati terav diskussioon migratsiooni, vaenu õhutamise, töövõimereformi, kooseluseaduse rakendusaktide puudumise, seksuaalse ahistamise ja paljudel teistel teemadel, millel on otsene või kaudsem seos võrdse kohtlemise valdkonnaga. Paljusi olid diskussioonid emotsionaalsed, harvem oli kokkupuudet Eesti põhiseadusest tuleneva võrdsuspõhiõiguse ja asjakohaste rahvusvaheliste õigusaktidega. Eraldi väärib märkimist tõsiasia, et nii ametisse astunud uus, Jüri Ratase valitsus kui ka presidendiks valitud Kersti Kaljulaid on võrdse kohtlemise suhtes olnud toetavatel seisukohtadel.

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Käsitletavasse perioodi mahtus uue valitsuse moodustamine. Peaministriks sai Jüri Ratas, kelle juhitud valitsus astus ametisse 23. novembril 2016. aastal. Valitsuskoalitsiooni moodustasid Eesti Keskerakond, Sotsiaaldemokraatlik Erakond ning Isamaa ja Res Publica Liit. Vastmoodustatud valitsusliidu kokkulepitud aluspõhimõtted sisaldavad mitmeid võrdse kohtlemise valdkonna seisukohalt olulisi eesmärke, nii peab koalitsioon oluliseks suurendada ühiskondlikku heaolu ja sidusust, soovetakse suurendada naiste osakaalu riigijuhtimises, vähendada soolist palgalõhet, ratifitseerida ja rakendada kiirelt Istanbuli konventsiooni.

Soolise võrdoiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik kui sõltumatu asjatundja, kes tegutseb võrdse kohtlemise ja naiste-meeste võrdoiguslikkuse edendamise nimel, jätkas oma pädevuse raames inimeste nõustamist ja

arvamuse avaldamist diskrimineerimisjuhtumites. 2016. aastal suurenes olulisel määral voliniku kantselei poole pöördumiste arv. Kui 2015. aastal registreeris volinik 209 pöördumist, siis 2016. aastal juba kolmandiku võrra enam ehk 332. Kõige enam puudutasid pöördumised diskrimineerimistunnustest sugu (sh perekondlikke kohustusi) ning valdkondadest domineeris töövaldkond, mis on ka mõistetav, kuna voliniku pädevus anda arvamust on selles valdkonnas kõige laiem. Pöördumiste arvu suurenemise põhjuste taga võib olla nii inimeste suurem teadlikkus võrdse kohtlemise valdkonnast üldiselt kui volinik Liisa-Ly Pakosta aktiivne suhtlemine avalikkusega. Lisaks andis voliniku kantselei üksnes 2016. aasta jooksul välja 17 erinevat trükist, juhendit või muud dokumenti, mis aitavad otseselt kaasa võrdse kohtlemise valdkonna tutvustamisele ja probleemide lahendamisele.¹

2017. aastal oli Tööinspektsiooni töövaidluskomisjonidele 23. novembri seisuga laekunud 22 diskrimineerimisega seotud avaldust, kõige enam on vaidluseid peetud puude alusel diskrimineerimise tuvastamise küsimuses.² 2016. aastal lahendasid töövaidluskomisjonid 25 diskrimineerimise või ebavõrdse kohtlemisega seotud vaidlust ja neist kolmel juhul leidis tõendamist töötaja ebavõrdne kohtlemine või diskrimineerimine tööandja poolt. Tööinspektsioon mainib oma 2016. a kokkuvõttes, et peamiseks probleemiks vaidluste sisukal lahendamisel on asjaolu, et töötajad ei too välja alust, millest tulenevalt nad leiavad, et neid on diskrimineeritud ning samuti esineb probleeme ebavõrdse kohtlemise tõendamisega.³ Tööinspektsiooni järelendus näitab, et jätkuvalt on vaja diskrimineerimisvaldkonda laiemalt tutvustada ka töötajatele.

Õiguskantsleri pädevusse kuulub kontrolli teostamine õigusaktide põhiseadusele (sh võrdsuspõhiõigust sätestavale §-le 12) ja seadustele vastavusele

¹ Pakosta, L. (2017) Riigikogu põhiseaduskomisjonile voliniku tööst 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordioigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2017/04/aastaruanne-2016.pdf>

² Päring Tööinspektsioonile, vastus 24.11.2017

³ Tööinspektsioon (2017). Töövaidluskomisjoni menetluses olnud ebavõrdse kohtlemisega seotud töövaidlusasjad perioodil 01.01.2016-31.12.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ti.ee/fileadmin/user_upload/dokumendid/Meedia_ja_statistika/Statistika-toeoonnetused/Ebavordse_kohtlemise_vaidlused_2016.pdf

ning avaliku võimu esindajate tegevuse üle. Lisaks on tal mandaat viia läbi eraõiguslike isikute diskrimineerimisvaidluse lepitusmenetlusi ning edendada võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtet. Õiguskantsleri aastaülevaade 2016/2017, mis puudutab 2016. aasta 1. septembrist 2017. aasta augusti lõpuni õiguskantsleri ametkonnale saadetud küsimusi, toob välja, et nimetatud perioodil sai õiguskantsler 37 võrdset kohtlemist puudutavat pöördumist. 23 pöördumist olid seotud üldise võrdsuspõhiõigusega ja 14 diskrimineerimisega. Näiteks analüüsis õiguskantsler juhtumit, kus pank keeldus 76-aastasele pensionärile andmast krediitkaarti kliendi vanuse tõttu. Õiguskantsleri hinnangul ei tohi krediitdiasutused keelduda laenu andmast või krediitkaarti väljastamast pelgalt kliendi vanuse tõttu ning otsustamisel tuleb arvestada ka inimese sissetulekuid, vara ja varasemat krediidikäitumist. Lisaks juhtis õiguskantsler oma aastaaruandes tähelepanu asjaolule, et võrdse kohtlemise seaduses erinevate diskrimineerimistunnuste puhul ette nähtud erineva ulatusega kaitse on põhiseadusega vastuolus.⁴

Seadusandlikud arengusuunad

6. juunil 2017. aastal jõustus Euroopa Liidu kodaniku seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse muutmise seadus.⁵ Eelnõu seletuskirja kohaselt on seaduse eesmärk jõustada direktiivist 2014/54/EL tulenevad nõuded, et võimaldada EL-i vaba liikumise õigust kasutavate töötajate ja nende EL-i liikmesriigi või kolmanda riigi kodanikust pereliikmete õiguste paremat ja ühtsemat kohaldamist ning tagada meetmed diskrimineerimise vastu.

Eesti Inimõiguste Keskus esitas koostöös võrdse kohtlemise võrgustikuga⁶ 27. märtsil 2017. aastal Riigikogu põhiseaduskomisjonile omapoolse

⁴ Õiguskantsleri aastaülevaade 2016/2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2017/muud-ulesanded>

⁵ Euroopa Liidu kodaniku seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse muutmise seadus (2017) – RT I, 26.04.2017, 6

⁶ Võrdse kohtlemise võrgustiku liikmed on Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti LGBT Ühing, Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, Eesti Noorteühenduste Liit, Eesti Patsientide Esindusühing, Eesti Puuetega Inimeste Koda, Ida-Virumaa Integratsioonikeskus, Lastekaitse Liit, Oma Tuba, SEKY.

arvamuse, mis oli eelnõu suhtes kriitiline.⁷ Peamine kriitika seisnes asjaolus, et kui algselt plaaniti lisada EL-i kodaniku kaitse diskrimineerimise eest VõrdKS-sse, siis läks Riigikogu põhiseaduskomisjon ühel hetkel edasi eelnõuga, milles EL-i kodaniku diskrimineerimiskaitse liikus Euroopa Liidu kodaniku seadusesse, pakkudes niimoodi EL-i kodanikule piiratumat kaitset võrreldes VõrdKS-iga.

Keskuse seisukoht oli, et Euroopa Liidu ja Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi kodanikust töötajate võrdse kohtlemise nõude lisamine Euroopa Liidu kodaniku seadusesse VõrdKS-i asemel on põhjendamatu. Nimelt ei anna EL-i kodaniku seadusesse võrdse kohtlemise paragrahvi lisamine liikmesriigi kodanikele sarnast õiguste kaitset, mis on sätestatud VõrdKS §-s 2. See tähendab, et EL-i kodaniku seaduses toodud tekst on kitsama kaitsega kui VõrdKS § 2 lg 1 punktides 1-7 loetletud. Lisaks on arvamuses märgitud, et kui EL-i kodaniku võrdne kohtlemine on sätestatud EL-i kodaniku seaduses, siis ei kuulu EL-i kodakondsuse alusel aset leidvad diskrimineerimisjuhtumid võrdõigusvoliniku pädevusse ehk tema poole ei saa selles küsimuses pöörduda ning volinik ei saa ka arvamust avaldada.

Võrdse kohtlemise seadust ja selle kaitseala teemat puudutas ka teine vaadeldava perioodi oluline seadusandlik areng. Nimelt, ka varasemate aastate inimõiguste aruannetes on korduvalt leidnud kriitikat asjaolu, et võrdse kohtlemise seaduses on soo ja rahvuse, rassi või nahavärvuse alusel diskrimineerimise keeld laiem, kui seda on sama keeld vanuse, puude, seksuaalse sättumuse ja usutunnistuse või veendumuse alusel. Samuti on sellisele vahe tegemisele tähelepanu juhtinud vabaühendustest koosnev võrdse kohtlemise võrgustik ja soovitanud riigil ühtlustada kaitse kõigile võrdse kohtlemise seaduses ära toodud tunnustele ja eluvaldkondadele. 2017. aasta 7. augustil saatiski Sotsiaalministeerium võrdse kohtlemise seaduse muudatused majavalisele kooskõlastusringile sooviga muuta seadust kahel eesmärgil: esiteks, laiendada seaduse kohaldamisala selliselt, et kaitse diskrimineerimise eest

⁷ SA Eesti Inimõiguste Keskus, Arvamuse andmine Euroopa Liidu kodaniku seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse eelnõu 189 SE II kohta (2017), Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/app/uploads/2017/04/vkv-pskomisjon-elkoodanik.pdf>

laieneks kõigile diskrimineerimise eest kaitstavatele gruppidele ühesuguselt, ja teiseks, anda muudatusega võrdõigusvolinikule sõltumatu roll puudega inimeste õiguste edendamisel. VõrdKS-i kohaldamisala laienemine on ka eelduseks, mille alusel võimaldada võrdõigusvolinikul tulenevalt puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 33 lõikest 2 täita konventsiooni rakendamise edendamise, kaitsmise ja järelevalve ülesandeid.⁸

Eesti Inimõiguste Keskus andis oma toetava arvamuse eelnõule 28. augustil 2017, milles tõdes, et kohaldamisala laiendamine on vajalik ja oluline muudatus ning keskus on varem korduvalt juhtinud tähelepanu seaduse puudulikkusele ning võimalikule vastuolule põhiseadusega.⁹ Omapoolse arvamuse esitas ka Eesti Kirikute Nõukogu (EKN), kelle seisukohalt võrdse kohtlemise põhimõtte piirab usuvabadust ja veendumusi osas, kus isikul ei ole võimalik teist lepingupoolt diskrimineerida lähtuvalt sellest, milline on teise lepingupoolse usk, veendumus või seksuaalne sättumus. EKN-i nägemuse kohaselt võivad mittediskrimineerimise ja usuvabaduse põhimõtte sattuda vastuollu, sest usk ja veendumused on nii ühel kui teisel turul osalejal, seega põrkuvad nende väitel omavahel nii mõlema sisemised tõekspidamised kui ka diskrimineerimise põhimõtte.¹⁰

Eesti Inimõiguste Keskus ja Eesti LGBT Ühing pöördusid seejärel eraldiseisvalt õiguskantsleri poole, et saada hinnang, kas põhiseadusega on kooskõlas olukord, kus isik väidab, et ei saa oma usuliste veendumuste tõttu mitte-heteroseksuaalse sättumusega inimestele või nende õiguste eest seisvatele organisatsioonidele pakkuda muidu üldisele avalikkusele suunatud kaupu või teenuseid. 28. novembriks 2017 õiguskantsleri seisukohta veel laekunud ei ole, kuid debatt võrdse kohtlemise seaduse kaitseala üle on kindlasti oluline põhiseadusest tuleneva üldise võrdsuspõhiõiguse põhimõtte sisustamisel ja järgimisel.

⁸ Võrdse kohtlemise seaduse muutmise seadus, dokumendi number eelnõude infosüsteemis: 17-0909/01.

⁹ SA Eesti Inimõiguste Keskus, Arvamus võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse eelnõu ja seletuskirja kohta (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/2017/08/arvamus-vordse-kohtlemise-seaduse-muutmise-seaduse-eelnou-ja-seletuskirja-kohta/>

¹⁰ Eesti Kirikute Nõukogu arvamus võrdse kohtlemise seaduse eelnõu kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://adr.rik.ee/som/dokument/5210009>

Kohtupraktika

2016. aasta 30. juunil tegi Riigikohtu üldkogu otsuse, mille kohaselt oli vanemahüvitise seaduse säte põhiseaduse vastane osas, milles nägi ette vanemahüvitise vähendamise selliselt, et vanemahüvitise saamise perioodi jooksul saadud tulu ja vanemahüvitis kokku on tööandja viivituse tõttu väiksemad kui siis, kui tööandja poleks töötasu väljamaksmisega viivitanud. Sotsiaalkindlustusamet oli kohustanud kaebajat tagastama talle õigusliku aluseta makstud vanemahüvitise. Samas oli kaebaja arvates jätnud vastustaja arvestamata, et piirmäära ületav laekumine tekkis põhjusel, et tööandja maksis kaebajale korraga välja koondamisraha koos kahe eelneva kuu eest saamata jäänud töötasuga. Üldkogu selgitas oma argumentatsioonis, et põhiseaduse § 12 lõikes 1 tagatud võrdsuspõhiõigus keelab kohelda sarnases olukorras isikuid ebavõrdselt. Ebavõrdse kohtlemise tuvastamiseks on vaja kohtumenetluses alati selgitada välja võrdluse lähtekohad ja tuvastada võrreldavad grupid. Üldkogu leidis, et esimeseks võrreldavaks grupiks on hüvitise saajad, kellele makstakse vanemahüvitise saamise kalendrikuul sotsiaalmaksu maksja süül hilinemisega välja tulu, millele isikul tekkis õigus vanemahüvitise saamise ajal (kaebaja). Teiseks võrreldavaks grupiks on hüvitise saajad, kellele makstakse vanemahüvitise saamise kalendrikuul sotsiaalmaksu maksja süül hilinemisega välja tulu, millele tal tekkis õigus enne vanemahüvitisele õiguse tekkimist. Üldkogu leidis, et võrreldavaid grupe koheldakse ebavõrdselt ega leidnud ka sellisele ebavõrdsele kohtlemisele õigustust.¹¹

2017. aasta 8. novembril tunnistas Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium riikliku pensionikindlustuse seaduse (RPKS) § 24 lõiked 7 ja 8 ning § 28 lg 2 p 12 põhiseadusvastaseks ja kehtetuks osas, milles need ei võimalda täiendavat pensioniõiguslikku staaži jagada § 28 lg 2 p-s 12 nimetatud isikute vahel olukorras, kus mõlemad isikud vastavad sättes esitatud täiendava pensioniõigusliku staaži saamise eeldustele, kuid nad ei jõua selle omavahelises jagamises kokkuleppele. Kostjal ja hagejal on kokku 5 last. Kostja oli nõustunud, et hageja saab endale suurema osa täiendavat pensioniõiguslikku staaži laste kasvatamise eest. Samas polnud ta nõus, et hageja pensioniõigusliku

staaži hulka arvatakse ka kahe vanema lapse kasvatamise eest kaks aastat kumagi lapse kohta, sest kostja ja hageja elasid tema sõnul ühise perena ning kasvasid lapsi ühiselt. Seega leidis kostja, et tal on õigus saada osa lisa-aastast pensioni saamiseks. Hageja sellega ei nõustunud.

Kolleegiumi hinnangul riivab lapse vähemalt kaheksa aasta kestel kasvatamise eest antavat täiendavat pensioniõiguslikku staaži puudutav õigus enne kõike põhiseaduse §-s 12 sisalduvat üldist võrdsuspõhiõigust. Samuti tuletas Riigikohus meelde, et põhiseaduse § 27 lg 3 kohaselt on vanematel võrdne õigus ja kohustus last kasvatada ja tema eest hoolitseda ning vanemate võrdõiguslikkuse näeb ette ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni (EIÖK) artikkel 8 koostoimes artikliga 14. Lisaks tõdes kolleegium, et RPKS-i § 28 lg 2 p-s 12 nimetatud täiendava pensioniõigusliku staaži täpsem eesmärk on tunnustada mitte igasugust lapse kasvatamist, vaid üksnes sellist, mis on ajaliselt kestnud vähemalt kaheksa aastat ning täiendavat pensioniõiguslikku staaži on õigustatud saama mõlemad vanemad, kes seda kriteeriumi täidavad. Kohus selgitas, et kaasuses on võrreldavateks isikuteks lapsevanemad, kes mõlemad on lapse kasvatamisele pühendanud vähemalt kaheksa aastat ning nad on sarnases olukorras. Kolleegium ei leidnud võrdsusõiguse piirangule ka ühtegi mõistlikku põhjust ning seetõttu otsustas tunnistada RPKS-i § 28 lg 2 p 12 põhiseadusvastaseks ja kehtetuks osas, milles see näeb ette võimaluse anda täiendavat pensioniõiguslikku staaži vaid ühele vanematest, samas kui ka teine vanem vastab nimetatud sättes toodud pensioniõigusliku staaži saamise eeldustele.¹²

Statistika ja uuringud

Avajahemikul 28.03-10.04.2017 viis Turu-uuringute AS läbi avaliku arvamuse uuringu teemadel, mis puudutasid LGBT inimeste õigusi ja mitmekesisuse teatud valdkondi. Sarnaseid uuringuid on varem läbi viidud 2012. ja 2014. aastal. 2017. aasta tulemustest võib järeldada, et inimeste suhtumine võrdse kohtlemise, mitmekesisuse, töökeskkonna ja toodete-teenuste valdkonnas on muutunud kolme viimase aasta jooksul oluliselt valdkonda toetavamaks.

¹² Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi kohtuotsus asjas nr 5-17-9 (10. oktoober 2017).

Nimelt on enamik Eesti elanikest (81%) arvamusel, et tööandjad peaksid oma töötajaid paremini teavitama võrdse kohtlemise põhimõtetest. Lausa 83% vastajatest peab aga oluliseks, et ettevõtted/organisatsioonid pööraksid oma tegevuses rohkem tähelepanu võrdsele kohtlemisele. Lisaks selgus, et kui ettevõtte või organisatsioon peab oluliseks mitmekesisust ja võrdset kohtlemist, siis muudab see selle atraktiivseks tööandjaks 44% jaoks; 55% eelistaks ka sellise ettevõtte/organisatsiooni pakutavaid teenuseid ja tooteid teiste omadele. Võrreldes 2014. aasta uuringuga on oluliselt kasvanud nende vastajate osa, kes eelistavad niisuguse ettevõtte tooteid-teenuseid (+18%). Atraktiivse tööandjana tunduks mitmekesisust ja võrdset kohtlemist väärtustav ettevõtte/organisatsioon sagedamini naiste (59%), 20-29-aastaste (66%), keskastme spetsialistide, ametnike ja teenindajate (61%) jaoks.

Vaadeldava perioodi uuringutest väärib äramärkimist veel Euroopa rassis-mivastane võrgustiku palvel koostatud raport „Rassism, rassiline diskrimineerimine ja migratsioon Eestis 2015-2016“, mis käsitleb nii ühiskonna migratsiooniteemalisi hoiakud kui migrantide isiklike kogemusi. Raporti autor, õigusekspert Anni Säär viis läbi mitmeid intervjuusid migratsiooni- või pagulastaustaga inimestega Eestis ja tõdes, et paljud intervjuueeritud isikud olid kokku puutunud nende nahavärvist ja taustast tuleneva halvustava suhtumise, vaenukõnega või olid langenud vaenukuritegude ohvriks. Samas on raskendatud õiguskaitse kättesaadavus. Peamine probleem migrantide ning etniliste/religioossete vähemuste jaoks Eestis on karistusseadustiku piiratud ulatus, kuna see ei sisalda regulatsiooni vaenukuritegude ja nende erinevate motiivide kohta. Lisaks juhib raport tähelepanu võimalikule inimeste rassilisele profileerimisele Tallinna sadamas ja lennujaamas.¹³

¹³ Säär, A (2017). Rassism, rassiline diskrimineerimine ja migratsioon Eestis 2015-2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/2017/07/rassism-rassiline-diskrimineerimine-ja-migratsioon-eestis-2015-2016/>

Hea praktika ja olulisimad avalikud arutelud

2016. aasta märtsis avas võrdõigusvolinik veebiportaali „Hea tööandja“, mis aitab asutustel ja ettevõtetel võrdse kohtlemise temaatikas orienteeruda ning on tööandjatele abiks hea ja õiguspärase töökultuuri loomisel. Portaalil selgitatakse küsimuste ja vastuse kaudu erinevaid elulisi situatsioone, mis võivad töökeskonnas ette tulla ning pakutakse vastuseid ja praktilisi lahendusi.¹⁴

6.-7. november 2017 toimus Tallinnas Eesti eesistumise raames konverents „*Diversity and Leadership in a World in Flux*“, mis keskendus mitmekesisuse juhtimise väljakutsetele kiirelt muutuvus Euroopas ja maailmas. Konverents oli ühtlasi Euroopa ettevõtete ja organisatsioonide poolt loodud mitmekesisuse kokkulepete aastafoorum. Sõnavõttudega esinesid mitmete tuntud ettevõtete (IKEA, Siemensi, Swedbank Eesti, Google'i ja paljude teiste) juhid ja eksperdid. Konverentsi korraldasid Euroopa Komisjon, Sotsiaalministeerium, Eesti Inimõiguste Keskus ja Euroopa mitmekesisuse kokkulepped.¹⁵

2016. aasta kevadel alustas Eesti Inimõiguste Keskus koostöös Sotsiaalministeeriumiga tööd mitmekesisust austava tööandja kvaliteedimärgise väljaandmiseks. Esimesed kvaliteedimärgised jagatakse välja 21. märtsil 2018. aastal, järgmine kord on võimalik märgist saada 2020. aasta veebruaris. Märgise saamiseks on vaja täita eneseanalüüsi küsimustik ning seejärel koostada 2-aastane mitmekesisuse plaan. Kvaliteedimärgistega soovitakse viia mitmekesisuse ja kaasatuse reaalsed praktikad Eesti ettevõtetes ja organisatsioonides uuele tasemele, kus tööandjatel on reaalne plaan ja tegevuskava, kuidas mitmekesisust ja kaasatust edendada ning seeläbi tagada võrdsemaid võimalusi kõigile oma praegustele ja tulevastele töötajatele.¹⁶

¹⁴ Veebikeskkond asub aadressil <http://heatoandja.vordoigusvolinik.ee/>

¹⁵ Konverentsi koduleht. Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=107031

¹⁶ Märgise koduleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/teemad/mitmekesisus-ja-kaasatus/mitmekesise-tookoha-margis/>

1. novembril 2017 allkirjastasid Eesti teadusasutused ning Eesti Teadusagentuur hea teadustava kokkuleppe. Hea teadustava sisaldab ka mitmeid võrdse kohtlemise valdkonda puudutavaid teemasid ning laiemalt on selles kirjeldatud, millist käitumist teadlastelt oodatakse ning missugune on teadusasutuse vastutus hea teaduse tagamisel. Nii näiteks eeldatakse, et teadlane on oma kolleegide suhtes abivalmis, väldib diskrimineerimist ning põhjendamatult erinevat kohtlemist. Teadusasutuste puhul oodatakse, et nad tagaks turvalise töökeskkonna ja võrdse kohtlemise kõigile oma töötajatele, pidades igasugust kiusamist ning ahistamist lubamatuks. Samuti tuleb teadusasutustel kehtestada sisemine võrdse kohtlemise ja muude heade kolleegiaalsete suhete rikkumise ning töökiusamise menetlemise kord. Teadustöö läbiviimisel tuleb teadlasel arvestada uuringusse kaasatud inimeste õiguste ja huvidega. Eraldi tuleb tähelepanu pööratava haavatavatele gruppidele, hinnates kaasatavate isikute ja sotsiaalsete rühmade uurimisel nende haavatavust ning riske, kaitstes neid võimaliku häbimärgistamise, marginaliseerimise või huvide kahjustamise eest.¹⁷

Aastatel 2016-2017 leidis ühiskonnas omajagu tähelepanu diskussioon vananemisest ja jätkusuutlikust pensionisüsteemist. Alates 2016. aastast on Eesti Koostöö Kogu oma kaheaastases programmis „Pension 2050“¹⁸ tegelenud vananemise tuleviku väljakutsete analüüsimise ja lahenduste mudeldamisega ekspertide tasemel. 2017. aasta märtsis käivitas Eesti Koostöö Kogu aga samal teemal aktiivse ühiskondliku arutelu,¹⁹ millisena näeb Eesti ühiskond eakust tulevikus ning kuidas tagada pensionisüsteemi jätkusuutlikkus olukorras, kus rahvastik vananeb. Läbi avaliku ideede korjamise ja ekspertide analüüsi jõuti konkreetsete ettepanekuteni, mis puudutavad paindlikku töötamist, elukestvat õpet, hoolduskindlustust ja teise samba väljamaksete paindlikumaks muutmist. Kaks ideed on hetkel Riigikogus menetluses ja teiste ideede puhul otsib Eesti Koostöö Kogu lahendusi, kuidas jälgida

¹⁷ Hea teadustava (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/hea_teadustava_nov.pdf

¹⁸ Eesti Koostöö Kogu programm Pension 2050. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kogu.ee/pension2050/>

¹⁹ Uue eakuse rahvakogu detailsem info on leitav aadressil <https://uuseakus.rahvaalgatus.ee/>

nende kulgemist. Käivitunud debatile esitas omapoolse nägemuse MTÜ Kuldliiga Algatuse asutaja Aimar Altosaar, kes juhtis diskussiooni osapoolte tähelepanu asjaolule, et valitud teemaderingist puudub võrdse kohtlemise teema ning debatti tuleks senisest enam kaasata ka neid, kes on juba täna eakad.²⁰

Soovitused

- Võtta vastu võrdse kohtlemise seaduse muudatused, millega kaotatakse erisused erinevate aluste vahel.
- Tõsta avalikkuse ja organisatsioonide teadlikkust ning jagada hea praktika näiteid mitmekesisuse ja kaasatuse edendamise hüvedest indiviidile, organisatsioonile ja ühiskonnale. Muuhulgas tuleb enam selgitada töötajatele, kuidas esitada põhistatud diskrimineerimiskaebusi.
- Jätkata ja laiendada diskussiooni väärkast vananemist ning samas pöörata tähelepanu võrdse kohtlemise aspektidele selles.

²⁰ Altosaar, A. (2017). – Eesti Päevaleht, 16. märts. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/uue-rahvakogu-kriitika-kuhu-jai-tanaste-pensionaride-vaarikus-ja-vordne-kohtlemine?id=77566008>

Diskrimineerimise
keeld

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Sooline
võrdõiguslikkus

Sooline võrdõiguslikkus

AUTOR

Marianne Meiorg

Marianne on töötanud võrdse kohtlemise teemadel, sh soolise võrdõiguslikkuse teemadel, alates õigusmagistrikraadi omandamisest Nottinghami ülikoolist Suurbritannias. Käesoleva aasta suvel omandas ta ka teise magistrikraadi soouringute alal Kesk-Euroopa Ülikoolist Ungarist. Tal on laialdane kogemus inimõiguste teemal uuringute ja analüüsides nii Euroopa Liidu kui Eesti institutsioonidele, mh ka koostöös erinevate mõttekodadega Eestis ja mujal, sh Eestis asuv Praxis ja Balti Uuringute Instituut ja Belgias asuv Milieu Ltd. Ta on hetkel EIGEnet liige, soolise võrdõiguslikkuse eksperte koondav võrgustik Euroopa soolise võrdõiguslikkuse instituudi juures.

PEATÜKK 8

Sooline võrdõiguslikkus

Eesti on rahvusvahelisel tasandil juba aastaid olnud soolise võrdõiguslikkuse eestkõneleja, olles mitme rahvusvahelise algatuse entusiastlik toetaja. Näiteks on Eesti aktiivselt osalenud UN Womeni töös ning ÜRO Inimõiguste Nõukogusse kandideerimisel oli soolise võrdõiguslikkuse eest seismine üks olulisemaid punkte Eesti kampaanias. Eesti jätkas sama joont ka vaadeldaval perioodil, aastatel 2016-2017. Eesti prioriteediks Euroopa Nõukogu eesistumisel 2016. aastal oli sooline võrdõiguslikkus, mistõttu toimus 2016. aasta juunis ka Tallinnas kõrgetasemeline konverents, kus vaadati üle Euroopa Nõukogu soolise võrdõiguslikkuse strateegia ja hinnati selle senist mõju ja selle tulevikku.¹ Samamoodi on sooline võrdõiguslikkus üks olulisemaid märksõnu ka Euroopa Liidu eesistumise ajal.² Nii on Eesti eesistumise ajal töö- ja pereelu ühitamine olnud mitmel erineva tasemega kohtumisel oluliseks teemaks³ ning läbirääkimisi alustatakse ka uue töö- ja pereelu direktiivi üle.⁴

¹ Välisministeerium. 27.05.2016. Eesti prioriteedid Euroopa Nõukogu eesistumisel. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://vm.ee/et/estii-prioriteedid-euroopa-noukogu-eesistumisel>

² Lepik, O. 11.05.2017. Eesti jätkab eesistumise ajal soolise võrdõiguslikkuse edendamise. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/estii-jatkab-eesistumise-ajal-soolise-vordõiguslikkuse-edendamisega>

³ Volmer, K. 03.03.2017. Iva ja volinik Jourová arutasid töö ja pereelu ühitamise põhimõtteid ELis. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/iva-ja-volinik-jourova-arutasid-too-ja-pereelu-uhitamise-pohimotteid-elis> ja Peets, S. 20.07.2017. ELi ministrid arutavad töö- ja pereelu ühitamise meetmeid (EPSCO). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/eli-ministrid-arutavad-too-ja-pereelu-uhitamise-meetmeid-epsco>

⁴ Lepik, O. 15.06.2017. Eesti alustab eesistumise ajal töö ja pereelu ühitamise direktiivi läbirääkimistega. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/estii-alustab-eesistumise-ajal-too-ja-pereelu-uhitamise-direktiivi-labirääkimistega>

Tõesti, kui varem sai Eesti valitsust kritiseerida selle üle, et nende välispoliitika ja sisepoliitika läksid soolise võrdõiguslikkuse teemal suures osas lahkus, siis viimase kahe aasta areng näitab ka sisepoliitikas uusi tuuli. Kuigi uurinud näitavad, et muutused ühiskonnas on visad tulema, siis viimaste aastate poliitilised ja seadusandlikud muudatused on teinud lausa hiigelsamme edasi.

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Kahtlemata üheks suurimaks arenguks soolise võrdõiguslikkuse teemal on „Heaolu arengukava 2016–2023“ ja selle rakendusplaani vastuvõtmine 30. juunil 2016.⁵ Arengukava alaeesmärk nr 4 tegeleb soolise võrdõiguslikkuse edendamise ja saavutamisega. See kaardistab praeguse olukorra ning sätib paika eesmärgid, milleni püüeldakse selle olukorra parendamisel ja näeb ette konkreetsed meetmed nende eesmärkide saavutamiseks.⁶ Probleemid, millega soolise võrdõiguslikkuse programm tegeleb, on otsustus- ja juhtimistandite naiste väike osakaal võrreldes meestega, sooline palgalõhe, soostereotüübid ja nende taastootmine, mis mõjutab ka naiste võimalusi tööturul, võrdõigusvoliniku vähene võimekus, puudulik soolõime, ametnike ja teiste asjakohaste spetsialistide vähene teadlikkus soolisest võrdõiguslikkusest ja naiste vähene teadlikkus oma õigustest ja võimalustest oma õiguste eest seista.

Kuid vahest kõige tähtsam on asjaolu, et arengukava näeb ette ka nende meetmete rahastamist riigieelarvest, Euroopa struktuurifondidest ja Norra finantsmehhanismi vahenditest, mis tagab tegelikkuses nende meetmete rakendumise ja eesmärkide saavutamise. Kahjuks on rahastus täies mahus hetkel tagatud üksnes 2020. aastani, mil Euroopa struktuurifondide käesolev periood lõpeb. 27. septembril 2017 tunnistas partneritele korraldatud arutelupäeval Rait Kuuse, Sotsiaalministeeriumi sotsiaalala asekancler, et ilmselt tähendab see arengukavas millestki loobumist, kuid ei täpsustanud, mis valdkonnas ja mis määral.

⁵ „Heaolu arengukava 2016–2023“ ja selle rakendusplaani aastateks 2016–2020 heakskiitmine. – RT III, 05.07.2016, 18.

⁶ Sotsiaalministeerium. 2016. Soolise võrdõiguslikkuse programm (SK03). Arvutivõrgus kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Ministeeriumi_arengukava_ja_tooplaan/soolise_vordoiguslikkuse_programm.docx

Arengukava tulemusel on juba käima lükatud reaalsed tegevused. Üks olulisemaid nendest on Sotsiaalministeeriumi plaan anda Tööinspeksioonile uus kohustus – teostada riiklikku järelevalvet sama ja võrdväärse töö eest naistele ja meestele makstava tasu võrdsuse põhimõtte järgimise üle. Selleks töötab Sotsiaalministeerium välja soolise võrdõiguslikkuse seaduse muutmise eelnõu, mis peaks valmima 2017. aasta lõpuks.⁷ Paralleelselt töötab Tööinspeksioon välja võrdse töötasu ja palgalõhe meetodikat ning samaaegselt juba ka nõustab tööandjaid võrdse töötasu edendamises.

Eelmine inimõiguste aruanne ennustas, et pärast Norra/EMÜ finantsmehhanismi perioodi lõppu tuleb päevakorraale ka traditsiooniline võrdõigusvoliniku institutsiooni alarahastatus. Voliniku 2016. aasta ülevaade demonstreeribki rahastuse vähenemist ning 2018. aasta rahastuse vähenemine on eelkõige riigieelarve osas.⁸

Seadusandlikud arengusuunad

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses viimase kahe aasta jooksul olulisi sisulisi muudatusi ei ole tehtud, kuid see-eest tehti märkimisväärsed samme vanemapuhkuste ja -hüvitiste süsteemi muutmise suunas. Märtsis 2017 kiitis uuendusettepanekud heaks Vabariigi Valitsus⁹ ning septembris esitati eelnõu, mis sisaldas esimest gruppi uuendusettepanekutest Riigikogule.¹⁰ Järgmised sammud on selle eelnõu vastuvõtmine Riigikogus ning teise eelnõu väljatöötamine ülejäänud uuendusettepanekutest.¹¹

⁷ Sotsiaalministeerium. 2016. Ministeeriumi arengukava ja tööplaan. Arvutivõrgus kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Ministeeriumi_arengukava_ja_tooplaan/tooplaanid_2017.bdoc

⁸ Pakosta, L. 04.04.2017. Riigikogu põhiseaduskomisjonile voliniku tööst 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordõigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2017/04/aastaruanne-2016.pdf>

⁹ Lepik, O. 02.03.2017. Valitsus jõudis vanemapuhkuste ja -hüvitiste süsteemi kaasajastamises kokkuleppele. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/valitsus-joudis-vanemapuhkuste-ja-huvitiste-susteemi-kaasajastamises-kokkuleppele>

¹⁰ Sotsiaalministeerium. 27.09.2017. Perekülastuste seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu toimiku number: 17-0830. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/3854a43e-003e-4d53-b9b1-0ca62e112ab6>

¹¹ Detailsemat muudatuste sisu ja edasist arengut saab jooksvalt jälgida sotsiaalministeeriumi kodulehelt: <http://sm.ee/et/vanemapuhkuste-ja-huvitiste-susteemi-taustamine>

Üks olulisemaid praktilisi tulemusi vanemahüvitise süsteemi muutmisel on muuhulgas ka soolise võrdõiguslikkuse edendamine. Esiteks üritatakse seda saavutada läbi süsteemi paindlikumaks muutmise, võimaldades vanemahüvitise saamise ajal mõlemal vanemal teatud piirini ka osalise ajaga töötada ning võtta puhkust ja hüvitist katkendlikult vastavalt vajadusele. See tagab, et vanem ei jää vanemapuhkuse ja hüvitise jooksul tööturul täielikult eemale ning töö- ja pereelu on võimalik paremini ühendada.¹² Teiseks pikendatakse hüvitatud isapuhkuse perioodi kümnele päevale kolmekümnele, olenemata töötamise lepingulisest vormist. See motiveerib ja võimaldab ka meestel lapse sünni korral koju jääda – kas koos emaga või ema asemel. Kolmandaks, mõlemal vanemal saab olema õigus võtta aastas 10 päeva tasustatud lapsepuhkust (kokku 20 päeva). Seega loob uus süsteem vähemalt võrdsed võimalused mõlemale vanemale lapse eest võrdselt hoolitsemiseks. Neljas suur muudatus on lapsendatud lapsega peredele ja hooldusperedele võrdsete puhkuste ja hüvitiste süsteemi loomine.

Paindlikkus vanemapuhkuste ja -hüvitiste süsteemis ning isadele senisest soodsamate tingimuste loomine lapsega koju jäämiseks on uuringute kohaselt suurendanud isade osalust lapse hooldamises.¹³ See omakorda loob loodetavasti naistele tööturul paremad võimalused, kuna tööandja ei saa enam eeldada, et naine on see, kes lapsega tingimata koju jääb, mistõttu ei ole noored naised enam niivõrd haavatavas positsioonis tööle kandideerimisel.¹⁴

Nii nagu vanemapuhkuste ja -hüvitiste süsteemi uuendamisel, on ka elatisabi fondi loomisel kaudselt soolisele võrdõiguslikkusele positiivne mõju. Statistika

¹² Vseiov, H. 25.08.2016. Kas vanemapuhkuste muudatustega saaks parandada naiste positsiooni tööturul? Arvutivõrgus kättesaadav: <https://somblogi.wordpress.com/2016/08/25/kas-vanemapuhkuste-muudatustega-saaks-parandada-naiste-positsiooni-tooturul/#more-298>

¹³ Vseiov, H. 09.09.2016. Isade osalemine lapse kasvatamisel on kasulik kogu perele. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://somblogi.wordpress.com/2016/09/09/isade-osalemine-lapse-kasvatamisel-on-kasulik-kogu-perele/#more-332>

¹⁴ Volmer, K. 09.02.2017. Valitsus arutas paindlikumat vanemapuhkust. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/valitsus-arutas-paindlikumat-vanemapuhkust> ja Lepik, O. 09.08.2016. Huvigrupid toetavad paindlikumat vanemapuhkust. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/huvigrupid-toetavad-paindlikumat-vanemapuhkust>

kohaselt on enamik üksikvanemaid naised (92% kõikidest üksikvanematest,¹⁵ mistõttu mõjutavad elatisabi küsimused eelkõige naisi ja nende lapsi. Elatisabi fond loodi 2016. aastal vastu võetud ja jõustunud uue perehüvitiste seadusega, mis koondab senised peretoetuste, vanemahüvitise ja elatisabi seadused.¹⁶ Fond, mis tagab elatise ka juhul, kui teiselt vanemalt ei õnnestu elatist realselt saada, on oluline samm meeste ja naiste võrdse majandusliku sõltumatuse tagamisel, mille nimel ka „Heaolu arengukava 2016-2023“ soolise võrdõiguslikkuse alaeesmärk töötab ning seob selle tõhusalt ka laste heaolu suurendamise eesmärgiga, mille eest seisab „Laste ja pere arengukava 2012–2020“.¹⁷ Elatisabi fondi loomise näol on tegemist olulise arenguga, kuna nagu ka Sotsiaalministeerium märgib: „Iga neljas laps elab Eestis üksikvanemaga perekonnas, neist omakorda iga neljas laps ei saa mingil hetkel elatisabi ühelt vanemalt kätte.“ Seega on fondil ühiskondlikult potentsiaalselt väga suur positiivne mõju.

Naistevastase vägivalda ennetamises ja selle vastu võitlemises oli 2016. ja 2017. aasta märgiline. 2017. aastal jõudis lõpuks Riigikogusse ratifitseerimiseks Istanbuli konventsioon, mille eesmärk on ennetada ja tõkestada naistevastast vägivalda ja perevägivalda. Konventsioon sai allkirjastatud juba 2014. aastal, kuid kuna Eesti seadusandluse konventsiooniga kooskõlla viimine võttis aega, siis jõuti selle ratifitseerimiseni alles ligi kolm aastat hiljem.¹⁸ Konventsiooni eesmärgi saavutamiseks nõuab see erinevate naistevastaste ja perevägivalda vormide kriminaliseerimist ja aktiivset tegelemist sellist vägivalda soodustavate algpõhjustega (sh soopõhise diskrimineerimisega). Äramärkimist vajab kindlasti asjaolu, et ratifitseerimise vastu hääletasid ainult Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna liikmed.¹⁹

¹⁵ Tõnuri, A. 30.01.2014. Üksikvanematest Eestis. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://blog.stat.ee/2014/01/30/üksikvanematest-eestis/>

¹⁶ Perehüvitiste seadus. – RT I, 08.07.2016, 1 ... RT I, 24.12.2016, 1.

¹⁷ „Laste ja pere arengukava 2012–2020“ ning selle rakendusplaani aastateks 2012–2015 heakskiitmine. – RT III, 24.10.2011, 2.

¹⁸ Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. – RT II, 26.09.2017, 1.

¹⁹ Riigikogu. Hääletustulemused 20.09.2017 14:41. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://goo.gl/5389Zg>

Konventsiooni ratifitseerimisprotsessiks kulunud kolme aasta jooksul muudeti mitut seadust. Kõige suurema uuenduskuuri sai ohvriabi regulatsioon – sätestati ühtsed nõuded tugiteenuste osutamiseks ning korrastati tugiteenuste rahastust üldiselt.²⁰ Samuti muudeti karistusseadustikku, kuhu lisati uued süüteo koosseisud: naise suguelundite sandistav moonutamine, seksuaalne ahistamine, ahistav jälitamine ja sundabielu.²¹ Samuti andis ratifitseerimise seaduse seletuskiri teada, et konventsiooni elluviimiseks vajalikud seadusandlusest välja jäävad tegevused on lisaks valitsuse tegevusprogrammile²² sees ka vägivalda ennetamise strateegias²³ ja heaolu arengukavas²⁴ ning eelnevalt juba ka kriminaalpoliitika arengusuundades.²⁵

Soolise diskrimineerimise vaidlused

Võrdõigusvoliniku poole pöördunute arv on jõudsalt tõusnud, kusjuures ka soolist diskrimineerimist puudutavate kaebuste arv on tõusnud, mis näitab teadlikkuse suurenemist nii voliniku institutsioonist, kui soolisest võrdõiguslikkusest. Kui 2015. aastal oli soolise diskrimineerimise teemal pöördumisi 70,²⁶ siis 2016. aastal oli sellel teemal pöördumisi juba ligi 160.²⁷ Kuigi ülevaade nende pöördumiste sisust puudub, väärib äramärkimist asjaolu, et volinik on 2016-2017 tehtud arvamustest avaldanud kolm, mis on sooga seotud.

Üks avaldatud arvamustest puudutab Eesti Haigekassa erinevat meditsiiniliste toimingute hinnastamist sõltuvalt sellest, kas patsient on transsooline või mitte – sünnihetkel ühe soomääratlusega ja meditsiinilise toimingu ajal teise juriidilise soomääratlusega inimese jaoks oli hind teine kui inimese jaoks,

²⁰ Ohvriabi seaduse muutmise seadus. – RT I, 04.11.2016, 2.

²¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 26.06.2017, 69.

²² „Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi 2016–2019“ kinnitamine. – RT III, 29.12.2016, 1.

²³ „Vägivalda ennetamise strateegia 2015–2020“ ja selle rakendusplaani aastateks 2015–2018 heakskiitmine. – RT III, 03.03.2015, 1.

²⁴ „Heaolu arengukava 2016–2023“ ja selle rakendusplaani aastateks 2016–2020 heakskiitmine. – RT III, 05.07.2016, 18.

²⁵ Kriminaalpoliitika arengusuund aastani 2018 heakskiitmine. – RT III 2010, 26, 51.

²⁶ Pakosta, L. 22.03.2016. Riigikogu põhiseaduskomisjonile voliniku tööst 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordõigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/08/2015-aastaaruanne-Riigikogu-PSK.pdf>

²⁷ Pakosta, L. 04.04.2017. Riigikogu põhiseaduskomisjonile voliniku tööst 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordõigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2017/04/aastaaruanne-2016.pdf>

kelle sünnisugu ja juriidilise sugu on samad.²⁸ Volinik tuvastas selles soolise diskrimineerimise.

Teised kaks arvamust puudutasid konkreetse soo, kui kutsenõude, õiguspärasust erinevates olukordades. Mõlemas arvamuses andis volinik oma arusaama erandist, mille kohaselt sugu saab pidada kutsenõudeks. Ministeeriumile antud arvamuses soovitas volinik vältida abstraktse reegli sätestamist ning eelistada pigem reeglit, mis võimaldab võtta arvesse konkreetset olukorda.²⁹ Mitme voliniku poole pöördumise põhjal avaldas volinik üldised juhised töökuulutuste koostamiseks, märkides, et kandideerijalt konkreetse soo nõudmine on üldjuhul ikkagi soolise võrdõiguslikkuse seadusega vastuolus.³⁰

Töövaidluskomisjonides arutatud sooga seotud diskrimineerimisvaidluste arv langes 2015. aasta kolmeteistkümnelt 2016. aastal kaheksale.³¹ Enamus nendest olid seotud kas raseduse või perekondlike kohustustega – mõlemad teemad on soolise võrdõiguslikkuse seadusega kaetud.³²

Töövaidlusmisjonide juhtumistest ühel juhul tuvastas komisjon ka diskrimineerimise raseduse tõttu. Komisjoni otsus kaevati edasi kohtusse ning kohus tühistas nii diskrimineerimise tuvastamise, kui ka töötaja kasuks mõistetud diskrimineerimishüvitise 3000 €. Komisjon oli leidnud, et katseajal töölepingu üleütlemine oli tühine, kuna selle põhjuseks ei olnud hinnang töötaja tööle, vaid tööandja soovimatus raseda töötajaga töösuhet jätkata. Kohus aga leidis, et töölepingu ülesütlemise otsus oli tehtud enne, kui tööandja oli

²⁸ Pakosta, L. 18.01.2016. Arvamus nr 43. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/02/Arvamus-nr-43_Taastava-Kirurgia-Kliinik-AS.pdf

²⁹ Pakosta, L. 02.09.2016. Voliniku arvamus õigusest värvata vaid ühest soost inimesi juhul, kui eriseaduses puudub vastav reservatsioon. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/09/Voliniku-arvamus-õigusest-värvata-vaid-ühest-soost-inimesi-juhul-kui-eriseaduses-puudub-vastav-reservatsioon.pdf>

³⁰ Pakosta, L. 07.07.2016. Voliniku arvamus diskrimineerivatest töökuulutustest. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/07/Arvamus_diskrimineerivad_töökuulutused_07072016.pdf

³¹ Tööinspeksioon. Töövaidluskomisjoni menetluses olnud ebavõrdse kohtlemisega seotud töövaidlusasjad. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.ti.ee/est/meedia-trukised-statistika/statistika/toovaidlused/>

³² Ehala, K. 01.2017. Töövaidluskomisjoni menetluses olnud ebavõrdse kohtlemisega seotud töövaidlusasjad perioodil 01.01.2016 – 31.12.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ti.ee/fileadmin/user_upload/dokumendid/Meedia_ja_statistika/Statistika-toeoonnetused/Ebavordse_kohtlemise_vaidlused_2016.pdf

teada saanud töötaja rasedusest ning ülesütlemise põhjendused olid kooskõlas seadusega.³³

Kohtutes tuli märksõnaotsingu tulemusel vaadeldava perioodi jooksul välja kuus kohtuasja, mis puudutasid diskrimineerimist soo, raseduse või perekondlike kohustuste tõttu. Nendest ainult ühes asjas tuvastati võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumine seoses alla kolmeaastast last kasvatava isiku koondamisega.³⁴ Kahjuks kohtuotsus ei viita soolise võrdõiguslikkuse seadusele ning lähtub oma otsuses üksnes töölepingu seadusest ja selle paragrahvi 89 lõikest 4, mis kohustab tööandjat lähtuma võrdse kohtlemise põhimõttest. Kohus viitab töölepingu seaduse koondamist puudutavatele sätetele, mis annavad alla kolmeaastast last kasvatavale töötajale eelisõiguse. Sellele eelisõigusel on kaks erandit: kui koondatavate seas on teisi alla kolmeaastast last kasvatavaid töötajaid – sel juhul ta peab nende seas valiku tegema, või kui tegemist on koondataval ametikohal ainukese töötajaga, mis juhul peab tööandja tõendama, et tegemist on tõesti „unikaalse ja võrreldamatu“ ametikohaga.³⁵ Mainitud juhul kumbki eranditest ei pändunud.

Statistika ja uuringud

21. märtsil 2017 esitles Sotsiaalministeerium järjekorras viiendat soolise võrdõiguslikkuse monitooringut.³⁶ Seekord ei küsitud küsimusi soolise vägivalla teemal, mis on arusaadav, kuna Norra/EMÜ finantsmehhanismi perioodil uuriti seda teemat mitme uuringuga. Samuti jäi monitooringust välja seksuaalvähemuste teema. Samas lisandusid sooline palgalõhe ja selle lahenduseks pakutavad erinevad meetmed ning valimiskäitumise teema.

Monitooring näitas, et üldiselt soolist võrdõiguslikkust soositakse – mehed ja naised peaksid jagama vastusust töös ja pereelus võrdsemalt –, kuid traditsioonilised soorollid on visad muutuma. Tegelik rollide jaotus peres on

³³ Tartu Maakohus. Otsus nr 2-16-7990. 21.10.2016.

³⁴ Tartu Ringkonnakohus. Otsus nr 2-16-562/19. 28.11.2016.

³⁵ Tartu Ringkonnakohus. Otsus nr 2-16-562/19. 28.11.2016), lk 5.

³⁶ Turu-uuringute AS. 11.2016. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2016. Elanikkonna küsitlusuuringu raport. Arvutivõrgus kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooringu_raport_2016.pdf

endiselt suuresti traditsiooniline ning suurem osa vastajatest tunnetab naisel kahekordset töökoormust – erinevalt mehest töötab ta nii kodus kui tööl. Üldiselt peetakse meeste positsiooni – nii ühiskonnas tervikuna kui tööelus – paremateks kui naistel.

Uue teema – soolise palgalõhe – puhul leidis enamik inimesi, kes olid sellest kuulnud, et see on suur probleem. Palkade avalikustamise osas siiski üksmeelt ei olnud, kuid kindlalt pooldati palganumbri/vahemiku märkimist töökuulutuses. Kuigi sooline lõhe tulemusliku palgarääkimise osas eelmise monitooringuga võrreldes oli kadunud, siis palga kujunemisele kaasa rääkimise võimalust ja valmisolekut palga tõstmise küsimiseks hinnati meeste puhul kõrgemaks kui naiste puhul. See kinnitab ka „Tööelu-uuringu 2015“ tulemusi.³⁷

Hea uudisena statistika rindelt tuleb ära märkida palgalõhe vähenemist. 2017. aasta aprillis teatas Statistikaamet, et palgalõhe on kolmandat aastat järjest vähenenud.³⁸ 2016. aasta oktoobris oli see 20,9%. Huvitaval kombel oli palgalõhe samal tasemel nii era- kui avalikus sektoris, seega avalikule sektorile omased palgaastmestikud ilmselgelt palgalõhet ära ei hoi. Kahjuks ei tähenda üldise palgalõhe vähenemine ühtlast vähenemist – oli ka sektoreid, kus palgalõhe hoopis suurenes.

Soolise palgalõhe teemal tasub mainida ka Statistikaameti poolt välja töötatud ja 2016. aastal avaldatud „Palgalõhe statistika strateegiat 2016–2023“.³⁹ Palgalõhet on probleemina üha enam teadvustatud, mida näitab ka viimane soolise võrdõiguslikkuse monitooring ning selle vastu võitlemiseks on valitsusväline sektor aina suuremat survet avaldamas (vt alajaotist „Olulisemad avalikud arutelud“) ja riik on hakanud ka reaalseid samme tegema (vt

³⁷ Kaldmäe, L. (toim.). 2017. Eesti tööelu-uuring 2015. Artiklite kogumik. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 1/2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/eesti_toelu_uuring_2015.pdf, lk 51.

³⁸ Maasoo, K. 28.04.2017. Sooline palgalõhe vähenes kolmandat aastat järjest – pressiteade nr 45. Statistikaamet. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.stat.ee/pressiteade-2017-045>

³⁹ Statistikaamet. 2016. Palgalõhe statistika strateegia 2016 – 2023. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaal/Norra/palgalohe_statistika_strateegia_2016-2023.pdf

alajaotist „Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad“).⁴⁰ Seetõttu on täpne ja detailne statistika palgalõhe kohta üha suureneva tähtsusega, et tagada selle vastu võitlemise meetmete asjakohasus ja tõhusus.

Hea praktika ja olulisemad avalikud arutelud

Viimastel aastatel on kahtlemata suurimaid arutelusid tekitanud just sooline palgalõhe. Selle tulemusel on riigiasutused hakanud astuma reaalseid samme palgalõhe vastu võitlemisel. Eespool sai nimetatud heaolu arengukava, mille soolise võrdõiguslikkuse programmis on ühe oluliseima valupunktina toodud sooline palgalõhe ning samuti sai mainitud Statistikaameti koostatud „Palgalõhe statistika strateegiat 2016–2023“.

Sotsiaalministeerium on juba mitu aastat toetanud võrdse kohtlemise päeva tähistamist, mille eesmärk on tõsta avalikkuse teadlikkust soolisest palgalõhest.⁴¹ Kuid lisaks avalikkuse teavitamisele on Sotsiaalministeerium aina enam hakanud rääkima vajadusest võtta konkreetseid samme palgalõhe vähendamiseks. Nii näiteks on plaanis anda Tööinspeksioonile õigus teostada tööandjate üle sellekohast järelevalvet (vt alajaotist „Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad“). Viimane soolise võrdõiguslikkuse monitoring uuris ka inimeste avatust palkade avalikustamisele (vt alajaotist „Statistika ja uuringud“). Seega on selge, et erinevate jõulisemate meetmete peale mõeldakse ja neid aegamööda ka tutvustatakse.

Lisaks on riigile surve avaldamiseks loodud palgalõhe vastu!plaan, mille allkirjastasid viis organisatsiooni 2017. aasta aprillis.⁴² Selle plaaniga pakuti välja kuus meedet, mis aitaksid kaasa palgalõhe vähendamisele Eestis. Järgmise sammuna tegid palgalõhe vastu!plaanile allkirjutanud organisatsioonid ette-

⁴⁰ Vt ka „Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi 2016–2019“ kinnitamist. – RT III, 29.12.2016, 1, punkti 2.3 ja 10.9.

⁴¹ Lepik, O. 13.04.2016. Täna tähistatakse võrdse palga päeva. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/tana-tahistatakse-vordse-palga-paeva> ja Peets, S. 10.04.2017 Täna, 10. aprillil, tähistatakse Eestis võrdse palga päeva. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/tana-10-aprillil-tahistatakse-estis-vordse-palga-paeva>

⁴² Eesti Inimõiguste Keskus. 10.04.2017. Allkirjastasime palgalõhe vastu!plaani. [WWW] <https://humanrights.ee/2017/04/allkirjastasime-palgalohe-vastuplaani/>

panekuid perehüvitiste seadusega seoses, keskendudes just vajadusele muuta isade rolli laste eest hoolitsemisel senisest aktiivsemaks.⁴³

Nagu peatüki sissejuhatuses sai mainitud, siis Eesti on EL-i eesistujana aktiivselt tegelenud töö- ja perelu ühitamise teemaga. See on üle kandunud ka Eesti sisepoliitikasse ning sealt ongi pärit üks positiivne initsiatiiv, mida tasub esile tuua. 2. veebruarist 2017 saavad tööandjad taotleda peresõbraliku tööandja märgist.⁴⁴ Märgise annab välja Sotsiaalministeerium ning selle saamiseks peab tööandja läbima programmi, mille käigus hinnatakse tööandja avatust ja tema poolt võimaldatavaid töö- ja pereelu ühitamise võimalusi ning konsulteeritakse tööandjaid peresõbralike võimaluste loomisel. Seega ei tähenda see tingimata valmisprodukti, vaid just tööandja soovi areneda. 2017. aasta septembriks oli märgise saanud juba 43 tööandjat.⁴⁵ Ühelt poolt on tegemist tegevusega, mis pandi paika juba laste ja pere arengukavaga 2011. aastal ning selle üldine eesmärk on luua naistele ja meestele võrdsemad võimalused töö-, pere- ja eraeluks (meede 5.1.).⁴⁶ Teiselt poolt on paremate töö- ja perelu ühitamise võimaluste loomine kasulik ka organisatsioonidele endile, muutes nad pikas perspektiivis paindlikumaks ja konkurentsivõimelisemaks.⁴⁷

Suurt tähelepanu pälvis 2016. aasta juunis avalikuks tulnud vägivaldajuhtum, mis oli jäänud ka teatri turvakaamerate vaatevälja. Lindistuses oli näha, kuidas toonane teatrijuht Tiit Ojasoo peksis avalikkuses siiani anonüümseks jäänud teatris NO99 sel ajal töötanud naissoost näitlejat käte ja jalgadega.⁴⁸ Juhtumi

⁴³ Eesti Inimõiguste Keskus. 7.09.2017. Palgalohe vastu! plaan esitas ettepanekud perehüvitiste seadusesse. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/2017/09/palgalohe-vastuplaan-esitas-ettepanekud-perehuvitiste-seadusesse/>

⁴⁴ Sotsiaalministeerium. 02.02.2017. Täna saab hakata taotlema peresõbraliku tööandja märgist. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/tanast-saab-hakata-taotlema-peresobraliku-tooandja-margist>

⁴⁵ Lepik, O. 12.09.2017. 43 tööandjat sai peresõbraliku tööandja algmärgise.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://sm.ee/et/uudised/43-tooandjat-sai-peresobraliku-tooandja-almargise>

⁴⁶ „Laste ja pere arengukava 2012–2020“ ning selle rakendusplani aastateks 2012–2015 heakskiitmine. – RT III, 24.10.2011, 2.

⁴⁷ Vt nt O’Connell, P. J. ja Russell, H. 2005. „Equality at Work? Workplace Equality Policies, Flexible Working Arrangements and the Quality of Work. The Equality Authority“. Iirimaa.

Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.ihrec.ie/download/pdf/equality_at_work.pdf, lk 24–26.

⁴⁸ Ibrus, K. 10.06.2016. Avalikkus taunib NO99 olematut reaktsiooni Ojasoo vägivallale. – Päevaleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/avalikkus-taunib-no99-olematut-reaktsiooni-ogasoo-vagivallale?id=74772837>

kohta algatas politsei ka kriminaalmenetluse, mis lõppes ohvri ja vägivaldsete kokkuleppega.⁴⁹ Kuigi algselt teatri nõukogu keeldus asja arutamast, kuna nende arvates oli tegemist eraasjaga,⁵⁰ siis avalikkuse survele võeti juhtum ikka arutamiseks.⁵¹ Reaktsioonina juhtumi ilmsikstulekule tegid kümme Riigikogu liiget ka pöördumise kultuuriministrile, millega nõudsid Ojasoo tagandamist teatrijuhi kohalt.⁵² Kurioosse asjaoluna võib välja tuua seda, et pöördumisele kirjutasid alla nii Mart kui Martin Helme, kes mõlemad võtsid aasta hiljem jõuliselt sõna naistevastase vägivalda tõkestamise Istanbuli konventsiooni ratifitseerimise vastu, kusjuures Mart Helme ka hääletas selle vastu (Martin Helme jättis kohalolekule vaatamata üldse hääletamata).⁵³ Ojasood küll teatrijuhi kohalt ei tagandatud, kuid ta loobus sellest ise.⁵⁴

Äramärkimist väärib ka aruandeperioodil aset leidnud kirglik arutelu aasta ema konkursi teemal.⁵⁵ Nimelt ilmnis 2017. aasta hiliskevad, et aasta ema kandidaadil peab olema vähemalt kaks last ja ta peab olema üles kasvanud need oma abikaasaga. Avastatud nüanss tekitas elavat arutelu Virginia Woolf Sind Ei Karda Facebooki-grupis, mis jõudis kiiresti ka meediaväljaannetesse, kuna leiti, et selline konkursitingimus on juba ammu ajast ja arust ning mitteabielulises kooselus või üksikvanemana lapsi kasvatavaid emasid halvustav. Kuna Eesti Naisliit ei olnud nõus tingimusi muutma ega suutnud ka rahul-

⁴⁹ Talve, T. 11.06.2016 Kriminaalasjast pääsenud Ojasoo peab pool aastat täitma ohvri soove. – *Õhtuleht*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.oh tuleht.ee/739031/kriminaalasjast-paasenu-d-ojasoo-peab-pool-aastat-taitma-ohvri-soove>

⁵⁰ Saavik, S. 09.06.2016. Arro: NO99 nõukogu pole Ojasoo vägivaldsetest arutanud. – Eesti Rahvusringhääling. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://etv.err.ee/v/eesti/bb06ffc6-f99a-4fef-ad36-7a8394762572/arro-no99-noukogu-pole-ojasoo-vagivallatsemist-arutanud>

⁵¹ Luts, P. ja Nael, K. 10.06.2016. Ojasoo peab ametis jätkamiseks läbima psühholoogilise nõustamise programmi. – Eesti Rahvusringhääling. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/561454/ojasoo-peab-ametis-jatkamiseks-labima-psuhholoogilise-noustamise-programmi>

⁵² Helend-Aaviku, K. 15.06.2016. Riigikogulased soovivad näitlejannat peksnud Tiit Ojasoo ametist lahkumist. – *Õhtuleht*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.oh tuleht.ee/739577/riigikogulased-soovivad-naitlejannat-peksnud-tiit-ojasoo-ametist-lahkumist>

⁵³ Riigikogu. 28.10.2017. Hääletustulemused 20.09.2017 14:41. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://googl/5389Zg>

⁵⁴ Nõmm, G. 16.06.2016. Tõnis Arro ei välista, et NO99 lõpetab tegevuse. – Eesti Rahvusringhääling. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.oh tuleht.ee/741533/tonis-arro-ei-valista-et-no99-lopetab-uldse-tegevuse>

⁵⁵ Nt Kriit, K. 18.04.2017. Facebook-i postitus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.facebook.com/groups/WoolfEiKarda/permalink/1640091076019160/>

davalt ajale jalgu jäänud tingimusi põhjendada, korraldati lõpuks alternatiivne aasta ema konkurss. Positiivne on, et kogu arutelu tulemusena sai Eesti muusikamaastik ühe ühiskonnakriitilise ja samas meeleoluka laulu võrra rikkamaks. Naised Kõõgis said arutelust inspiratsiooni ja kirjutasid rekordilise kiirusega loo „Aasta ema“.⁵⁶

2017. aastal tekitas suurt arutelu ka seksuaalse ahistamise teema, mis küll selle aruande aruandlusperioodist välja jääb. Samas leidis elav arutelu aset 2017. suvel, kui jõustus karistusseadustiku muudatus, mis sätestas uute süüteokoosseisudena ahistava jälitamise ja seksuaalse ahistamise. Septembri alguses jõudis Eesti Ekspresi vahendusel lugejateni üks lugu taolisest ahistavast jälitamisest, mille osas oli politsei juba menetlust alustanud.⁵⁷ Kuna mõiste ahistav jälitamine tekitas inimestes selle loo tulemusel mõnevõrra elevust, avaldas veebikonstaabel Maarja Punak postituse nii ahistava jälitamise kui seksuaalse ahistamise sätetest ja julgustas inimesi nende alla käivatest tegevustest politseid teavitama.⁵⁸

Soovitused

- Tagada, et Euroopa struktuurifondide praeguse perioodi rahastuse lõppedes ollakse 2020. aastal selleks valmis ning et „Heaolu arengukava 2016-2023“ tegevusi, sh soolise võrdõiguslikkuse programmi alla käivaid, ei hakataks võimaliku rahastuse puudumise tõttu kärpima.
- Jätkata palgalõhe vastu võitlemisel jõulisemate meetmetega kõiki osapooli kaasates. Teadlikkuse tõstmine on oluline, kuid üksnes sellega tegelemine ei ole siiani tulemusi toonud ning palgalõhe on endiselt märkimisväärne.
- Perekülvitiste seaduse jätkuval väljatöötamisel viia sisse jõulisemad meetmed isade aktiivse rolli tõstmisel laste eest hoolitsemisel.

⁵⁶ Naised kõõgis. 2017. Aasta ema. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://soundcloud.com/naised/aasta-ema>

⁵⁷ Tuul, M. 13.09.2017. Väsimatu sariahistaja Leo jälitab ühe ja sama ettevõtte nais-töötajaid. – Eesti Ekspress. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ekspress.delfi.ee/kuum/vasimatu-sariahistaja-leo-jalitab-ue-ja-sama-ettevotte-naistootajaid?id=79464034>

⁵⁸ Punak, M. 22.09.2017. Facebook-i postitus. Veebikonstaabel. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.facebook.com/veebikonstaabel.maarja/posts/1430734917022886>

Sooline
võrdõiguslikkus

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Õigus vabadele
valimistele

Õigus vabadele valimistele

AUTOR

Egert Rünne

Egert Rünne on omandatud bakalaureusekraad rahvusvaheliste suhete alal ning magistrikraad riigiteadustes. Egert on töötanud Eesti Inimõiguste Keskuses alates 2011. aastast ning läbi viinud erinevaid projekte ühiskonna inimõigustealase teadlikkuse tõstmiseks. Samuti on Egert aastatel 2011–2015 olnud Tallinna Tehnikaülikoolis uuringute spetsialist.

PEATÜKK 9

Õigus vabadele valimistele

Poliitiline ja institutsionaalne areng

Aruandlusperioodil toimusid Eestis 2016. aasta kohaliku omavalitsuse valikogu valimised.

1993. aastal oli Eestis 254 valda ja linna, sellest ajast on omavalitsusüksuste arv järk-järgult vähenenud. Kui 2013. aasta valimistel valiti 215 kohaliku omavalitsuse koosseisu siis möödunud, 2017. aasta valimistel oli 79 omavalitsusüksust.¹

Omavalitsuste arv vähenes kahe aasta jooksul eelkõige läbiviidud haldusreformi tõttu, kus alla 5000 elanikkonnaga üksused pidid liituma. Omavalitsused, kes vabatahtlikult ei liitunud, liideti valitsuse korraldusega² ning ühegi omavalitsuse kaebust ühendamise vastu Riigikohus ei rahuldanud, seega toimusid ka kõik sundühendamised.

Seadusandlik areng

Inimõiguste Keskus on mitmes aruandes soovitanud Riigikogul kaaluda poliitilise välireklaami keelustamise mõistlikkust ning eesmärgipärasust valimis-kampaania perioodil. 2017. aastal jõudis selle seisukohani ka õiguskantsler. Oma analüüsis jõudis õiguskantsler järeldusele, et osa valimisreklaami reeglaid ei täida enam oma eesmärki ja tekitavad tarbetut lisakoormust politseile.

¹ Valimisringkonnad ning volikogude suurused KOV 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valimis-ed.ee/et/kohalikud-valimised-2017/valimisringkonnad-ning-volikogude-suurused-kov-2017>

² Rahandusministeerium. Vabariigi Valitsuse algatatud ühinemised. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://haldusreform.fin.ee/vv-algatatud-uhinemised/>

Samuti on osaliselt internetti, sh sotsiaalmeediasse, kolinud valimiskampaania muutnud mõne keelu järelevalve sisuliselt võimatuks.³ Õiguskantsler soovitas Riigikogul kaaluda kaotada poliitilise välireklaami keeld aktiivse agitatsiooni perioodil, sest see ei täida oma eesmärki, samuti soovitas ta kaotada valimispäeval aktiivse agitatsiooni keelu.

Lisaks tegi õiguskantsler ettepanekud valismiskampaaniate läbipaistvamaks rahastamiseks ning suuremaks kontrolliks. Õiguskantsler tegi ettepaneku anda erakondade rahastamise järelevalve komisjonile suurem jõud (anda neile õigus tutvuda kodanikuühenduste rahastamisallikatega, suurendada nende õigust erinevate dokumentide kättesaamiseks, ka kolmandatelt osapooltelt). Lisaks tuleks kõrvaldada juriidilise isiku annetuse keelu põhiseadusvastane kõrvalmõju, mille tõttu piiratakse vabakonna ja eraõiguslike ajakirjandusväljannete väljendusvabadust. Poliitiliste jõudude rahastamise läbipaistvuse tagamiseks tuleb panna poliitikuid toetanud kodanikuühendustele kohustus anda rahastamisallikate kohta teavet järelevalveorganitele (erakonnaseadus sätestab, et teavet peavad andma üksnes erakonnad, valimisliidud ja nende nimekirjas kandideerinud isikud ning üksikkandidaadid).

Kohtupraktika

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium leidis oma 18. mai 2017 otsuses⁴ et valimisagitatsiooni keelu ajal välja pandud kandidaadi või partei nimi, kontaktandmed, kaubamärk, domeeninimi või tegevusala ei ole poliitiline välireklaam, erinevalt näiteks valimislubadustest. Seetõttu ei olnud Riigikohtul selles kaasuses võimalik lahendada poliitilise välireklaami keelu põhiseaduspärasuse küsimust.

Riigikohus käsitles ka avalik-õigusliku juriidilise isiku poolt poliitikute tutvustamiseks ja reklaamimiseks tehtud kulutuste küsimust. Oma 10. novembri

³ Õiguskantsler. 16.11.2017. Ettekanne Riigikogule. Valimiskampaaniate rahastamise ning reklaami regulatsiooni ajakohasus ja põhiseaduspärasus. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Valimiskampaaniate%20rahastamise%20ning%20reklaami%20regulatsiooni%20ajakohasus%20ja%20pohiseaduspärasusest_0.pdf

⁴ Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium. 18.05.2017. Kohtuotsus. Kohtuasja nr 3-4-1-3-17. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rikos.rik.ee/?asjaNr=3-4-1-3-17>

2016 otsuses⁵ leidis Riigikohtu halduskolleegium, et valimiseelsel perioodil kohaliku omavalitsuse sõnumite esitamine kandideeriva võimuloleva erakonna liikmeid kasutades tõenäoselt mõjustas valijaid oma otsuse langetamisel. Seetõttu ei saanud seda pidada tavapäraseks teavituseks, vaid valimiskampaania tegemiseks, millega asetati üks kandidaat avalike vahendite abil teistest soodsamasse olukorda. Riigikohtu arvates võib taolisi olukordi lubades tekkida oht, et „avalikke vahendeid hakataksegi kasutama valimiskampaania teostamiseks teavituskampaania sildi all.“

Statistika ja uuringud

2017. aastal osales kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel 58% valimisõiguslikest inimestest, kusjuures eelhääletajate osakaal oli 42,1%; 2013. aastal oli see veel 35,7%. Kandidaate oli kokku 14 784, nendest 60% olid mehed ning 40% naised.

Valituks saanutest olid 68,9% mehed ning 31,1% naised⁶, protsentuaalselt pole kandideerinud ning valituks osutunud naiste hulk varem nii suur olnud.

Hea praktika

Alates 2009. aastast on Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit⁷ kõigil valimistel kutsunud esinduskogudesse pürgijaid järgima head valimistava, et kampaaniad oleksid sisukad ja eetilised ning aitaksid valijal teha tarka otsust. Koos valimistava vabatahtlike valvuritega jälgib ja kommenteerib EMSL valimistavast kinnipidamist. Valmistel valvurid on loonud positiivset meediakaja ning andnud aruteluplatvormi, seega on tegu jätkusuutliku tegevusega, mis on tõstnud inimeste teadlikkust sisutühjast ja ebaeetilistest kampaania elementidest.

⁵ Halduskolleegium. 10.11.2016. Kohtuotsus. Kohtuasja nr 3-3-1-50-16. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/et/laheendid?asjaNr=3-3-1-50-16>

⁶ Toimunud kohaliku omavalitsuse volikogu valimised. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valimised.ee/et/valimiste-arhiiv/toimunud-kohaliku-omavalitsuse-volikogu-valimised>

⁷ Valimiste valvurid. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://heakodanik.ee/valimiste-valvurid/>

Seoses sellega, et kohalike omavalitsuste valmistega avanes 2017. aastal esmakordselt võimalus valida 16- ning 17-aastastel, algatas Eesti Noorteühenduste Liit koostöös Eesti Õpilasesinduste Liidu, Eesti Vabariigi Õiguskantsleri Kantselei ning Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liiduga valimis-aastal projekti „Noored valimisvalvurid“.

Projekt „Noored valimisvalvurid“ suunab noori vanuses 16-19 osalema oma kodukandi, olgu selleks linn või vald, valimiskomisjoni töös, proovima ametliku valimisvaatleja rolli või kaasa lööma valimiste valvurite tegemistes. Esmased tulemused näitavad, et noorte valimisaktiivsus oli väga madal (e-hääletusest võttis osa vaid 7,4% sellest valimisgrupist)⁸ seega peaks seda sorti algatusi ka järgnevatel valimisperioodidel tegema.

Olulisemad avalikud arutelud

Poliitilise välireklaami keelust hakati aktiivselt rääkima peale Politsei- ja Piirivalveameti intervjuud Aktuaalsele Kaamerale, kus politsei väitis, et tõlgenduse järgi kuuluvad poliitilise välireklaami alla ka sotsiaalmeedias avaldatud kandidaatide portreepildid ja valimisloosungid. Politsei- ja Piirivalveameti ekspert ütles: „Seaduse järgi on aktiivse agitatsiooni ajal välireklaam keelatud ning poliitikut peaksid Facebookist valimispropaganda kustutama.“⁹

Samal päeval avaldas Inimõiguste Keskus pressiteate, kus sedastas, et õiguskaitseasutuse sekkumine vabadesse valimistesse riivaval ja valimisõigust ohustaval viisil just enne valimiste toimumist ei ole kooskõlas demokraatliku riigikorraga. Tundide jooksul muutis politsei ka oma seisukohta ning andis teada, et välireklaami keeld ei laiene sotsiaalmeediale.¹⁰

⁸ Pihlak, A. 22.10.2017. „Alaealised andsid keskmisest kaks korda vähem e-hääli, kas sellest saab teha järeldusi nende valimisaktiivsusest?“ Delfi. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/kov2017/uudised/alaealised-andsid-keskmisest-kaks-korda-vahem-e-haali-kas-sellest-saab-teha-jareldusi-nende-valimisaktiivsusest?id=79867622>

⁹ Raiste, A. 13.09.2017. „Välireklaami keelu ajal tuleks ka Facebookist valimispropaganda kustutada“. ERR. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/618438/valireklaami-keelu-ajal-tuleks-ka-facebookist-valimispropaganda-kustutada>

¹⁰ Luts, P. (toim). 14.09.2017. „Politsei leebus: välireklaami keeld ei laiene sotsiaalmeediale“. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/618512/politsei-leebus-valireklaami-keeld-ei-laiene-sotsiaalmeediale>

Viiendal septembril 2017. aasta pressikonverentsil teatas Riigi Infosüsteemide Amet (RIA), et interneti teel hääletamiseks kasutataval ID-kaardil on avastatud turvarisk. Pressikonverentsil mainiti, et turvarisk on teoreetiline ning et e-valimiste toimumise otsustab Vabariigi Valimiskomisjon.¹¹ Juba päev hiljem, kuuendal septembril otsustas Vabariigi Valimiskomisjon, et e-hääletamine toimub kohalikel valimistel seadusepäraselt ja plaanikohaselt.¹² Vabariigi Valimiskomisjoni esimees Meelis Eerik sõnas, et peamine argument e-hääletamisega seaduse järgi edasi minna on fakt, et ühtegi reaalselt turvaauku leitud ei ole, kogu ID-kaardi kiipi puudutav on hüpoteetiline.

Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) esitas seepeale e-hääletuse tühistamist nõudva kaebuse Riigikohtule,¹³ kes otsustas kaebust mitte rahuldada. Riigikohus leidis, et neil pole alust kahelda valimiskomisjoni kogutud teabe piisavuses ja elektroonilise hääletamise süsteemi turvalisusele antud hinnangu adekvaatsuses.¹⁴

Soovitud

- Muuta asjakohaseid seadusi nii, et valimiskeeld oleks vaid vangidel, kellele see on määratud täiendava karistusena.
- Kaaluda poliitilise välireklaami keelustamise mõistlikkust ning eesmärgipärasust valimiskampaania perioodil.

¹¹ Velsker, L. 05.09.2017. „ID-kaardi kiibis avastati teoreetiline turvarisk“. Postimees. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tehnika.postimees.ee/4233255/id-kaardi-kiibis-avastati-teoreetiline-turvarisk>

¹² Vabariigi Valimiskomisjon: e-hääletamine toimub. 06.09.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valimised.ee/et/uudised/vabariigi-valimiskomisjon-e-haaletamine-toimub>

¹³ Einmann, A. 12.09.2017. „Valimiskomisjon saatis EKRE e-hääletuse kaebuse riigikohutusse“. Postimees. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://poliitika.postimees.ee/4240715/valimiskomisjon-saatis-ekre-e-haaletuse-kaebuse-riigikohtusse>

¹⁴ Talvik, M. 21.09.2017. „Riigikohus ei rahuldanud EKRE kaebust valimiskomisjoni otsusele“. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohus-ei-rahuldanud-ekre-kaebust-valimiskomisjoni-otsusele>

Õigus vabadele
valimistele

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Rahvusvähemused ja
lõimumispoliitika

Rahvusvähemused ja lõimumispoliitika

AUTOR

Kristjan Kaldur

Kristjan on analüütik Balti Uuringute Instituudis (IBS), kus tema peamisteks uurimisvaldkondadeks on rände ja lõimumise alaste poliitikaanalüüside ning uurimisprojektide läbiviimine. Kristjan on ka tegev mitmete Euroopa Liidu võrgustike juures, olles EL Põhiõiguste Ameti FRANET ja Euroopa Komisjoni lõimumisalase võrgustiku EWSI Eesti koordinaator. Kristjan on pärit Jõhvist, lõpetanud magistriõpingud võrdleva poliitika erialal Tartu Ülikoolis ning omandanud teadmisi Lüneburgi Ülikoolis Saksamaal ja Tbilisi Ülikoolis Gruusias.

PEATÜKK 10

Rahvusvähemused ja lõimumispoliitika

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Poliitilisel tasandil on lõimumine muutunud heas mõttes igavaks poliitikavaldkonnaks – see on kasvanud loomulikuks osaks Eesti riigivalitsemisest ja poliitikalakujundamisest, mille vajalikkust üldjuhul kahtluse alla ei seata. Ka uue, 2016. aasta lõpus moodustatud valitsuse koalitsioonilepe jätkab varasemate koalitsioonilepete tava ning pühendab lõimumisele eraldi osa.¹ Kuigi tegemist ei ole millegi revolutsioonilisega ning see astub suhteliselt sarnast rada eelnevate lepetega, on leppes kaetud peamised lõimumise fookusteemad: eesti keele õppe kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine, kodakondsusega seotud küsimused, venekeelse elanikkonna teadlikkuse tõstmine ning muud teemad.

Lisaks tavapärasele Eesti lõimumispoliitika sihtrühmale ehk venekeelsele elanikkonnale seondub lõimumisega ka kaks teatud mõttes eraldi seisvat sihtrühma: uussisserändajad ning varjupaigataotlejad/pagulased. Uussisserändajate puhul väärib eraldi ära märkimist Siseministeeriumi poolt 2015. aastal alustatud ja seni hästi toimiv kohanemisprogramm, varjupaigataotlejate ja rahvusvahelise kaitse saajatega tegeleb aktiivselt Sotsiaalministeerium koostöös erinevate tugiorganisatsioonidega (nt Pagulasabi ja Johannes Mihkelsoni Keskusega).

¹ Vt ptk „VI Integratsioon“ leppes „Keskerakonna, IRL-i ja SDE koalitsioonilepe täismahus“ ERR uudised. 19.11.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/577620/keskerakonna-irl-i-ja-sde-koalitsioonilepe-taismahus>.

Seadusandlikud arengusuunad

Võrreldes eelmise aruandlusperioodiga (2014-2015) pole käesoleval perioodil märgilisi muudatusi seadusandlikus plaanis toimunud. 2016. aasta alguses kuulutati 2015. aasta parima ja halvima seaduse konkursil parimaks seaduseks just kodakondsusseaduse muudatused (määratlemata kodakondsusega vanemate perre sündinud laste automaatne naturaliseerimine, topeltkodakondsuse seaduslik võimaldamine neile alaealistele, kes on saanud Eesti kodakondsuse ka naturalisatsiooni korras, ning üle 65-aastaste kodakondsuse taotlejate vabastamine kirjalikust eksamist).²

Statistika ja uuringud

2017. aasta suve hakul tutvustati uue Eesti ühiskonna integratsiooni monitooringu tulemusi. Eestis on ühiskonna lõimumist ühtse uurimisinstrumendiga uuritud 2000. aastast alates ning antud monitooring on järjekorras juba seitsmes. Uuringu tulemused võib jaotada kaheks: positiivsemad arengud näitavad, et Eesti venekeelse elanikkonna eesti keele oskus paraneb, lõimumise põhiküsimustes on ühisosa tekkinud neljal Eesti inimesel viiest ning enamik Eesti elanikest toetab eestikeelse õppe algust juba lasteaias. Negatiivsemad arengud seevastu näitavad, et Eesti tööturul valitseb jätkuvalt rahvuspõhine ebavõrdsus (nii sissetulekutes, tööhõives, töötuse määras jm), Eesti elanikud elavad jätkuvalt omaenda keeleruumis ja rahvuste omavaheline kokkupuude toimub eelkõige töökohal või koolis. Ka usaldus riiki on muukeelsel elanikkonnal jätkuvalt väiksem kui eestlastel.³

Teise olulise uuringuna tutvustati 2017. aasta kevadel uut „Eesti inimarengu aruannet“, mille seekordseks teemaks oli „Eesti rändeajastul“. Aruanne võtab kokku mitmed rände ja lõimumisega seotud teemad ning selles tõdetakse, et kuigi Eesti heaolu on küll kiiresti kasvanud, jaotub see heaolu inimeste vahel endiselt ebahühtlaselt. Aruanne selgitab, kuidas Eestis on toimumas

² „2015. aasta parim ja halbim seadus on selgunud“. Postimees. 22.02.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://pluss.postimees.ee/3591649/2015-aasta-parim-ja-halvim-seadus-on-selgunud>

³ Balti Uuringute Instituut „Eesti ühiskonna monitooring 2017“. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ibs.ee/publikatsioonid/integratsiooni-monoitooring-20/>

rändepööre – sisseränne Eestisse on esmakordselt ületamas väljarännet ning aina olulisemaks trendiks on muutumas hargmaisus. Inimarengu aruande üks põhisõnumeid seisneb selles, et kuna rände-, hargmaisuse ja lõimumispoliitika moodustavad ühtse terviku, on nendega tegelemiseks vaja ka ühtset koordineeritud tegevust.⁴

Lisaks neile kahele suuremale, Eesti ühiskonda laiemalt käsitlevale uuringule ilmusid ka mitmed teised uuringud, mis käsitlevad lõimumist ja rahvusvahemuste olukorda erinevate spetsiifiliste tahkude alt: näiteks avaldas Riigikontroll 2016. aasta alguses aruande „Riigi ja kohalike omavalitsuste valmisolek võtta vastu rahvusvahelise kaitse taotlejaid ja saanuid“, milles sedastatakse, et riigi ja kohalike omavalitsuste valmisolek pagulaste hüppeliseks kasvuks ning nende lõimimiseks on vaid osaline – auditis hinnatud seadusest tulenevast 17 kohustusest suudab Eesti praegu täita täielikult vaid kolme.⁵ Rahvusvahelise kaitse saajate teemal ilmus 2016. aasta lõpus ka UNHCR-i eestvedamisel mahukas ülevaade pagulaste lõimimisest Eesti ühiskonda (vt pikemalt peatükki 12 käesolevas aruandes).⁶ Selles tõdetakse, et kuigi õiguslikus plaanis vastab Eesti vastuvõtu- ja muude tingimuste osas üldjoontes rahvusvahelistele ja Euroopa standarditele, seonduvad olulised kitsaskohad eri osapoolte töö omavahelises koordineerimises üldiste teenuste kättesaadavuse ja tugiisikuteenuse süsteemiga.

Lisaks ilmus 2017. aasta kevadel Integratsiooni Sihtasutuse poolt tellitud meta-analüüs Eesti tööturu rahvuslikust ja keelelisest jaotusest, mis näitab ja kinnitab varasemate sarnaste uuringute tulemusi, et eestlastega võrreldes on teisest rahvusest inimesed Eesti tööturul nõrgemas positsioonis: erinevused ilmnevad nii tööhõives, töötuse määras, sissetulekute suuruses kui ka mitmetes muudes situatsioonides.⁷

⁴ Eesti Koostöö Kogu. „Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 „Eesti rändeaastal““. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://inimareng.ee/>

⁵ Riigikontroll. „Riigi ja kohalike omavalitsuste valmisolek võtta vastu rahvusvahelise kaitse taotlejaid ja saanuid“. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/DesktopModules/DigiDetail/FileDownloader.aspx?AuditId=2379&FileId=13545>

⁶ UNHCR. „Integration of refugees in Estonia: Participation and Empowerment“.

⁷ Balti Uuringute Instituut. „Eesti tööturu rahvuslik ja keeleline jaotus“ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ibs.ee/publikatsioonid/eesti-tooturu-rahvuslik-ja-keeleline-jaotus/>

Hea praktika

Silmnähtavalt häid praktikaid, mis oleksid vaadeldaval aruandlusperioodil märkimisväärselt lõimumist või rahvusvahemuste olukorda muutnud või mõjutanud, esile tuua ei ole. Siiski võib laiemas plaanis heaks praktikaks pidada asjaolu, et lõimumise igapäevaküsimustega tegeletakse järjepidevalt, alates eesti keele õppe toetamisest kuni kultuuriliste ja hariduslike lõimumisalaste meetmete elluviimiseni.

Hea praktika väiksemamahuliste näidetena tasub aga välja tuua Paides 2016. ja 2017. aasta arvamusfestivalil toimunud lõimumisega seotud arutelusid, eesti keele majade kontseptsiooni loomist, Eesti kodakondsuse taotlejatele tasuta keeleõppe võimaldamise meetme ettevalmistamist, aga ka regionaalseid üritusi, nagu näiteks venekeelsete noorte võimestamist Narvas, esimesel venekeelsel häkatonil Eestis.^{8 9 10}

Olulisemad avalikud arutelud

Aastad 2016 ja 2017 näitavad mõningast rahunemismärki sisserände ja pagulastega seotud küsimuste avalikul arutamisel. Rahvusvahemustega seotud teemadel aktiveeris sel perioodil siiski kolm olulist küsimust, millest kõik olid seotud kodakondsusega: anda määratlemata kodakondsusega ehk nn halli passi omanikele õigus hääletada Euroopa Parlamendi valimistel (kevad 2016), toptelkodakondsuse võimalik seadustamine täiskasvanutele (suvi 2016) ning Eesti kodakondsuse andmine ilma keele- ja põhiseaduseksamita kõikidele Eestis pikaajaliselt elanud inimestele (kevad 2017).

Diskussioon määratlemata kodakondsusega inimestele Euroopa Parlamendi valimistel hääletusõiguse andmise üle kerkis vastavasisulise petitsiooni

⁸ Kultuuriministeerium. „Eesti keele majade loomine“. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kul.ee/et/eesti-keele-majade-loomine>

⁹ „Eesti kodakondsuse taotlejad saavad tulevikus tasuta keeleõpet“. ERR uudised. 13.07.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/607290/eesti-kodakondsuse-taotlejad-saavad-tulevikus-tasuta-keeleopet>

¹⁰ „Ida-Virumaa esimesel häkatonil arendati välja 21 nutikat ideed“. Pressiteade. 11.10.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ibs.ee/uudised-ja-press/ida-virumaa-esimesel-hakatonil-arendati-valja-21-nutikat-ideed/>

esitamisest Euroopa Parlamendi liikmete poolt.¹¹ Diskussiooni käigus raamistus kaks peamist ja omavahel vastanduvat seisukohta: esiteks, kui käsitleda Euroopa Parlamenti kui kogu Euroopa Liidu elanikkonna esindusorganit ning arvestades asjaolu, et kõikide liikmesriikide Euroopa Parlamendi kohad otsustatakse iga riigi koguelanikkonna suuruse põhjal, on loomulik, kui Euroopa Parlamendi valimistel saaksid osaleda kõik nende riikide (püsi)elanikud, sõltumata nende kodakondsusest. Teine seisukoht lähtub aga Euroopa Liidu aluslepingust, mis sätestab, et Euroopa Parlamenti saavad valida vaid Euroopa Liidu kodanikud (st iga liikmesriigi kodanikud, kelle alla määratlemata kodakondsusega isikud ei kuulu).¹²

Teine kodakondsusega ning laiemalt lõimumisega seotud tuline arutelu tekkis peale peaministri sõnavõttu 2017. aasta alguses, milles toodi välja lubadus nimetada partei üheks peamiseks programmiliseks punktiks järgmistel Riigikogu valmistel Eesti kodakondsuse võimaldamine kõigile Eestis vähemalt 25 aastat elanud inimestele ilma keele- ja põhiseaduse tundmise eksamita.¹³ See seisukoht tekitas nii tuliseid parteidevahelisi kui ka parteisiseseid vaidlusi,¹⁴ ning laiemat vastukaja ühiskonnas.

Pooltargumentidena toodi selle küsimuse juures välja seda, et kodakondsuse senisest laiem võimaldamine vähendab tõrjutuse tunnet venekeelse elanikkonna hulgas, vähendab julgeolekuriski ning suurendab ühiskondlikku sidusust, aga ka et senine passipõhine eristamine on muutnud halli passiga

¹¹ „Yana Toom andis Euroopa Parlamendile üle petitsiooni mittekodanike õiguste kohta“. ERR uudised. 21.06.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/562158/yana-toom-andis-euroopa-parlamendile-ule-petitsiooni-mittekodanike-oguste-kohta>

¹² „Õiguseksperdid on halli passi omanikele EL-i valimistel hääleõiguse andmise osas eriarvamusel“. ERR uudised. 15.04.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/558018/oiguseksperdid-on-halli-passi-omanikele-el-i-valimistel-haaleoiguse-andmise-osas-eriarvamusel>

¹³ „Ratas: kodakondsus tuleks anda kõigile, kes on elanud Eestis vähemalt 25 aastat“. ERR uudised. 23.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/581233/ratas-kodakondsus-tuleks-anda-koigile-kes-on-elanud-eestis-vahemalt-25-aastat>

¹⁴ Vt nt I. Gräzin vs. A. Korobeinik seisukohad „Ratase kodakondsusidee paistab kui poliitsepitus“. Äripäev. 24.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.aripaev.ee/uudised/2017/01/24/ratase-kodakondsusidee-paistab-kui-poliitsepitus>

inimesed „teise sordi inimesteks“.^{15 16} Vastuargumentidena toodi seevastu välja seda, et kodakondsus ei anna inimesele midagi olulist juurde, kuna enamik õigusi on neile niikuinii tagatud (v.a Riigikogu valimise õigus), sellise poliitika rakendamisel hakkab see sihtrühm valima ainult ühte kindlat erakonda, ühiskonda lõimumine ei taandu passi värvile, vaid muudele teguritele, kodakondsuse andmine ilma eksamiteta seab ebavõrdsesse olukorda need inimesed, kes on Eesti kodakondsuse omandamiseks vaeva näinud, või et taoline meede vähendab eestlaste osatähtsust Eesti elu üle otsustamisel jpm.^{17 18}

¹⁹ Nende arutelude järellainetusena tõstatus eraldi teemana ka küsimus lõimumise vajalikkusest ja võimalikkusest Eestis.²⁰

Kolmas kodakondsusega seotud arutelu kerkis presidendivalimise debattide ajal 2016. aasta suvel. Pea kõik presidendikandidaadid toetasid topeltkodakondsuse seadustamist ühel või teisel moel, niisamuti toetasid seda mõtet enamik Eesti parlamendierakondade juhid.²¹ Kui välja arvata topeltkodakondsuse mitte-võimaldamise suunalised seisukohad (mille juures nimetatakse enim lojaalsuse ja julgeolekuohtudega seotud argumente), taanduvad

¹⁵ „Uued kodakondsed? Jah, muidugi“. Äripäev. 25.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.aripaev.ee/juhtkiri/2017/01/25/uued-kodakondsed-jah-muidugi>

¹⁶ „Ratas: ma ei toeta mitte üheski võtmes kodakondsuse nullvarianti“. Delfi. 25.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/ratas-ma-ei-toeta-mitte-uheski-votmes-kodakondsuse-nullvarianti?id=77026704>

¹⁷ „Dmitri Jegorov: lõimumine on kinni muus kui passis“. Postimees. 26.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.postimees.ee/3993159/dmitri-jegorov-loimumine-on-kinni-muus-kui-passis>

¹⁸ „IRL ei toeta ideed anda kodakondsus kõigile, kes on Eestis elanud 25 aastat“. Delfi. 24.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/irl-ei-toeta-ideed-anda-kodakondsus-koigile-kes-on-eestis-elanud-25-aastat?id=77013764>

¹⁹ „Martin Helme: hallipassi inimeste puhul tahetakse kodakondsus vägisi anda okupatsioonikolonistidele“. Delfi. 24.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/martin-helme-hallipassi-inimeste-puhul-tahetakse-kodakondsus-vagisi-anda-okupatsioonikolonistidele?id=77009010>

²⁰ Vt nt „Kaire Uusen: äkki loobudagi integratsioonist?“. Postimees. 16.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/4015805/kaire-uusen-akki-loobudagi-integratsioonist>; „Marianna Makarova: miks oleks integratsioonist loobumine Eestile ohtlik?“. Postimees. 27.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/4028121/marianna-makarova-miks-oleks-integratsioonist-loobumine-eestile-ohtlik-voi-viktoria-ladonskaja-kas-ja-kes-tahab-loimumist?> Postimees. 21.01.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/3476819/viktoria-ladonskaja-kas-ja-kes-tahab-loimumist>

²¹ „Enamik presidendiks pürgijaist pooldab topeltkodakondsust teatud juhtudel“. ERR uudised. 14.06.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/561722/enamik-presidendiks-purgijaist-pooldab-topeltkodakondsust-teatud-juhtudel>

arvamused eelkõige küsimusele, kas topeltkodakondsust peaks võimaldama kõikidele isikutele, sõltumata kodakondsuse omandamise viisist (sünnijärgne vs. naturalisatsioon), või peaks see õigus olema tagatud ainult sünnijärgsetele Eesti kodanikele.²²

Oluline on märkida, et ajas 10-20 aastat tagasi vaadates on lojaalsus ja julgeolek olnud põhilised argumendid, mis raamistavad pea kõiki kodakondsuse alaseid diskussioone.²³ Samal ajal on kodakondsuse definitsioon kogu maailmas muutumas – inimesed on üha mobiilsemad, hargmaised ning ka lapsed sünnivad üha rohkem sellistesse peredesse, mille vanemad on eri riikide kodakondsustega. Seega tasub siinkohal üle korrata, et nii nagu kogu ülejäänud maailm, rahvusvahelistub ka Eesti suurel kiirusel – ja seda kodakondsuseadusest hoolimata –, mistõttu üha enamal Eesti peredesse sündivatel lastel on mitme riigi sünnijärgne kodakondsus.

Muudatused kodakondsusega seotud küsimustes ei saa toimuda aga üleöö, samuti on pea täielikult puudu põhjalikud alusuuringud näiteks täiskasvanutele topeltkodakondsuse seadustamise või mitte-seadustamise osas (teemat on põhjalikumalt käsitletud vaid Siseministeeriumi 2013. aasta analüüsis ning esmakordselt on Eesti elanikkonna hinnanguid topeltkodakondsuse võimalikkuse ja selle eri variantide osas küsitud 2017. aasta integratsiooni monitooringus).

Trend

Nii nagu eelmisel aruandlusperioodi, ilmestab ka aastaid 2016-2017 võrdluses varasema dekaadiga oluliselt suurem avalike sõnavõttude arv sisse- ja pagulasteemadel. Siiski ei ole need diskussioonid olnud niivõrd teravad kui eelmisel aruandlusperioodil (2014-2015). Sellest hoolimata võib viimaseid

²² „Pevkur lubaks topeltkodakondsust vaid sünnijärgsetele kodanikele“. Postimees. 15.06.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.postimees.ee/3733493/pevkur-lubaks-topeltkodakondsust-void-sunnijargsetele-kodanikele>; „Henn Põlluaas: topeltkodakondsus kujutab Eestile julgeolekuohtu“. Delfi. 16.06.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/estli/henn-polluaas-topeltkodakondsus-kujutab-estile-julgeolekuohtu?id=74832107>

²³ Kolmas latentne postulaat on nende diskussioonide juures alati olnud poliitiline seisukoht, et „kodakondsuspoliitika põhiluseid ei muudeta“.

dekaade vaadeldes täheldada, et enamik rahvusvähemuste, lõimumise või siserändega seotud avalikke diskussioone toimub valdavalt ebasüsteemselt, ker- kides reeglina üles reageeringuna mõnele päevapoliitilisele sündmusele või teadlikult ülevõimendatud seisukohavõtule. See näitab omakorda, et Eestis ühiskonna jaoks oluliste teemade käsitlemine ja arutamine on sageli jäetud juhtida pigem juhusele, mitte niiväga aga läbimõeldud tegutsemiskavale.²⁴

Soovitused

- Lõpetada juba aastakümneid kestnud vene kaardile mängimine ning rahvuspõhine vastandumine valimisvõitluses ja selle planeerimises, mis polariseerib valijaid ning raskendab Eesti ühiskonna terviklikku lõimu- mist kõikide elanikkonnagruppide seas. Tähelepanu pöörata sama tak- tika üha kasvavale kasutamisele uussisserändajate, sh pagulaste suhtes.
- Eestil puudub rändepoliitika selle strateegilises ja narratiivses mõttes. Senine rändepoliitika on olnud väga meetmepõhine ning arutelud kes- kenduvad eelkõige teemadele nagu näiteks piirarv ja rändekvoot, (või- malik) punktisüsteem, palgakoeffitsient jmt. Samal ajal puudub kesk- võimul konsensus ning eelkõige ühiselt jagatud ja kommu- nikeeritud narratiiv, millisena peaks välja nägema Eesti tulevik sisseränderiigina.
- Algatada ja pidada kodakondsuse teemalisi arutelusid süstemaatiliselt ja plaanipäraselt, mitte päevapoliitilistest tõmbetuultest kantuna.
- Pöörata senisest suuremat tähelepanu erinevate rahvuste omaenda kee- lerusel elamisele ja rahvusest tulenevale ebavõrdsusele tööturul.

²⁴ Lisaks käesolevas peatükis toodud näidetele illustreerib seda trendi väga hästi ka 2017. aasta suvel meedias laia arutelu tekitanud küsimus venekeelsete lasteadeade tulevikust ja nende õppekeelest.

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

LGBT inimeste
olukord

LGBT inimeste olukord

AUTOR

Aili Kala

Aili Kalal on kõrgharidus õigusteaduses ja ta tegutseb juba aastaid riigikaitse valdkonnas juristina. Väga tähtis on talle ka kodanikuühiskonna areng ning seetõttu on ta pikaaegselt panustanud Eesti LGBT Ühingu tegevusse. Seal on ta olnud nii vabatahtlik, juhatuse liige kui ka president. Praegu tegeleb ta ühingu huvikaitse teemade arendamisega ja pakub LGBT+ kogukonna liikmetele juriidilist tuge.

PEATÜKK 11

LGBT inimeste olukord

2 014. aasta 9. oktoobril vastu võetud kooseluseadus jõustus 2016. aasta alul rakendusaktideta. Plaani kohaselt pidi Riigikogu aasta jook-sul rakendusaktid välja töötama, et need enne seaduse jõustumist vastu võtta. Kooseluseaduse jõustumise ajaks ei saavutanud aga Riigikogu konsensust ja aastad 2016–2017 möödusid poliitiliste debattide saatel. Rakendusaktide puudumise tõttu algatati mitu kaasust, mis mõjutasid koh-tupraktikat mitmekesiselt – eri kohtuastmetes arutati mitut samast soost perekondade kooselu reguleerivat küsimust ning esmakordselt Eesti koh-tupraktikas võttis samast soost perekondade osas seisukoha ka Riigikohus. Tänu kooseluseaduse jõustumisele saavad samast soost vanematega pered Eestis esmakordselt peresiselselt lapsi lapsendada.

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

Kooseluseadus jõustus 2016. aasta alul. Samaks ajaks plaanitud rakendusaktid jäid aga vastu võtmata ning Isamaa ja Res Publica Liidu (IRL) toonane esi-meas Urmas Reinsalu tegi ka kohe üleskutse jätta sel ajal, kui seadusel raken-dusaktid puuduvad, kooselud sõlmimata. Seevastu selgitas Notarite Koda, et rakendusaktide puudumine toob küll kaasa juriidilisi probleeme, ent kooselu-seadus kehtib.¹ Notarite Koda jättis notarite endi otsustada kooselulepingute tõestamise teenuse pakkumise ning Eesti LGBT Ühingu andmetel keeldu-vad lepingut tõestamast vähemalt pooled notarid. Selline olukord on teenuse tarbijatele keeruline ning tekitab õigussegadust veelgi juurde. Et leida sobiv

¹ „Reinsalu: ärge sõlmige rakendusaktideta seaduse ajal kooselu“. ERR. 05.01.2016. Arvutivõrgus kättesaa-dav: <http://www.err.ee/551946/reinsalu-arge-solmige-rakendusaktideta-seaduse-ajal-kooselu>

notar, peab kooselulepingut sõlmida sooviv paar pöörduma päringuga terve hulga notarite poole või küsima Eesti LGBT Ühingust, millise notari juures saab teenust kasutada.

2016. aasta esimeses pooles käis Riigikogu arutlustest läbi mitmeid variante, kas ja kuidas kooseluseadusega edasi liikuda. Need tekitasid nii poliitilisi kui ka ühiskondlikke pingeid, eriti inimestele, kes soovisid kasutada värsket õigust sõlmida kooselulepinguid. Rakendusseadus saadeti muudatusettepanekute arutamiseks suurest saalist tagasi õiguskomisjoni, kuhu see on jäänud tänase päevani.² Paralleelselt rakendusseaduse aruteludega jõudsid suurde saali ka kooseluseaduse kehtetuks tunnistamise eelnõu, mille algatasid EKRE, KE ja IRLi saadikud, ning alternatiivse paarkonnaseaduse eelnõu, mille algatas Vabaerakond.³ Paarkonnaseaduse eelnõu otsustati Riigikogu õiguskomisjonis siiski mitte toetada ning kooseluseaduse kehtetuks tunnistamise seaduse eelnõu hääletasid saadikud menetlusest napilt välja.⁴ Kooseluseadust ümbritsevad vaidlused on mõjutanud kogu poliitilist ja institutsionaalset maastikku ning tekitavad praeguseni koalitsioonis ja opositsioonis pingeid.

Samal ajal tegi IRL ettepaneku muuta Eesti Põhiseadust ning võtta mehe ja naise vahel sõlmitava abielu põhiseadusliku kaitse alla, kuid siis loobus sellest soovist.⁵ 2017. aasta sügisel andis EKRE menetlusse järjekordse kooseluseaduse kehtetuks tunnistamise eelnõu, mis jõudis Riigikogu täiskogu istungile 17. oktoobril ning hääletati menetlusest välja.

2016. aasta aprillis toetas Riigikogu õiguskantsleri ettepanekut muuta välismaalaste seadust, et anda Eesti kodanike samast soost elukaaslastele elamis-luba Eestis ja viia see kooskõlla põhiseadusega. Seadus lubab taotleda Eestis resideeruva abikaasa juurde elama asumiseks elamis-luba, kuid ei võimalda

² „Õiguskomisjon lükkas kooseluseaduse muudatuste hääletamise edasi“. ERR. 21.01.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/552911/oiguskomisjon-lukkas-kooseluseaduse-muudatuste-haaletamise-edasi>

³ „Riigikogus on kooseluseaduse alternatiivina laual paarkonna seadus“. ERR. 01.02.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/553552/riigikogus-on-kooseluseaduse-alternatiivina-laual-paarkonna-seadus>

⁴ „Riigikogu lõpetas paarkonna eelnõu esimese lugemise“. ERR. 16.02.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/554535/riigikogu-lopetas-paarkonna-eelnou-esimese-lugemise>

⁵ „IRL tahab traditsioonilisele abielule põhiseaduslikku kaitset“. ERR. 26.01.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/553195/irl-tahab-traditsioonilisele-abielule-pohiseaduslikku-kaitset>

seda samast soost kooselupartneri või abikaasa puhul. Vastavalt õiguskantsleri analüüsile on selline olukord vastuolus põhiseadusega. Välismaalaste seaduse muutmise eelnõu jõudis Riigikogu põhiseaduskomisjoni, kuid saadikute tegevusetuse tõttu seisab see tänaseni komisjonis.⁶

2016. aasta juulis algasid Eesti Vabariigi presidendivalimised. Kõigi erakondade presidendikandidaadid peale EKRE kandidaadi Mart Helme väljendasid poolehoidu kooseluseadusele ning kinnitasid, et ei kuulutaks kooseluseaduse kehtetuks tunnistamise seadust välja. Poolehoidu kooseluseaduse ja samast soost paaride suhete reguleerimise õiguse osas on näidanud üles ka presidendiks valitud Kersti Kaljulaid. Sellise toetuse näitamine annab suuna nii poliitilisele peavoolule kui ka ühiskonnale terviklikult. Kuid see, kuidas presidendi hoiakule on eri grupid avalikult resoneerunud, näitab, et Eesti poliitiline maastik ja ühiskond laiemalt on polariseerunud. Nende muutustega resoneerus ka Arvamusfestivalil korraldatud protestikultuuri arutelu, kus toodi välja, et lähitulevikus võib oodata proteste ja kodanikuliikumist keskkonna, sotsiaalsete muutuste ning ühiskonna suletuse ja avatuse teemadel.⁷

Tänu EKRE jõudmisele Riigikogu opositsiooni on üha rohkem näha poliitilise maastiku polariseerumist. EKRE on toonud poliitilisse suhtluskultuuri ähvardused ja solvamised nii Riigikogu istungite saalis kui ka ajakirjanduses. EKRE saadik Martin Helme poolt Riigikogu suures saalis väljaöeldud ähvardus kohtunike suunas, kes tegid otsuse kooseluseadust puudutavas kohtuasjas näitas Riigikogu saadikute puhul uut taset ning on saanud esimest korda presidendi poolt avalikku kriitikat.⁸ Ka EKRE kohalike omavalitsuste valimisplatvorm sisaldas tavatult agressiivset retoorikat, mis loosungiga "Anname tuld" lubab täita EKRE 10 käsku, lubades muu hulgas eemaldada "homo- ja

⁶ Õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/vordoiguslikkus>

⁷ „Lähituleviku protestid on seotud keskkonna, sotsiaalmuutuste ning avatusega“. ERR. 11.08.2017.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/612494/>

lahituleviku-protestid-on-seotud-keskkonna-sotsiaalmuutuste-ning-avatusega

⁸ „President kutsus riigikogu liiget Martin Helmet korrale“. Postimees. 23.03.2017. Arvutivõrgus

kättesaadav: <http://www.postimees.ee/4056389/president-kutsus-riigikogu-liiget-martin-helmet-korrale>

multikultipropaganda koolidest ning lasteaedadest”⁹ ning “ei luba [Tallinnas] suruda koolidesse ja lasteaedadesse sooneutraalsust ja homopropagandat.”¹⁰

Positiivse poliitilise arenguna võib välja tuua selle, et esimest korda on kohalike omavalitsuste valimiskandidaatide hulgas avalikult LGBT+ inimesi, kes on ka kodanikuaktivistid ja/või lubanud LGBT+ inimeste huvide eest seista oma valimisplatvormis. Näiteks kandideerivad Sotsiaaldemokraatide nimekirjas LGBT+ filmifestivali Festheart korraldaja Keio Soomelt Rakveres ja Eesti LGBT Ühingu tegevjuht Kristel Rannaääre.¹¹ Oma valdkonna eksperdid kohalikes omavalitsustes aitaksid kaasa valdkondade efektiivsemale ja laiapõhjalisemale kajastamisele ja arengule.

Seadusandlikud arengusuunad

Õiguskantsleri 2016. aasta ülevaates jõuti järeldusele, et notarid, kes kooseluseaduse jõustumisel osutasid, et seadust saab rakendada ka ilma rakendusaktideta, toimetasid õiguspäraselt. Registrikannete tegemist jm praktilisi toiminguid suunavate õigusnormide puudumine ei takista praktikas vajalike otsuste ning neid kajastavate kannete tegemist. Õiguskantsleri arvates on õiguslüngad ja õiguselgusetus ületatavad põhiseaduse ja olemasolevate seaduste alusel.¹²

2016. aastal esitas Sotsiaalministeerium kooskõlastamisele võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse. Eelnõuga on kavas laiendada võrdse kohtlemise seaduse kohaldamisala nii, et see oleks ühtne kõigi diskrimineerimistunnuste puhul. Muudatuste eeldatavaks jõustumise ajaks kavatseti 2017. aasta august.¹³ Selleks ajaks ei olnud eelnõu valmis, kuid aruande

⁹ EKRE 10 käsku. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://ekre.ee/ekre-10-kasku/>

¹⁰ EKRE Tallinnas. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ekre.ee/kov-tallinn/>

¹¹ Sotsiaaldemokraatide kohaliku omavalitsuse kandidaadid.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://valimised2017.sotsdem.ee/et/>

¹² Õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016. Võrdõiguslikkus.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/vordoiguslikkus>

¹³ Õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016. Õigusloomest.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/oigusloomest>

koostamise ajal oli see läbinud kooskõlastusringi ning saamas viimast lihvi Sotsiaalministeeriumis.

2017. aasta alul hakkas kehtima Vabariigi Valitsuse poolt heakskiidetud sise-ministri määrus, mis lubab registrisse kanda registreeritud elukaaslaste ühi-sed lapsed. Lapsendamine toimub perekonnaseaduse alusel ning lapsendada tohib kooselu sõlminud partneri bioloogilise või lapsendatud lapse. Kuna tegu on siseministri määrusega, võidakse valitsuse vahetudes tunnistada määrus kehtetuks ning laste registrisse kandmise probleem kerkib taas päeva-korda.¹⁴ Selle küsimuse reguleerimine seadusega annaks perekondadele vaja-liku kindlustunde.

2017. aasta jooksul on tehtud ettevalmistusi transsooliste inimeste soo tun-nustamise regulatsiooni muutmiseks. Sellega eraldataks teineteisest soo tun-nustamise juriidiline ja meditsiiniline protsess ning kiirendatakse hetkel üle kahe aasta kestvat protsessi, mis tekitab transsooliste inimeste jaoks igapäe-vaelus raskusi. Seadusemuudatustega on plaanitud kaotada ka inimese trans-soolisust kinnitav ekspertiisikomisjon. Sisseviidavad muudatused on kooskõ-las üleeuroopalise transsooliste inimeste õiguste esindaja Transgender Europe seisukohtadega, mh sellega, et isiku õigus sugu korrigeerida on olemuselt era-õigus. Seega ei saa kolmandad isikud, sh riik, anda isikule tervishoiuteenuse osutamiseks nõusolekut. Uus rahvatervise seadus on planeeritud jõustuma 1.01.2019.

Kohtupraktika

2016. aasta alul sai esimene kooselu sõlminud samast soost paar Eestis pere-siseselt lapsendada. Lapsendamine toimub perekonnaseaduse sätete alu-sel ning kuulutatakse välja kohtumäärusega, mis ei ole edasikaevatav.¹⁵ Lapsendamisotsusele järgnes Tallinna halduskohtu otsus, millega kohus

¹⁴ „Koosellujate lapsendusvõimalus püsib kohtuotsustel ja leplikul siseministeeriumil“. Eesti Päevaleht. 27.02.1017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/koosellujate-lapsendusvoimalus-pusib-kohtuotsustel-ja-leplikul-siseministeeriumil?id=77361882>

¹⁵ „Eestis lapsendas esimene samasooline paar kaks last“. ERR. 29.03.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/557008/eestis-lapsendas-esimene-samasooline-paar-kaks-last>

kohustas Siseministeeriumit kandma rahvastikuregistrisse ühe kooselupere lapsendamise. Kohus leidis, et olukord, kus pere peab põlvnemissuhet tõendamaks kohtumäärusega, mis ei peaks lapsendamissaladust arvestades üldse kõrvaliste isikuteni jõudma, ei ole alternatiiv rahvastikuregistri kandele.¹⁶

Kohtus leidis lahenduse ka kooseluseaduse rakendusaktide võtmata jätmisega tekitatud kahju hüvitamise nõue. Nimelt kaebas Reimo Mets Eesti Vabariigi kohtusse kooseluseaduse rakendusaktide vastu võtmata jätmise tõttu tekkinud kahju tõttu ning halduskohus rahuldaski otsuse.¹⁷ Justiitsminister Urmas Reinsalu ei olnud kahju hüvitamisega nõus ning lubas kohtuotsuse kaevata ringkonnakohtusse.¹⁸

28.12.2016 jõustus ringkonnakohtu otsus, mis kohustas Harju Maavalitsust kandma rahvastikuregistrisse samast soost Eesti ja Rootsi kodanike Rootsis sõlmitud abielu.¹⁹ Eesti õigusteadlaste hinnangul tuleb välisriigis sõlmitud samast soost inimeste abielu kehtivust Eestis hinnata juhtumipõhiselt.²⁰

2017. aasta alul kohustas Tallinna Halduskohus Politsei- ja Piirivalveametit (PPA) vaatama uuesti üle eitava vastuse saanud elamisloa taotlust. Selle kohaselt soovis välisriigis abielu sõlminud USA kodanik taotleda samast soost abikaasa juurde Eestisse elama asumiseks elamisluba.²¹ PPA kaebas otsuse edasi, ent Tallinna Ringkonnakohtus tegi sama otsuse, mis Halduskohus, ning

¹⁶ „Kohus: riik peab kandma kooselupere lapsendamise rahvastikuregistrisse“. Pealinn. 21.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pealinn.ee/newset/kohus-riik-peab-kandma-kooselupere-lapsendamise-rahvastikuregistrisse-n186943>

¹⁷ „Riik peab maksma kooseluseaduse rakendamata jätmise eest kahju-tasu“. ERR. 07.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/582082/riik-peab-maksma-kooseluseaduse-rakendamata-jatmise-eest-kahjutasu>

¹⁸ „Reinsalu lubab kahjunõude kooseluseaduse rakendamata jätmise eest edasi kaevata“. ERR. 08.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/582157/reinsalu-lubab-kahjunoude-kooseluseaduse-rakendamata-jatmise-eest-edasi-kaevata>

¹⁹ „MTÜ: kohus kohustas maavalitsust samasooliste abielu registreerima“. Postimees. 24.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/3991001/mtu-kohus-kohustas-maavalitsust-samasooliste-abieli-registreerima>

²⁰ „Õigusteadlased: samasooliste abielude kehtivust tuleb hinnata juhtumipõhiselt“. ERR. 28.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/581514/oigusteadlased-samasooliste-abieliude-kehtivust-tuleb-hinnata-juhtumipohiselt>

²¹ „Samasoolise partneri juurde kolimiseks elamisluba taotlenud naine sai PPA üle kohtuvõidu“. Postimees. 25.01.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/3992027/samasoolise-partneri-juurde-kolimiseks-elamisluba-taotlenud-naine-sai-ppa-ule-kohtuvoidu>

kohustas PPA-d väljastama elamisluba esialgu kohtuvaidluse lõppemiseni.²² 2017. aasta suvel selgitas Riigikohus sama kohtuvaidluse raames oma lähendis esialgse õiguskaitse kohaldamisel elamisloa vaidlustes kohtu pädevust. Riigikohus võttis esimest korda Eesti õiguspraktikas seisukoha, kui otsustas, et samast soost paaridele laieneb põhiseaduses sätestatud perekonnaelu kaitse ja diskrimineerimise keeld. Perekonnaelu kaitse ei ole põhiseaduse kontekstis seatud sõltuvusse pereliikmete soost ega seksuaalsest sättumusest. Riigil on õigus keelata välismaalasel elada Eestis perekonnaliikme juures ainult juhul, kui selleks on mõjuv põhjus.²³

Eesti LGBT Ühingu teadaolevalt pöördus 2017. aasta augustis kahjuhüvitamise nõudega riigi vastu kohtusse esimene transsooline isik. Protsess on kuulutatud kinniseks ja kaasust puudutav info ei ole kättesaadav.

Statistika ja uuringud

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei tellis Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudilt mahuka uuringu selle kohta kuidas Eestis LGBT+ inimesed end tunnevad ja oma seksuaalsest või sooidentiteedist tingitud toimetulekut hindavad. Ehkki üldine hinnang on pigem positiivne, tajutakse siiski, et ühiskond on heteronormatiivne ning eeldab soo- ja seksuaalstereotüüpset käitumist. Transsooliste inimeste toimetulek ühiskonnas on veelgi keerulisem kui geidel, lesbidel ja biseksuaalsetel inimestel.²⁴

Eesti Inimõiguste Keskus avaldas 2017. aastal Eesti mahukaima LGBT-teemalise avaliku arvamuse uuringu, milles uuriti Eesti elanike suhtumist

²² „Kohus otsustas: eesti-ameerika lesbipaar saab kohtuvaidluse lõpuni koos Eestis elada“. Postimees. 15.04.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/4080639/kohus-otsustas-eesti-ameerika-lesbipaar-saab-kohtuvaidluse-lopuni-koos-eestis-elada>

²³ „Riigikohus: ka samasoolistel paaridel on õigus perekonnaelu kaitsele“. Delfi. 27.06.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/riigikohus-ka-samasoolistel-paaridel-on-oigus-perekonnaelu-kaitsele?id=78691582>

²⁴ „LGBTQ inimeste igapäevane toimetulek ja strateegilised valikud Eesti ühiskonnas“. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.vordõigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/03/LGBT_uuringuraport_LOPLIK_veeb.pdf

LGBT inimestesse. Viimase kolme aastaga on suhtumine LGBT inimestesse paranenud, peamiselt tänu isiklikele kokkupuudetele.²⁵

2016.–2017. aastal sai õiguskantsler kokku 95 võrdset kohtlemist puudutavat pöördumist. Seksuaalse sättumuse päringuid oli diskrimineerimistunnuste järgi viis, sugu puudutavaid päringuid neli. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik registreeris samal perioodil seksuaalse sättumuse pärin-guga kokku kaheksa ja sugu puudutavates küsimustes kokku kolm juhtumit.²⁶

6.07–9.07.2017 toimunud Baltic Pride'i kultuurifestivali raames pandi Eesti LGBT Ühingu statistika andmeil LGBT+ inimeste suhtes toime 13 vaenu-õhutamise tunnustega juhtumit, millest üks lõppes raskete kehavigastustega. Ükski kannatanu ei registreerinud oma juhtumit politseis.

Notarite Koja statistika andmetel on perioodil 1.01.2016–1.09.2017 tõesta-tud kokku 58 kooselulepingut, kuid on teadmata, mitu lepingut on sõlminud samast soost paarid. Sotsiaalkindlustusameti andmetel on 2017. aasta jook-sul toimunud neli peresisest lapsendamist, kus osapoolteks on kooselupaarid.

Hea praktika

2017. aastat võib pidada festivalide aastaks. 6.–9.07.2017 toimus Tallinnas suu-rim LGBT+ teemaline rahvusvaheline festival Baltic Pride. Selle raames kor-raldati mitmeid üritusi, mh rahvusvaheline konverents, ja koostöös Tallinn Pride'iga esmakordselt pärast kümnet aastat solidaarsusrongkäik, millega juhiti tähelepanu võrdsele kohtlemisele ja kooseluseaduse rakendamisaktide vastuvõtmise vajadusele.²⁷ Üritused möödusid üldiselt rahumeelselt, rong-käigu ajal leidsid aset üksikud vahejuhtumid, kuid avalikkuse üldine vas-tukaja oli positiivne. Võib loota, et sellega toodi LGBT+ kogukond üldsusele

²⁵ „Uuring: Eesti inimestel on üha enam kokkupuuteid seksuaalvähemustega“, Delfi. 23.05.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/uuring-eesti-inimestel-on-üha-enam-kokkupuuteid-seksuaalvähemustega?id=78306544>

²⁶ Õiguskantsleri aastaülevaade 2016/2017. Muud ülesanded. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oigus-kantsler.ee/ylevaade2017/muud-ulesanded>

²⁷ „Baltic Pride'i rongkäik näitab paljudele, et nad ei ole ükski“, Eesti Päevaleht. 07.07.2017. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://epl.delfi.ee/news/kultuur/baltic-pridei-rongkaik-naib-paljudele-et-nad-ei-ole-üksi?id=78792212>

lähemale. Rakveres toimus 6.–8.10.2017 LGBTI filmifestival Festheart, mis leidis aset Eesti Vabariik 100 ürituste sarja raames ning püüdis muuta läbi kvaliteetsete kinoelamuste ja arutelude Eestit sallivamaks ja mõistvamaks.²⁸ Festival sai avalikkuses palju tähelepanu seetõttu, et projekt ei saanud Rakvere linnalt toetust ning linnaelanikud tegid festivalile hulganisti nii poolt- kui ka vastuavaldusi.²⁹

Eesti LGBT Ühingu andmetel on aastatel 2016-2017 hüppeliselt suurenenud LGBT+ valdkonda käsitlevate uurimistööde hulk, mille osas palutakse ühingu sisendeid ja juhendamist. Tööd varieeruvad alates keskkooli uurimustöödest lõpetades rahvusvaheliste doktoritöödega.

Esmakordselt võib hea praktikana välja tuua Inimõiguste Keskuse strateegilise hagelemise programmi, mis aitab läbi kohtu- või kohtuvälise menetluste lahendada ühiskondlikult olulisi juhtumeid, et läbi valitud juhtumite mõjutada seaduste elluviimispraktika kvaliteeti.³⁰ Strateegilise hagelemisega on aidatud lahendada mitmeid probleeme, mis on tõstatunud kooseluseaduse rakendusaktide puudumisest. Inimõiguste Keskus oli ka koostööpartneriks üleeuroopalise ainulaadse vaenust teavitamise mobiilirakenduse loomisel, mis raporteerimise platvormina keskendub vaenukuritegudele ja online-vaenukõnele, mis on suunatud LGBTI inimeste vastu ja/või inimeste vastu, keda arvatakse kuuluvat LGBTI kogukonda.³¹ Mobiilirakendus on raporteerimiseks kiire ja lihtne lahendus ning aitab inimõigustega tegelevatel organisatsioonidel saada adekvaatsema ülevaate Eesti ühiskonnas aset leidvatest vaenukuritegudest ja -kõnedest ning seeläbi võimaldab leida efektiivsemaid võimalusi ohvreid aidata.

²⁸ Festheart filmifestivali tutvustus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ev100.ee/et/festheart>

²⁹ „Eesti esimene seksuaalvähemuste filmifestival jäi Rakvere linna toeta“. ERR. 15.02.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://menu.err.ee/294387/eesti-esimene-seksuaalvähemuste-filmifestival-jai-rakvere-linna-toeta>

³⁰ Inimõiguste keskus. Strateegiline hagelemine. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/teemad/vordne-kohtlemine/strateegiline-hagelemine/>

³¹ Inimõiguste keskus. Valmis unikaalne vaenust teavitamise app. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/2017/10/valmis-unikaalne-vaenust-teavitamise-app/>

Soovitused

- Võtta vastu kooseluseaduse rakendusaktid, mis tagavad kooseluseaduse rakendamise täies mahus.
- Analüüsida Haigekassa tasustavate teenuste kättesaadavust transsooliste inimestele. Vajadust rõhutab ka Eesti Bioetika Nõukogu seisukohta, et sookorrigeerimise operatsioonid transsoolistele peavad olema Haigekassa poolt tasustatud.
- Eraldada transsoolise isiku soo tunnustamisel meditsiinilised ja juriidilised protsessid. Isik peab saama mõistliku aja jooksul muuta isikuandmeid meditsiinilistest toimingutest sõltumata. Meditsiiniliste toimingute puhul peab isikule jääma otsustusõigus, milliseid toiminguid ta soovib ja vajab, kui üldse, selleks, et ta tunneks end vastavalt oma tunnuslikule soole.
- Reguleerida seadusandlusega Eesti kodaniku või residendi välisriigi kodanikust samast soost partneri või abikaasa Eestis elamis- ja viibimisõiguse aluseid.
- Reguleerida seadusandlusega LGBT+ inimeste kaitset vaenu õhutamise, vaenuritegude ja diskrimineerimise eest, sh kaitset diskrimineerimise eest väljaspool töövaldkonda (hariduses, tervishoius ja sotsiaalteenuste tarbimisel ning toodete ja teenuste kättesaadavusel).
- Viia läbi uuringuid LGBT+ inimeste olukorra paremaks kaardistamiseks ja mõistmiseks eri valdkondades (sh koolikiusamine koolisüsteemis, ebavõrdne kohtlemine tervishoiusüsteemis, LGBT+ inimeste kohtlemine kinnipidamisasutustes).
- Tagada spetsialistidele (õpetajatele, noorsoo- ja tervishoiutöötajatele, politseinikele, kohtunikele jt) LGBT+ teemalised täiendkoolitused ning lisada LGBT+ inimestega seotud küsimused õpetajate, noorsootöötajate, politseinike, kohtunike, tervishoiutöötajate jt õppeprogrammidesse.

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Pagulaste ja
varjupaigataotlejate õigused

Pagulaste ja varjupaigataotlejate õigused

AUTOR

Anni Säär

Anni Säär alustas Eesti Inimõiguste Keskuses tööd praktikandina 2011. aasta septembris. Alates 2012. aastast töötab Anni keskuses õigusekspertina. Lisaks annab Anni Tallinna Tehnikaülikoolis loengut „Internetis toimijate õigused, kohustused ja vastutus“. Annil on magistrikraad õigusteadustes.

PEATÜKK 12

Pagulaste ja varjupaigataotlejate õigused

2 015. aastal suurenas Euroopa Liidus varjupaigataotlejate arv hüppeliselt. Statistika kohaselt ületas esmaste varjupaigataotlejate arv 1,2 miljonit, kellest enamuse moodustasid süürlased, afgaanid ning iraaklased.¹ Võrreldes 2014. aastaga suurenas varjupaigataotlejate arv 2015. aastal rohkem kui poole võrra – süürlastest varjupaigataotlejate arv pea kahekordistus, afgaanidest varjupaigataotlejate arv neljakordistus ning iraaklastest varjupaigataotlejate arv pea seitsmekordistus.² Kõik see mõjutas arengusuundi ka 2016. ja 2017. aastaks – Eesti andis nõusoleku paigutada kahe aasta jooksul (2016–2017) Eestisse ümber 550 varjupaigataotlejat Itaaliast ja Kreekast. Alates 2016. aastast kuni 2017. aasta 30. juunini paigutati Eestisse ümber 136 varjupaigataotlejat. Täiendavalt asustati Türgist Eestisse ümber 20 varjupaigataotlejat. Eesti on andnud rahvusvahelist kaitset alates 1997. aastast, mil ühineneti ÜRO pagulasseisundi konventsiooni³ (1951) ning pagulasseisundi protokolliga (1967). Aastatel 1997–2016 on Eestile esitatud 957 varjupaigataotlust, neist kokku 326-le isikule on antud rahvusvaheline kaitse.⁴

¹ Eurostat news release 44/2016, 04.03.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/>

² Ibid.

³ Pagulasseisundi konventsioon (1951) – *Riigi Teataja* RT II 1997, 6, 26.

⁴ Politsei- ja Piirivalveamet. Rahvusvahelise kaitse statistika 1997–2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.politsei.ee/dotAsset/218156.pdf>

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

9. septembril 2015. aastal tuli Euroopa Komisjon seoses üha suureneva rändekriisiga välja uue kavaga rändesurve leevendamiseks.⁵ „Lisaks eelnevalt liikmesriikide vahel kokkulepitud 40 000 juba Euroopa Liidus oleva inimese ümberpaigutamisele, tegi komisjon ettepaneku veel 120 000 inimese jaotamiseks liikmesriikide vahel kohustusliku kvoodi alusel.“⁶ Ümberasustamine puudutab 20 000 inimest väljapool Euroopa Liitu asuvates põgenikelaagrites, kes on ÜRO poolt pagulasteks tunnistatud ning Eesti osa on kahe aasta jooksul ümber asustada 20 inimest. Ümberpaigutamine puudutab kokku 160 000 inimest, kes on Euroopa Liidus (Itaalias, Kreekas), kuid kelle taotlusi tuleb veel menetleda ning nende osas on Eesti valmis vastu võtma kuni 550 varjupaigataotlejat.

21.11.2015 esitas Vao majutuskeskuses viibiv varjupaigataotleja õiguskantsleri büroole taotluse kontrollida varjupaigataotlejate majutuskeskuse tegevust tema turvalisuse tagamisel. Õiguskantsleri büroo jõudis seisukohale, et varjupaigataotlejate majutuskeskuse tegutsemine andis märku keskuse valmisolekust tekkinud olukord kiirelt ja eesmärgipäraselt lahendada ning turvalisuse tagamisel käituti õiguspäraselt.⁷ Seisukohas selgitati, et: „Varjupaigataotlejate majutuskeskuses viibivad üheaegselt erineva kultuurilise, keelelise ja religioosse taustaga inimesed. Arvestada tuleb ka keskuses viibijate olukorraga, mida pingestavaks asjaoluks on teadmatus varjupaigamenetluse otsuse suhtes ja ebastabiilsus tuleviku osas. Seetõttu on mõisteta, et majutuskeskuses viibijate vahel võib tekkida vaidlusi, hõõrumisi ja konflikte. Konfliktide lahenduseks ei saa alati olla toa või toanaabrite vahetamine.“

12.09.2016 arutas põhiseaduskomisjon Riigikogu otsust „Rahvahääletuse korraldamine Eesti rahvusvahelise kaitse saajate piirarvu kehtestamiseks“

⁵ Vabariigi Valitsus. Pagulasküsimus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valitsus.ee/et/pagulased>

⁶ Ibid.

⁷ Õiguskantsleri 07.01.2016 seisukoht varjupaigataotlejate majutuskeskuses turvalisuse tagamise osas. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/oiguskantsleri_seisukoht_oigusrikkumise_puudumise_kohta_turvalisuse_tagamine_varjupaigataotlejate_majutuskeskuses.pdf

(229 OE) ning ka EKRE fraktsiooni esitatud eelnõud „Rahvahääletuse korraldamine Euroopa Liidu immigrantide ümberjaotamise kava osas“, et peatada Eesti osalemine pagulaste ümberjaotamise mehhanismis. Eelnõu 229 OE nägi ette rahvahääletuse korraldamist välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise aluspõhimõtete osas, et Eesti Vabariik määraks igal aastal inimeste arvu piirmäära, kellele Eesti Vabariik pakub rahvusvahelist kaitset. Ei Riigikogu otsus 229 OE ega EKRE eelnõu ei saanud vajalikku toetust.

Edasiminekena tuleks välja tuua ka seda, et lisaks varjupaigataotlejate majutuskusele Vaos jõudsid 2016. aasta suvel Jõgevamaal Vägeva külas lõpule uue varjupaigataotlejate majutuskuse remonditööd ning sinna asusid esialgu elama viis peret.⁸ Vägeva majutuskuskeskus on mõeldud vaid perekondadele ning sinna üksikuid varjupaigataotlejaid ei paigutata. Mõlemates keskustes viidi läbi renoveerimine 2016.aastal, et suurendada mahutavust.⁹

Toimetulekutoetust on rahvusvahelise kaitse saajatel õigus taotleda samadel alustel kui teistel Eestis alaliselt või tähtajaliselt elavatel isikutel, ning peretoetusi makstakse juhul, kui pere elab Eestis sarnasetel alustel nii alaliste elanike kui tähtajalise elamisõiguse alusel elavate inimestega.¹⁰

Seadusandlikud arengusuunad

2016-2017 viidi välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadusesse (edaspidi VRKS) sisse muudatusi kolmel korral – 01.01.2016, 01.05.2016 ning 18.01.2017. Nii saab välja tuua asjaolu, et alates 2016. aasta 1. maist on eesti keele õppimine pagulastele kohustuslik. VRKS-i kohaselt on töövõimelisel 18-aastasel kuni vanaduspensioniealisel rahvusvahelise kaitse saajal kohustus osaleda korraldatavas eesti keele õppes ning selle kohustuste täitmist võetakse arvesse elamisloa pikendamise või uue elamisloa andmise otsustamisel.

⁸ ERR. Varjupaigataotlejad kolitakse Vaolt Vägevale. 21.06.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/562110/varjupaigataotlejad-kolitakse-vaolt-vagevale>

⁹ Helen Mikkelsen (Postimees). Ettevõtte saab Vao ja Vägeva majutuskuskeskuste renoveerimiseks 350 000 eurot. 29.02.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/3600147/ettevotte-saab-vao-ja-vageva-majutuskuskeskuste-renoveerimiseks-350-000-eurot>

¹⁰ Siseministerium. Teenused ja toetused pagulastele. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/teenused-ja-toetused-pagulastele>

2016. aasta üheks suurimaks arenguks oli 1. mail jõustunud VRKS-i säte, mis sätestas lõpliku otsuse definitsiooni. Lõplik otsus sätestab kui kaua käsitletakse isikut varjupaigataotlejana. Sätte kohaselt on lõplik otsus a) taotluse tagasilükkamise või rahvusvahelise kaitse kehtetuks tunnistamise kohta tehtud Politsei- ja Piirivalveameti otsus, mida ei ole kaebetähtajal halduskohtus vaidlustatud; b) Politsei- ja Piirivalveameti otsus taotluse tagasilükkamise või rahvusvahelise kaitse kehtetuks tunnistamise kohta, mille kohta esitatud kaebuse on halduskohus jätnud rahuldamata; või c) Politsei- ja Piirivalveameti otsus, sealhulgas vastavast halduskohtu suunisest lähtuv otsus, tunnustada taotlejat pagulase või täiendava kaitse saajana ja anda talle rahvusvaheline kaitse.

01.05.2017 jõustunud seaduse muudatustes olid muuhulgas ka sätted ümberasustamise ja ümberpaigutamise kohta ning säte, mis andis Politsei- ja Piirivalveametile õiguse kehtestada turvaliste päritoluriikide nimekirja.

Kohtupraktika

2016. ja 2017. aastad töid juurde palju olulisi kohtulahendeid, nii kinnipidamise, kolmanda turvalise riigi määratlemise, riigi õigusabi tagamise kui ka lõpliku otsuse definitsiooni osas.

3. märtsi 2016. aasta määruses nentis Riigikohtu halduskolleegium (asjas 3-3-1-14-16), et üle 18 kuu kestev varjupaigataotleja kinnipidamine kinnipidamiskeskuses on igal juhul ebaproportsionaalne. Tegemist on olulise lahen-diga, mis sätestab maksimumtähtaja varjupaigataotlejate kinnipidamisele. Varasemalt maksimaalset tähtaega varjupaigataotlejate kinnipidamise suhtes ei eksisteerinud. Riigikohus sedastas, et varjupaigamenetluse raames ning väljasaatmismenetluse raames kinnipidamisel ei saa kinnipidamise kestust summeerida – ehk isik ei tohi olla järjest kinni peetud üle 18 kuu kummaski menetluses. Riigikohus on täpsustanud 16.06.2017 otsusega asjas 3-3-1-24-17, et kuigi VRKS-i ja VSS-i alusel toimunud kinnipidamisi ei saa summeerida, võib korduvate kinnipidamiste pikk kestus muuta kinnipidamise eba-proportsionaalseks. Kohus lisas, et PPA ja kohtud ei saa prognoosotsuse tegemisel loobuda isiku varasema käitumise hindamisest ning, et PPA-l ja

kohutel on välismaalase kinnipidamisel kohustus igal üksikjuhtumil põgene-
mise ohtu hinnata.

Samuti oli 2016-2017 aastal kohtutes menetluses mitmeid taotlusi seo-
ses Venemaa kolmanda turvalise riigina määratlemisega. Kohtud (Tallinna
Halduskohus, Tallinna Ringkonnakohus) jõudsid järeldusele, et automaatselt
ei saa Venemaa Föderatsiooni pidada kolmandaks turvaliseks riigiks. Tallinna
Halduskohus tõi 21.09.2016 haldusasja 3-16-1087 otsuses välja, et piisav ei ole
vaid see, kui riik on ratifitseerinud Genfi ja EIK konventsiooni, vaid riik peab
neid ka tegelikkuses järgima; samuti peab riik tegelikkuses tagama nõuete-
hase varjupaigamenetluse (lisaks normide kehtestamisele ka nende rakenda-
mise) ning võimaldama tõhusate õiguskaitsevahendite kasutamise. Seda on
kinnitanud ka Ringkonnakohus, tuues 14.11.2016 määruses haldusasjas 3-16-
1061 välja, et jääb 18.08.2016 otsuses nr 3-15-2702 toodud seisukoha juurde, et:

*„VRKS-i § 8 lg 2 p-e 2-4 ei saa tõlgendada selliselt, et nendes sätestatud eelduste
täitmiseks piisaks üksnes ühinemisest Genfi pagulasseisundi konventsiooniga ja
varjupaigamenetluse regulatsiooni olemasolust. Nii VRKS-i § 8 lg 2 p-dest 2-4
kui ka direktiivi 2013/32/EL art 39 lg-st 2 nähtub, et turvalise kolmanda riigi
määratlemisel on oluline kontrollida, kas vastavas riigis järgitakse ka tegelikult
Genfi konventsiooni sätteid. Selline tõlgendus on kooskõlas rahvusvahelise kaitse
andmise üldiste põhimõtetega ning isikute õiguste kaitse eesmärkidega. Pelgalt
deklaratsioonide olemasolust ja põhimõtteliselt põhiõiguste järgimist tagavate
rahvusvaheliste lepingute heakskiitmisest ei piisa, et tagada sobiv kaitse väär-
kohtlemise ohu eest, kui usaldusväärsetest allikatest ilmneb ametiasutuste tege-
vus või nende poolt sallitav tegevus, mis on ilmselgelt vastuolus Euroopa inimõ-
guste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÖK) põhimõtetega (nt Euroopa
Inimõiguste Kohtu (EIK) 28.02.2008 otsus asjas nr 37201/06: Saadi vs. Itaalia,
p 147; Euroopa Kohtu 06.09.2016 otsus asjas nr C-182/15: Petruhhin, p 57).“*

Oluline otsus kinnipidamise osas tehti ringkonnakohtu poolt 18.08.2017
haldusasjas 3-17-1361, kus muuhulgas tõi kohus välja, et puudutatud isiku
põgenemisohtu ei saa küll täielikult välistada (mis ongi reeglina objektiivselt
võimatu), kuid kinnipidamiseks peab oht olema piisavalt suur. Kohus lisas,
et: „sääraselt isikult (kes viibib Eesti territooriumil seaduslikult) vabaduse
võtmiseks VRKS-i järgi peaks olema iseäranis kaalukad põhjused. Eestisse
ebaseaduslik saabumine ja väidetav ebakõla ütlustes varem külastatud EL-i

riikide kohta ei näita nende asjaolude kontekstis põgenemissoovi sellisel määral, et oleks täidetud ranged eeldused haavatavate isikute hulka kuuluva varjupaigataotleja kinnipidamiseks.“

2. märtsil 2017. aastal tegi Riigikohtu halduskolleegium kohtumääruse asjas nr 3-3-1-54-16, mis puudutas paljusid varjupaigataotlejaid, kelle rahvusvahelise kaitse taotlust pole rahuldatud ning kes vastava otsuse on edasi kaevanud. VRKS-i § 251 lg 2 kohaselt on taotlejal rahvusvahelise kaitse taotluse kohta tehtud otsuse vaidlustamisel kaebetähtajal ja kohtumenetluse ajal VRKS-is nimetatud õigused ja kohustused, sealhulgas õigus viibida Eesti territooriumil kuni lõpliku otsuse tegemiseni. Kolleegium tõi välja, et lõplik otsus on PPA otsus taotluse tagasilükkamise või rahvusvahelise kaitse kehtetuks tunnistamise kohta, mille peale esitatud kaebuse on halduskohus jätnud rahuldamata. Siinjuures on oluline välja tuua, et lahend ei pea olema jõustunud. Kolleegium rõhutas, et lõplik otsus lõpetab rahvusvahelise kaitse menetluse, kuid ei välista isiku üldist kaebeõigust ega ka õigust taotleda õiguskaitsevahendi kohaldamist. VRKS-i kohaselt on isikul Eestis viibimisel kuni lõpliku otsuse tegemiseni, kuid kohus võib lubada isikul Eestis viibida ka edasiste kohtumenetluste ajal. Kolleegium selgitas, et pärast halduskohtu otsuse tegemist, millega jäeti rahuldamata kaebus PPA otsuse üle, ei ole isikul enam rahvusvahelise kaitse taotleja staatust.

PPA-ga koostöös lõpetati Eesti Inimõiguste Keskuse esindatavatega kaks kohtuasja kokkuleppega, ning PPA nõustus ümberpaigutatud varjupaigataotlejate osas koheselt tegema sisulise otsuse, mitte tegema kõigi osas esialgselt täiendava kaitse andmise otsuse, mis tuleks aasta hiljem uuesti üle vaadata.

Statistika ja uuringud

Eestis taotles 2016. aastal rahvusvahelist kaitset 111 isikut (neist 27 olid kordvtaotlused ning 22 taotlused perekonnaliikmega koos elamiseks) ning 2017. aastal (31.08.2017 seisuga) 80 isikut (neist 6 olid kordvtaotlused ning 14 perekonnaliikmega koos elamiseks). Kõige rohkem on varjupaigataotlejaid (ajavahemikul 01.01.2016–31.08.2017) olnud Ukrainast (27) ja Venemaalt (25). Pagulasstaatuse sai 2016. aastal 44 isikut (9 Venemaalt, 9 Iraagist, 7 Afganistanist, 5 Sudaanist, 3 Gruusiast, 3 Sri Lankalt, 2 Pakistanist,

2 Palestiinast, 1 Beninist, 1 Gambiast, 1 Nigeeriast, 1 Süüriast), täiendavat kaitset said 2016. aastal 21 isikut Ukrainast. 2017. aastal (31.08.2017 seisuga) sai pagulasstaatuse 6 isikut (2 Gruusiast, 2 Süüriast, 1 Türgist ning 1 Venemaalt) ning täiendava kaitse samuti 6 isikut (5 Ukrainast, 1 Sudaanist). Perekonnaga taasühinemiseks sai elamisloa 2016. aastal 16 inimest ning 2017. aastal (31.08.2017 seisuga) 20 inimest.

Olulise uuringuna tuleb välja tuua UNHCR-i 27.01.2017 uuring „*Integration of refugees in Estonia: Participation and Empowerment*“, mis tutvustab ja räägib pagulaste integratsioonist Eestis.¹¹

6. detsembril 2016. aastal avalikustati avaliku arvamuse uuring, millest selgus, et Eesti elanike üldine suhtumine migratsiooni ja pagulastesse on aasta jooksul oluliselt paranenud.¹² 75% uuringus osalenutest arvas, et inimestel on õigus vabalt rännata ning hädas olevate inimeste vastuvõtmise poolt oli 56% vastajatest, 2015. aasta juunis arvas sama vastavalt 63% ja 43% vastanutest. Pagulastesse suhtus uuringu kohaselt 2016. aastal ülikriitiliselt 30% elanikest, 2015. aastal oli sama number peaaegu 40%.

Hea praktika

Efektiivsema kommunikatsiooni ning teabe liikumise tagamiseks töötas Vabariigi Valitsus välja kodulehe, kus saab informatsiooni pagulasküsimuste osas, sh on välja toodud asjakohased terminid.¹³

Hea praktikana saab välja tuua Vao köögi, mis pakub toitlustamisteenust koos varjupaigataotlejate abiga. Eesmärgiks on luua toidu abil sidemeid kohalike elanike ja varjupaigataotlejate vahel, kus kokad roteeruvad ning toitlustust on

¹¹ Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/unhcr-print_version_estonia-integration_mapping.pdf

¹² Vabariigi Valitsus. Eesti elanike üldine suhtumine migratsiooni ja pagulastesse on oluliselt paranenud (06.12.2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valitsus.ee/et/uudised/eesti-elanike-uldine-suhtumine-migratsiooni-ja-pagulastesse-oluliselt-paranenud>

¹³ Vabariigi Valitsus. Pagulasküsimus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.valitsus.ee/et/pagulased>

käidud pakkumas nii Sudaani, Ukraina, Albaania, Gruusia, Dagestani, Iraani kui ka Sri Lanka köökidega.¹⁴

Täiendavalt saab hea praktikana välja ka tuua Pagulasabi tegevuse ning Johannes Mihkelsoni Keskuse ja Pagulasabi poolt pakutava tugiisikute teenuse. IOM-i abiga saavad isikud, kes soovivad vabatahtlikult päritoluriiki naasta, seda lihtsamini teha ning täiendavalt ka väikese rahalise toetuse.

Eesti Inimõiguste Keskus jätkas varjupaigataotlejatele õigusabi pakkumist UNHCR-iga koostöös ja UNHCR-i rahastusel. Selle kaudu esindati mitmeid varjupaigataotlejaid ka kohtumenetlustes.

Trend

Kohati on karistatud ebaregulaarselt Venemaa-Eesti riigipiiri ületanud varjupaigataotlejaid riigituludesse laekuva rahatrahviga. See praktika ei ole järjepidev, kuid aeg-ajalt seda siiski kohaldatakse.

Ligipääs lasteaiakohale on majutuskeskuses viibivatele varjupaigataotlejatele jätkuvalt komplitseeritud finantsilise situatsiooni tõttu. Kuna majutuskeskuses viibivate varjupaigataotlejate elukoht ei ole sinna registreeritud, siis peaksid nad maksma suuremat lasteaiatasu kui kohalikud, kelle elukoht on registreeritud Väike-Maarja valda. Nagu ka eelnevas aruandes välja toodud, käib see summa aga varjupaigataotlejatele üle jõu.

Eesti Inimõiguste Keskus on saanud korduvalt kaebusi varjupaigataotlejalt, et neile ei pakuta varjupaigamenetluse kestel ning edasises kohtumenetluses kas üldse või pakutakse kehva kvaliteediga õigusabi.

Kinnipidamiskeskusesse paigutatakse rahvusvahelise kaitse taotlejad üldjuhul kuni kaheks kuuks, kuni kinnipidamisaluste äralangemiseni. Tegelikuses ei nähtu, et kinnipidamise aluseid hinnatakse jooksvalt piisavalt efektiivselt, mistõttu, kui kohus on andnud loa isik kinni pidada kuni kaks kuud, siis PPA peab isikut kinni maksimaalses ulatuses või mõned päevad vähem.

¹⁴ Merilin Pärli (ERR). Vao köök toob varjupaiga elanikud eestlaste sekka (04.09.2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/616524/vao-kook-toob-varjupaiga-elanikud-eestlaste-sekka>

Soovitused

- Võimaldada varjupaigataotlejatele samadel alustel lasteaiakoht ning koha maksumus kui elukohta registreerunud kohalikele.
- Paigutada varjupaigataotlejad kinnipidamiskeskusesse viimasel võimalusel, kui muud alternatiivid ei ole võimalikud.
- Kinnipidamise jooksul hinnata, kas kinnipidamise alused on varjupaigataotleja suhtes ära langenud ja mitte pidada isikut kinni maksimaalses võimalikus ulatuses imperatiivselt.
- Pakkuda varjupaigataotlejatele kvaliteetset õigusabi.

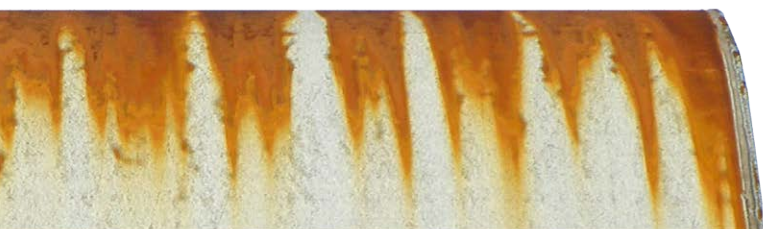
Pagulaste ja
varjupaigataotlejate õigused

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Lapse
õigused

Lapse
õigused

AUTORID

Helika Saar

Helika Saar töötab MTÜ-s Lastekaitse Liit lapse õiguste programmi koordinaatorina. Lastekaitse Liidus alates 2009, eelnevalt töötanud juristina, sh nõunikuna Euroopa Parlamendis. Lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ja omandanud teise magistrikraadi Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudist sotsiaalteaduste alal. Lastekaitse Liidus koordineerinud erinevaid eestkoste ja lapse õigustega seotud siseriiklikke ja rahvusvahelisi projekte, sh koostanud ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendava aruande (2015) sisulise analüüsi.

Kiira Gornischeff

Kiira Gornischeff on MTÜ Lastekaitse Liit projektijuht, tegeledes erinevate huvikaitse projektide ning algatustega. Tema eestvedamisel loodi Tartu Ülikoolis interdistsiplinaarne lapse õiguste ja heaolu õppemoodul. Ta on omandanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas magistrikraadi ning õpib hetkel Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö doktorantuuris, keskendudes lapsesõbraliku õigusemõistmise temaatikale.

PEATÜKK 13

Lapse õigused

Aastaid tagasi ühes Chicago kirikus isadepäeval peetud kõnes rõhutas tollane senaator, hilisem 44. Ameerika Ühendriikide president Barack Obama: „Ma olen aru saanud, et inimese elu pole kuigi palju väärt, kui ta ei ole valmis andma oma väikest panust selleks, et jätta lastele – meie kõigi lastele – veidi parem maailm.“ Globaliseeruv maailmas ülerahvastatuse, hübriidsõdade ja ökoloogilise kriisi ajajärgul on meil kõigil vaja leida aega, et mõelda sellele, millise maailma me lastele jätame, ja anda oma panus. Nii üksikisikuna, kogukonnana kui ka riigina tervikuna.

Lapse õigustesse panustamine aitab kaasa õiglasema ja kaasavama ühiskonna loomisele. Positiivne on tõdeda, et aastatel 2016-2017 oli Eesti lapse õiguste edendamisel rahvusvaheliselt eesliinil. Ka siseriiklikult olid lapsed¹ ja lapse õigused fookuses, toimus mitmeid märkimisväärsed arenguid ja algatusi, millest valikut käsitletakse ka käesolevas peatükis.

Aastal 2016 tähistas Eesti ÜRO lapse õiguste konventsiooni² vastuvõtmise 25. aastapäeva. Eesti suursaadik ÜRO juures oli ÜRO lastefondi UNICEF nõukogu president ja Eestile anti ÜRO partnerorganisatsiooni IFFD (International Federation for Family Development) poolt auhind, millega tunnustati riigi järjepidevat ja jõulist tegevust laste ja perede heaolu parandamisel. Euroopa Nõukogu eesistujana keskenduti muuhulgas ka lapse õigustele, algatades arutelu Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia

¹ Laste ja noorte kultuuriaasta (2017) raames toimus muuhulgas XII noorte laulu- ja tantsupidu „Mina jään“ ja käivitus EV100 lastele mõeldud ürituste sari, elamustuur Laste Vabariik.

² ÜRO lapse õiguste konventsioon. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

2016-2021³ rakendamiseks.⁴ Strateegia prioriteedid – võrdsete võimaluste loomine kõikidele lastele; laste osalusõigus;⁵ vägivallavaba elu; lapsesõbralik õigusemõistmine; lapse õigused digitaalses keskkonnas – on kõik võrdselt aktuaalsed ka Eesti jaoks. Juulist detsembrini 2017 on Eesti esimest korda Euroopa Liidu Nõukogu eesistujariik, eesmärgiga aidata luua kaasavat ja kestlikku Euroopat. Kuigi Euroopa Liit ei ole ÜRO lapse õiguste konventsiooniga liitunud, on Euroopa Liit väljendanud tahet olla seotud konventsioonis sätestatud lapse õiguste põhimõtetega,⁶ mida kinnitati ka 2017. aastal välja antud suunistes „EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child“.⁷

Eestil on konventsioonijärgne kohustus esitada iga viie aasta tagant konventsiooni järelvalevorganile, ÜRO Lapse Õiguste Komiteele riiklikku olukorda kirjeldav aruanne.⁸ Riik esitas oma teise aruande 2014. aastal, 2015. aastal esitasid komiteele aruanded MTÜ Lastekaitse Liit valdkondlike kodanikuühenduste esindajana⁹ ning Õiguskantsleri Kantslei lasteombudsmanina.¹⁰ 2016. aasta veebruaris esitlesid MTÜ Lastekaitse Liidu ja Õiguskantsleri Kantslei

³ Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rm.coe.int/168066cff8>

⁴ Tallinnas 3.-4. novembril 2017 Inimõiguste Instituudi, Lastekaitse Liidu, Välisministeeriumi ja Õiguskantsleri kantslei koostöös toimunud konverentsi Conference on Children's Rights in the Migration Crisis and in the Digital Environment keskmes olid lapse õigused ja nende suurem kaasamine otsustusprotsessidesse ning lapse õigused digitaalses keskkonnas ning migratsioonikriisi. Loe lähemalt: <http://childrensrights.humanrightsestonia.ee/>

⁵ Euroopa Nõukogu töötas välja 10-st indikaatorist koosneva hindamisvahendi, mille eesmärgiks on hinnata laste osaluse tagatust riigis kolmel erineval tasandil: osalemisõiguse kaitse, osaluse edendamine ja sellest teavitamine ning osaluse jaoks ruumi loomine. Kokku piloteerisid seda hindamisvahendit kolm riiki – Iirimaa, Rumeenia ning Eesti. Eestis piloteeris hindamisvahendit MTÜ Lastekaitse Liit koostöös Sotsiaalministeeriumiga. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/et_laste_osalusprojekt_raport_2015_21_07_2015.pdf

⁶ 2006. a otsuses asjas C-540/03 Euroopa Parlament vs. nõukogu tunnustas Euroopa Kohus põhimõtet, et hindamaks EL-i õiguse vastavust laste põhiõigustele, tuleb lähtuda ÜRO lapse õiguste konventsioonist, mis on liikmesriikidele siduv (otsuse p-d 35–37).

⁷ EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child Arvutivõrgus kättesaadav:

⁸ ÜRO lapse õiguste konventsioon. Artikkel 44.

⁹ MTÜ Lastekaitse Liit (2015). ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ja ettepanekud. Tallinn, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitse.ee/wp-content/uploads/2016/02/ÜRO-LAPSE-ÕIGUSTE-KONVENTSIOONI-TÄIENDAV-ARUANNE.pdf>;

¹⁰ Õiguskantsleri Kantslei. 2015. Eesti Vabariigi õiguskantsleri raport ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmisest Eesti Vabariigi kolmanda ja neljanda perioodilise aruande kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/LÖK-i%20raport-eesti-FINAL.pdf>

esindajad ühiselt Genfis, ÜRO Lapse Õiguste Komitee ees oma aruandeid ning vastasid komitee liikmete küsimustele.¹¹ Komitee esitas riigile lõppjärel dused märtsis 2017,¹² kus tervitas 1. jaanuaril 2016 jõustunud lastekaitse seaduse vastuvõtmist, soovitades samas Eestil kehtestada vajalikud määrused ja teha ka eelarvelised eraldised kehtivate seadusandlike meetmete, sealhulgas lastekaitse seaduse tulemuslikuks rakendamiseks. Soovitus kinnitab Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruandes „Inimõigused Eestis 2014/2015“ märgitud, et lapsed on inimesed nüüd ja praegu, kelle õiguste tagamiseks ei piisa vaid seaduste vastuvõtmisest, vaja on ka toetavaid tegevusi ja olukorra muutust tervikuna, nn law in books → law in action.¹³ Komitee soovitas parandada mh lastega seonduvate andmete kogumist, erinevate lapsega töötavate spetsialistide koolitamist, väärkoheldud lapse abistamist, koolikiusamisevastast võitlust, tugispetsialistide palkamist, 15-18-aastastel lastel Eesti kodakondsuse omandamist, aga ka seda, et Eesti reguleeriks täiendavalt kohalike omavalitsuste kohustusi lastekaitsetöötajate ametikohtade loomise osas. Enamik komitee tehtud soovitusi ühtivad nii Lastekaitse Liidu täiendava aruande kui ka Õiguskantsleri Kantselei rapordiga.

Eesti regionaalse arengu peamine mõju sotsiaalse kaitse vajaduste kujunemisele ja selle korraldamisele tuleneb kohalike omavalitsuste tasandil elanikkonnas ja sissetulekutes toimunud diferentseerumisest.¹⁴ Aastate võrdluses on vähenenud eelkõige alla 18-aastaste laste ja noorte¹⁵ ning suurenenud 65-aastaste ning vanemate inimeste osakaal rahvastikus. Elanike arvu vähenemisel

¹¹ Saar, H., Gornischeff, K. 2016. ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendavast aruandest. Sotsiaaltöö 4, 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/2016_4_31kuni37.pdf

¹² Komitee arutas Eesti kombineeritud teist kuni neljandat perioodilist aruannet (CRC/C/EST/2-4) oma 2167. ja 2169. kohtumisel (CRC/C/SR. 2167 ja 2169), mis peeti 17. ja 18. jaanuaril 2017, ning võttis oma 2193. kohtumisel, mis peeti 3. veebruaril 2017. Lõppjärel dused Eesti teise kuni neljanda perioodilise aruande kohta. ÜRO Lapse Õiguste Komitee. CRC/C/EST/CO/2-4. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.sm.ee/et/lapse-õigused-ja-heaolu-0>

¹³ Saar, H. 2015. Lapse õigused. Inimõigused Eestis 2014/2015. Inimõiguste Keskus. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://humanrights.ee/teemad/inimõigused-eestis/inimõiguste-aruanne/>

¹⁴ Kõre, J., Keskpai, A. 2017. Regionaalareng ja sotsiaalne kaitse Eestis: seosed ja vastastikused mõjud. Sotsiaaltöö. 2016 erinumber. Arvutivõrgus kättesaadav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/146789980772_ST2_eri_2016_web.pdf

¹⁵ Eestis elas statistikaameti andmetel 2015. aastal ca 258 000 kuni 18-aastast last, moodustades 20% rahvastikut. Viimase kümne aastaga on laste arv vähenenud ligi 30 500 lapse võrra ehk ca 11%.

ja elanike vananemisel ning ümberpaiknemisel on otsene mõju omavalitsuste jätkusuutlikkusele.¹⁶ Uuringu “Kohaliku tasandi lastekaitsetöö tulemuslikkuse suurendamine ja arendamine”¹⁷ tulemused kinnitasid taaskord, et lastekaitsetöö korraldus, tavad ja töömeetodid on omavalitsustes väga erinevad, sõltudes eelkõige KOV-i tüübist, st kas tegu on olulise sotsiaalmajandusliku mõjuga, regioonikeskust ümbritseva või regiooni ääreala väikese omavalitsusega. Probleemiks on lastekaitsetöötajate ülekoormatus ja ajapuudus, mistõttu kannatab ennetustegevus. Haldusreformist tingitud väljakutsed on lähedal. On väga oluline, et seoses haldusreformi ning valdade ühinemisega ei väheneks valdkonna ametnike ring veelgi, ning lapsed haavatava sihtgrupina ei jääks reformirataste vahele, vaid tekiks omavalitsustes rohkem võimekust tegeleda laste ja perede heaolu tagamisega. Koostöö ja valdkondade ülesed arendused aitaksid edaspidi riigi abivajajale lähemale tuua ja olemasolevaid ressursse otstarbekamalt kasutada.

Institutsioonaalne areng

2017. aasta juunis kogunes esmakordselt lastekaitseseaduse alusel Vabariigi Valitsuse poolt loodud lastekaitse nõukogu,¹⁸ mille ülesanne on riigi lastekaitsepoliitika eesmärkide seadmine ja elluviimine, lapse heaolu tagamist ja õiguste kaitset puudutavate ettepanekute esitamine ning lastekaitsealaseks ennetustegevuseks soovitude andmine. Olukorras, kus erinevad valdkonnad käsitlevad last tihti vaid oma vaatenurgast ning lastega seonduvad tegevused on sageli killustunud, on oluline valitsuse tasandil omada lapse õigustest ja heaolust tervikpilti.

¹⁶ Loe lähemalt: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2014/01/kiri2-4.pdf>

¹⁷ Viira, A. 2017. Kohaliku tasandi lastekaitsetöö tulemuslikkuse suurendamine ja jätkusuutlik arendamine. Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/kohaliku_tasandi_lastekaitsetoo_tulemuslikkuse_suurendamine_ja_jatkusuutlikarendamine.pdf

¹⁸ Nõukogusse kuuluvad Lastekaitse Liidu, Eesti linnade liidu, Eesti maaomavalitsuste liidu, Eesti õpilasesinduste liidu ja Eesti noorteühenduste liidu esindajad, samuti ka haridus- ja teadusminister, kultuuriminister, justiitsminister, siseminister, rahandusminister ning Sotsiaalkindlustusameti ja Tervise Arengu Instituudi direktorid. Nõukogu esimees on sotsiaalkaitseminister, kelle vastutusalasse kuulub lastekaitsepoliitika koordineerimine.

Uus lastekaitseseadus¹⁹ suurendas kohalike omavalitsuste ja riigiasutuste rolli. Lastekaitseseaduse jõustumisega 2016. aasta 1. jaanuaril sai Sotsiaalkindlustusamet (SKA), kuhu on loodud lastekaitse osakond, lastekaitsetöö taseme tõstmise ja üle-eestilise kvaliteetse abi kättesaadavuse toetamise rolli. Samuti on SKA ülesanne lastekaitse korraldamine, riikliku lastekaitsepoliitika elluviimine, riiklike strateegiate rakendamine ning valdkondadele lastekaitsealase koostöö ja ennetuse koordineerimine. Seoses haldusreformi raames maavalitsuste töö lõpetamisega 2018. aastal korraldab alates 2017. aastast SKA ka riigisisest lapsendamist.

Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuringu²⁰ kohaselt on 15–19 aastastest noortest 32% kogenud seksuaalset väärkohtlemist, seksuaalvägivalda on kogenud iga kümnes noor, kusjuures iga kuues noor oli juhtumi ajal alla 14-aastane. Alates 2017. aastast pakub SKA lapsesõbralikku ja multidistsiplinaarset Lastemaja teenust,²¹ mille abil saab paremini toetada väärkoheldud lapsi ja tuvastada enam väärkohtlemise juhtumeid. Teenus toetab lastekaitse- ja õiguskaitseüsteemi tihedamat koostööd, aitab seada esikohale lapse parimad huvid ning kohandada kriminaalmenetlus lapsesõbralikumaks.

Seadusandlik areng

UNESCO erisaadik Hollandi printsess Laurentien rõhutas 2017. aasta oktoobris Haagis toimunud ISPCAN (International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect)²² rahvusvahelisel konverentsil, et lapsed ei ole meie tulevik, nad on meie olevik. Laste igasuguse väärkohtlemise tõkestamise ja ennetamisega on vaja tegeleda igapäevaselt. Seda eesmärki toetavad lisaks vägivalda ennetamise strateegiale aastateks 2015–2020 ja laste ja perede

¹⁹ Lastekaitseseadus. RT I, 06.12.2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>

²⁰ Seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring Eestis. 2016. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/raport.pdf>

²¹ Lastemaja (Barnahus) mudelit on Islandil kasutatud töös väärkoheldud lastega juba 1998. aastast. Loe Lastemaja teenusest lähemalt: <http://www.tai.ee/images/Lastemaja.pdf>

²² Loe lähemalt: <https://www.ispcan.org/>

arengukavale 2012–2020 ka aruandlusperioodil Eestis vastu võetud Euroopa Nõukogu Lanzarote²³ ja Istanbuli²⁴ konventsioonid.

Jätakuvalt on suureks probleemiks elatisvõlgnike suur arv (ligikaudu 8900 võlgnikku), kes ei maksa oma lapsele (üle 11 000 lapse) elatisraha. Aastal 2017 käivitus elatisabiskeem, samuti karmistati elatisvõlglaste suhtes rakendatavaid meetmeid. Positiivsena saab välja tuua noorte huvihariduse ja huvitegevuse täiendavat riiklikku toetamist. Aruandeperioodil võeti hoolimata huvigruppide vastuseisust vastu töölepingu seaduse muudatused,²⁵ mis peaksid avar-dama alaealiste töötamise võimalusi ning muutma nende palkamise ettevõt-jatele lihtsamaks.

ÜRO Lapse Õiguste Komitee andis 2016 välja üldkommentaari nr 19,²⁶ mis annab esmakordselt ÜRO tasandil riikidele konkreetsed juhised lastesse investeerimise kohtat, rõhutades, et riigid peavad järgima avatud, kaasavat ja vastutustundlikku ressursside mobiliseerimist ning kulutusi, sh peavad riigi-d lapsi ja noori kaasama eelarve planeerimisel. Nüüd jääb vaid loota riigi ja omavalitsuste tasandil edaspidi eelarvestamisel ka sellest kommentaarist lähtumist.

Valitsus on algatanud karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu (453 SE), mis on ajendatud valitsuse algatatud sotsiaalhoolekande sea-duse ja sellega seonduvate seaduste muutmise eelnõust (360 SE), millega tun-nistatakse alates 1. jaanuarist 2018. aastast alaealiste mõjutusvahendite seadus kehtetuks ja kaotatakse alaealiste komisjonid. Toimumas on muudatus para-digmas – ollakse liikumas karistavalt õiguselt taastavale õigusele ning alaealist õigusrikkujat koheldakse pärast vastavate seadusmuudatuste jõustumist kui abivajavat last.

²³ Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu kon-ventsiooni ratifitseerimise seadus. RT II, 03.11.2016, 1. Arvutivõrgus kättesaadav:

²⁴ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. RT II, 26.09.2017, 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/203112016001>

²⁵ Töölepingu seadus. RT I 2009, 5, 35. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014146?leiaKehtiv>

²⁶ General comment No. 19 (2016) on public budgeting for the realization of children's rights. Artikkel 4.

Kohtumenetlus ja -praktika

Riigikohtu mitmed lahendid puudutasid lapse ülalpidamist, nt oli Riigikohus seisukohal, et vanematel on alaealise lapse ülalpidamise kohustusest tulenevalt kohustus teenida sissetulekut, kuid seejuures ei saa vanemalt nõuda, et nad teeniks sissetulekut, mis võimaldab tasuda miinimummäärast suuremat elatist (3-2-1-15-17).²⁷ Aktuaalne oli ka Haagi 1980. aasta (nn rahvusvahelise lapseröövi) konventsiooni kohaldamine, Riigikohus leidis muuhulgas, et vanema nõusolekule lapsega teise riiki kolimiseks konventsiooni art 13 lg 1 lit a mõttes ei ole ette nähtud kindlat vorminõuet, kuid nõusolek peab siiski olema piisavalt selge (3-2-1-179-16).²⁸ Taas tõstati lapse parima huvi küsimus vangistuses viibinud ema suhtes, kus kohus leidis, et vangistusseaduse § 54 lg 1 järgi ei ole vangistuses viibival emal igal juhul õigust lapsega koos elada, vaid selle üle otsustatakse iga üksikjuhtumi asjaoludest lähtudes (3-2-1-26-16).²⁹ Samuti nentis Riigikohus, et lapse igakordse viibimiskoha määramine ei ole tavahoolduse küsimus, vaid lapsega seotud olulise asja otsustamine (3-2-1-35-16),³⁰ lasteaiale kaasneb lastehoiuteenusega lepinguline vastutus (3-2-1-128-16),³¹ ning et ka samasoolistel paaridel on õigus perekonnaelu kaitsele (3-3-1-19-17).³²

Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas aruandeperioodil muuhulgas, et lahuselava vanemaga suhtlemisõiguse otsustamisel tuleb kohtul muuhulgas lähtuda lapse hiljutisest seisukohast (asjas nr 23280/08 *Moog vs. Saksamaa*);³³ lapsega suhtlemise korra otsustamisel ei ole kohtul lubatud toetuda aastatetagusele ekspertarvamusele (asjas nr 68884/13 *Cincimino vs. Itaalia*);³⁴ riigil on kohustus aktiivselt toetada lahuselava vanema ja lapse suhete säilimist (asjas nr 76171/13 *Solarino vs. Itaalia*)³⁵ ja otsustusprotsessis tuleb lähtuda laste

²⁷ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/lahendid?asjaNr=3-2-1-15-17>

²⁸ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/lahendid?asjaNr=3-2-1-179-16>

²⁹ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/lahendid?asjaNr=3-2-1-26-16>

³⁰ Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rikos.rik.ee/?asjaNr=3-2-1-35-16>

³¹ Arvutivõrgus kättesaadav: 3-2-1-128-16

³² Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid/?asjaNr=3-3-1-19-17>

³³ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166950>

³⁴ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162220>

³⁵ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170838>

parimate huvide doktriinist (asjas nr 71776/12 *N.Ts. vs. Georgia*).³⁶ 2017. aasta oktoobris rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus (asjas nr 23022/13, *D.MD. vs. Rumeenia*),³⁷ et konventsiooniosalised riigid peaksid püüdlema sõnaselgelt ja kõikehõlmavalt laste väärikuse kaitsmise poole. Praktikast nõuab see kohase õigusliku raamistiku olemasolu, mis võimaldab lastele kaitset koduvägivalla eest, seahulgas a) tõhusat heidutust sellise isikliku terviklikkuse tõsiste rikkumiste vastu, b) mõistlikke samme väärkohtlemise ennetamiseks, millest võimud on teadlikud või peaksid teadlikud olema, ning c) tõhusat ametlikku uurimist, kui isik on esitanud usutava väärkohtlemise väite.

Statistika ja uuringud

Võrreldes 2014. aastaga on vähenenud nii laste, noorte kui ka keskealiste vaesus. Samas UNICEF-i 2016. aastal valminud uuringu kohaselt esineb Eestis kõige vaesematest peredest lastel 28% enam tervisekaebusi võrreldes kõige rikkamate perede lastega. Erinevad uuringud näitavad, et paljud lapsed on ülekaalulised,³⁸ haigestumine kroonilistesse haigustesse on kasvuteel, vaimse tervise probleeme täheldatakse järjest enam, lapsed suitsetavad ja tarvitavad alkoholi varem kui teistes riikides ning liiguvad vähem. Murelikuks tegev on puuetega laste arvu kasvutempo, mis on aastaid olnud kordades kiirem kui tööealistel või vanemaealistel. Laste osatähtsus puuetega inimeste seas on 2017. aastaks kasvanud 41%-ni, sh psüühika ja käitumishäired on võrreldes 2010. aastaga kasvanud 3,4 korda.³⁹ Riigikontrolli auditi „Riigi tegevus laste tervise hoidmisel ja ravimisel“⁴⁰ kohaselt vajab Eesti laste tervishoiukorraldus kiireid muutusi, kuna laste haigusi ei märgata piisavalt vara, lapsed ei jõua õigeaegselt ravile, ravi ei ole alati järjepidev ja riigil puudub ülevaade haigete laste arvust ja nende haigustest.

³⁶ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160313>

³⁷ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177226>

³⁸ Ülekaaluliste kooliõpilaste arv on 2006–2014 kasvanud 7,4%-lt 11,3%-ni.

³⁹ Kreitzberg, M. 2017. Puuetega inimeste arv, suundumused ja osatähtsus rahvastikus. Sotsiaaltöö, 3/2017.

Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/uudiskirja_Puuetega_inimeste_arv.pdf

⁴⁰ Riigikontroll. 2.11.2016. Riigi tegevus laste tervise hoidmisel ja ravimisel. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikontroll.ee/DesktopModules/DigiDetail/FileDownloader.aspx?AuditId=2414&FileId=13823>

Registreeritud perevägivalajuhtumitest oli 2016. aastal vähemalt 26% juhtudel perevägivala pealtnägijaks või kannatanuks laps. Lapsed langesid perevägivalajuhtumites kõige sagedamini (ligi 80%) kehalise väärkohtlemise ohvriks (nt esines lapse löömist käega, rihmaga, jalgadega peksmist), 13% juhtudel sattusid lapsed seksuaalse väärkohtlemise ja 4% ähvardamise ohvriks.⁴¹

Positiivne on tendents, et kümne aastaga on alaealiste toime pandud kuritegude arv vähenenud veidi üle kolme korra. Aastal 2016 registreeriti 1016 alaealiste poolt toime pandud kuritegu, mida on võrreldes 2015. aastaga 29% vähem. Vähenenud on ka alaealiste väärtegude arv.⁴² Seksuaalkuritegusid toime pannud alaealistele mõeldud erisekkumise vajaduse ja võimaluste analüüsist⁴³ selgus, et alaealistel, kes on süüdi mõistetud seksuaalkuritegude toimepanemises ning kannavad vanglakaristust või on kriminaalhooldus-alused, ei ole eraldi alaealiste kohtlemise standardmudelit ning neil puudub võimalus saada õigusrikkumise spetsiifikast tulenevat professionaalset abi.

Üldiselt on suurenenud õppivate ja töötavate noorte osatähtsus. Asenduskodudest elluastuvate noorte uuring⁴⁴ tõi välja asendushoolduse noorte keskmiselt madalama haridustaseme põhjustajad: lüngad haridustees (sh õpingute katkestused erinevates kooliastmetes); raskused katkenud haridustee jätkamisel (sh raskused töö ja õppimise ühitamisega); noorte madalamad hariduslikud ambitsioonid ja suhteliselt madal teadlikkus asendushoolduse noortele suunatud toetusvõimalustest.

⁴¹ Kraas, K., Tammiste, B. 2016. Seksuaalkuritegusid toime pannud alaealistele mõeldud erisekkumise vajaduse ja võimaluste analüüs. Kriminaalpoliitika analüüs. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/seksuaalkuritegusid_toime_pannud_alaealiste_erisekkumiste_vajaduse_ja_voimaluste_analuus_2016.pdf

⁴² Kuritegevus Eestis 2016. Alaealiste kuritegevus. Lk 24-53. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_est_web_0.pdf

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Anniste, K., Masso, M. 2016. Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/asendushooldus_loppraport_praxis_final.pdf

Hea praktika

Hea praktikana saab välja tuua Eesti Noorteühenduste Liidu poolt koordineeritud projekti „Noored valimisvalvurid“,⁴⁵ mille eesmärk on suunata noori vanuses 16-19 osalema oma kodukandi valimiskomisjoni töös, proovima ametliku valimisvaatleja rolli või kaasa lööma valimiste valvurite tegemistes.

MTÜ Lastekaitse Liidu eestvedamisel tõlgiti eesti keelde ÜRO Lapse Õiguste Komitee üldkommentaari nr 12,⁴⁶ mis selgitab, mida tähendab lapse õigus olla ära kuulatud. LÖK-i artiklite sisu paremaks mõistmiseks jätkab Lastekaitse Liit ka järgnevatel aastatel Lapse Õiguste Komitee üldkommentaari eesti keelde tõlkimist.

Viimasel paaril aastal on kõige levinum alaealiste ärakasutamise liik olnud ärakasutamine inimkaubanduse eesmärgil.⁴⁷ Justiitsministeerium viis veebruaris 2017 läbi kampaania 1ELU, kutsudes märkama inimkaubandusega seotud juhtumeid,⁴⁸ valmis ka noortele mõeldud lühifilm 1ELU, mis avab noortega seotud inimkaubandusjuhtumeid.⁴⁹

Uuest lastekaitseasendusest tulenevalt (Lasteks § 14 lõige 2) alustati 2016. aastal lastekaitsetöötajate täiendkoolitustega.⁵⁰ Lapse õiguste koolitusmoodul koostati ja viiakse ellu Lastekaitse Liidu eestvedamisel koostöös Õiguskantsleri

⁴⁵ Projekti „Noored valimisvalvurid“ on algatanud Eesti Noorteühenduste Liit koostöös Eesti Õpilasesinduste Liiduga, Eesti Vabariigi Õiguskantsleri Kantsleiga ning Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liiduga.

⁴⁶ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/05/%C3%9CRO-Lapse-%C3%95iguste-Komitee-%C3%9Cldkommentaar-nr-12-Lapse-%C3%B5igus-olla-%C3%A4ra-kuulatud-eesti-keeles.pdf>

⁴⁷ Aastal 2016 registreeriti alaealiste ärakasutamisjuhtumeid (§ 175) 8–18aastaste laste suhtes 59-l korral. Suurema osa ärakasutamisjuhtumeid panid kurjategijad toime Facebooki, Skype'i, veebikeskkondade ja muude suhtlusvõrgustike (nt Snapchati, VKontakt) veebi-kaamera vahendusel, kasutades eri kasutajakontosid ja -nimesid.

⁴⁸ Kriminaalpoliitika koduleht. Sotsiaalkampaania 1ELU alaleht. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/sotsiaalkampaania-kutsu-markama-inimkaubandusega-seotud-juhtumid>

⁴⁹ Loe lähemalt: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/valmis-luhifilm-noortega-seotud-inimkaubanduse-juhtumitest>

⁵⁰ Loe lähemalt lastekaitsetöötajate täiendkoolitustest Tervise Arengu Instituudi kodulehelt: <http://www.tai.ee/et/tegevused/koolituskeskus/koolitused/lastekaitsetootajate-koolitused>

Kantseleiga. Osalejatelt hea tagasiside saanud lapse õiguste koolitused jätkuvad ka aastal 2018.

Kuuendat korda oli Pimedate Ööde filmifestivali laste- ja noortefilmide (Just Film) kavas laste õiguste programm, mis valmis koostöös Just Filmi, õiguskantsleri, Justiitsministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ja Lastekaitse Liiduga.

Valik avalikest aruteludest

Avalikkuse tähelepanu all oli erakoolide rahastamine. Riigikogu võttis 7. juunil 2016 vastu seadusemuudatuse, millega asendati senine riigi kohustuslik erakooli tegevuskulude katmises osalemine kohaliku omavalitsuse vabatahtliku tegevuskulude katmises osalemisega.⁵¹

Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel alustas 2017. aastal tööd kooliõpilaste tervisekaitse töörühm, mis arutab, kas erinevad laste tervise kaitseks seatud õppekorralduslikud piirangud on piisavalt hästi rakendunud.⁵² Töörühma soovitude põhjal valmistatakse ette muudatused kehtivas õiguskorras.

Õiguskantsler⁵³ algatas arutelu, kas lapse spordiklubi vahetamisel on õigustatud küsida üleminekutasu. Arutelus osalesid mitu spordialaliitu, Kultuuriministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Olümpiakomitee ning Tallinna Spordi- ja Noorsooamet.

⁵¹ Erakooliseaduse, noorsootöö seaduse ning põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise seadus – RT I, 16.06.2016, 1;

⁵² MTÜ Lastekaitse Liit küsitlusest „Sinu lapse koolikott“ selgus, et 85%-l õpilastest on koolikoti kogukaal üle sotsiaalministri määrusega nr 36 „Tervisekaitsenõuded kooli päevakavale ja õppekorraldusele“ kehtestatud piirmäära. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/05/Uuring-Sinulapsekoolikott.pdf>

⁵³ Aruandeperioodil pöörduti õiguskantsleri poole muuhulgas laste õiguste kaitseks suhetes meediaga; küsimustega mis puudutasid: kontrolltööde korraldamist koolides; kas ja mis vanuses võib lapsi ajutiselt üksi koju jätta; kas koolide kehtestatud piirangud nutiseadmete kasutamisele on põhiseaduspäraseid; hariduslike erivajadustega laste õpet, jne. Vt. täiendavalt: Õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016. Arvutivõrgus kättesaadav: riigi järjepidevat ja jõulisteles kohus rõhutab, etus inud ema suhtes, kus kohus leidis, et tal olt algatatudhus ja alaealiste riigi järjepidevat ja jõulisteles kohus rõhutab, etus inud ema suhtes, kus kohus leidis, et tal olt algatatudhus ja alaealiste <http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2016/lapsed-ja-noored>

Trend

2017. aasta oktoobris said esmakordselt kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel osaleda ka vähemalt 16-aastased noored. Siiani on vaid üksikud Euroopa riigid taolist haruldast valimisõiguse laiendamist rakendanud. Muudatuse mõjust saab rääkida tulevikus, kuid valimisea langetamisega seotud riskide ennetamiseks aitas õiguskantsler koostöös Eesti Noorteühenduste Liiduga Haridus- ja Teadusministeeriumil koostada juhendi “Valimised ja kool: põhimõtted, kuidas tagada haridusasutuse neutraalsus KOV valimiste ajal”.⁵⁴ Üheks põhjuseks, miks laste ja noorte osalus on ühiskonnale vajalik, on lapse õiguste aspekt, mille kohaselt on lapsed täieõiguslikud ühiskonnaliikmed ning inimestena peavad neile laienema ka ühiskonnaelus ja -protsessides osalemise õigused.⁵⁵ Lastekaitse Liidu korraldatud kordusküsitlusest „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“⁵⁶ selgus, et võrreldes 2006. ja 2013. aastaga on omavalitsused laste ja noorte kaasamise algatamise osas aktiivsemad ja kasutavad mitmekülgsemaid kaasamise vorme ning kanaleid, sealjuures on suurenenud otsesuhtluse osakaal. Siiski selgitavad omavalitsused oluliselt vähem laste ja noorte arvamust välja kohaliku kultuurielu, keskkonna ning kohaliku transpordi küsimustes. Küsitluses osalenud lastest ja noortest on 63% teadlikud oma õigusest avaldada arvamust kohaliku elu korraldamises. Mõnevõrra on võrreldes 2013. aastaga vähenenud laste ja noorte valmisolek kohaliku elu korraldamises kaasa rääkida. „Laste ja noorte osalemine enda ja ümbritseva elu korraldamisel ning vabatahtlikus tegevuses loob baasi tugeva kodanikuühiskonna arengule, milles noored on aktiivseks sotsiaalsete muutuste osapoolteks,“ rõhutasid Dalia Doman ja Linda Tälli

⁵⁴ Loe lähemalt: https://www.hm.ee/sites/default/files/kool_ja_valimised_pohimotted.pdf

⁵⁵ Farthing, R. 2012. Why Youth Participation? Some Justifications and Critiques of Youth Participation Using New Labour's Youth Policies as a Case Study. Youth&Policy. Nr 109. September 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/profile/Rys_Farthing/publication/298745098_Why_Youth_Participation_Some_Justifications_and_Critiques_of_Youth_Participation_Using_New_Labour's_Youth_Policies_as_a_Case_Study/links/56eab5c108ae8c97677b9fa9/Why-Youth-Participation-Some-Justifications-and-Critiques-of-Youth-Participation-Using-New-Labours-Youth-Policies-as-a-Case-Study.pdf

⁵⁶ MTÜ Lastekaitse Liit. 2017. Kordusküsitluses „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“, osales 49 kohalikku omavalitsust, 856 last ja noort (kellest 698 olid eestij ja 158 vene emakeelega). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-3.pdf>

Lastekaitse Liidu Noortekogust oma ettekandes märtsis toimunud 13. linnade ja valdade päeval. Selleks, et laste ja noorte häälel oleks erinevates keskkondades arvestatavam kaal, on vaja anda panus nii üksikisiku, kogukonna kui ka riigi tasandil.

Soovitused

- Tagada senisest efektiivsem ÜRO lapse õiguste konventsiooni rakendamine (sh laste sotsiaalsete põhiõiguste tagamine). Koguda süsteemselt statistilist teavet (sh esitada regulaarselt raporteid), mille analüüsile tuginevalt lapse õigusi tagavaid poliitikaid kujundada.
- Suurendada laste võimalusi kaasa rääkida ühiskonda, kogukonda ja koolielu puudutavates küsimustes. Kaasata lapsi enam otsustusprotsessidesse kõikides keskkondades.
- Süvendada multidistsiplinaarset koostööd, ning lastega töötavate uurijate, kohtunike ja teiste spetsialistide teadmisi ja oskusi lapsesõbralikust menetlusest (pakkudes neile mh koolitusi laste küsitlemise kohta).
- Arendada koolisüsteemi tervikuna kaasava hariduspoliika efektiivseks rakendamiseks (sh korraldada koolitusi õpetajatele, kohandada vajalikku õpikeskkonda).
- Tagada lastele, sh puuetega lastele ligipääs järjepidevatele tervishoiuteenustele, samuti tagada tugispetsialistide kättesaadavus koolides.
- Teavitada ühiskonda senisest enam lapse õigustest, sh tutvustada nii täiskasvanutele kui ka lastele ja noortele ÜRO lapse õiguste konventsiooni. Suurendada inimõiguste hariduse mahtu erinevatel koolitasetel ning lastega seotud ametialade täiendõppes.

Lapse
õigused

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

INIMÕIGUSED EESTIS
2016-2017

Puuetega
inimeste olukord

Puuetega inimeste olukord

AUTOR

Mihkel Tõkke

Mihkel Tõkke lõpetas 2017. aasta kevadel Tartu Ülikooli magistriõpingud sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialal. Oma lõputöö raames uuris ta Eesti puuetega inimeste kodade huvikaitse tegevusi puuetega inimeste esindamisel. Mihkel töötab juba üle kahe aasta Tallinna Puuetega Inimeste Koja tegevjuhina, enne seda oli ta samas organisatsioonis üle viie aasta vabatahtlik. Lisaks on ta Eesti Puuetega Inimeste Koja ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraporti projektijuht.

PEATÜKK 14

Puuetega inimeste olukord

2 017. aasta alguses oli Eestis 149 900 puudega inimest ehk 11,4% elanikkonnast, mis tähendab, et võrreldes eelmise aastaga lisandus pea-aegu 3600 puudega inimest.¹ Enamus puudega inimestest kuuluvad vanemasse eagruppi (üle 2/3 on vähemalt 55-aastased).

2016. aastal käivitunud töövõimereform tõi valdkonda mitu uuendust. Nüüd hinnatakse töövõimetuse asemel alates 2016. aasta 1. juulist inimeste säilinud töövõimet. Töövõimetuspensioni asemel makstakse vähenenud töövõimega inimestele töövõimetoetust ning vähenenud töövõimega inimeste tööle aitamiseks arendatakse aktiivselt tööturumeetmeid. Süsteemsete ümberkorralduste tulemusel vastutab nüüd tööealiste isikute ning osalise töövõimega inimeste toetamise eest Töötukassa.² Sotsiaalkindlustusamet (SKA) tegeleb puude raskusastme tuvastamisega ning laste, vanaduspension-ealiste ja puuduva töövõimega tööealiste isikutega. Muudatuste eesmärk on toetada puuetega inimeste aktiivsust, naasmist tööturule. Lisaks sellele liikus 2017. aasta alguses raske ja sügava puudega lastele tugiteenuste osutamise kohustus koos juhtumiplaanide koostamisega SKA-lt kohalikele omavalitsustele (KOV).

Poliitilised ja institutsionaalsed arengusuunad

2016. aasta juunis kiitis valitsus heaks „Heaolu arengukava 2016-2023“, mis koondab töö-, sotsiaalkaitse-, soolise võrdõigusslikkuse ning võrdse kohtlemise

¹ Eesti Statistika Kvaralikiri. (2017) 2. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.stat.ee/valjaanne-2017_eesti-statistika-kvaralikiri-2-17

² Töötukassa koduleht. Töövõimereform. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tootukassa.ee/toovõimereform>

poliitika strateegilised eesmärgid aastateks 2016-2023.³ Arengukava üks eesmärk on sotsiaalteenuste pakkumise ja korraldamise arendamine ning teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine.

2015. aasta lõpus esitas Eesti riik esimese ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise perioodilise aruande, põhinedes perioodi 2012-2015 tegevusele.⁴ Tuginedes rahvusvahelisele praktikale, alustas Eesti Puuetega Inimeste Koda 2016. aastal enda sõltumatu raporti koostamist puuetega inimeste olukorra kohta Eestis.

2015. aastal jätkas riik erihooldekande teenuskohtade kaasajastamist.⁵ Arengusuunad tuginevad ka erihooldekande arengukaval aastateks 2014-2020.⁶ Muudatuste elluviimiseks on Euroopa Liidu 2014-2023 eelarveperioodi struktuurivahenditest kavandatud reorganiseerida erihooldekande taristut ning parandada teenuste kvaliteeti ja kättesaadavust.⁷ Planeeritud on ümber kujundada 1200 erihooldekodude kohta, luua vähemalt 200 uut kohta ning asendada suure ühiselamu tüüpi erihooldekodud väiksemate, kuni 30-kohalistega. Teenuskohtade muutmise protsessi nimetatakse deinstitutionaliseerimiseks. Samas ei ole teenusepakkujate seisukoht alati kattunud teenusekasutajate, nende lähedaste ning ümbritseva kogukonnaga.^{8 9 10}

³ Sotsiaalministeerium. Heaolu arengukava 2016 – 2023. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023>

⁴ ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsiooni Eesti esimene aruanne. (2015) Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/puudega_inimesele/pik_aruanne_eesti_keeles.pdf

⁵ Õigusakt. Erihooldekandetasutuste reorganiseerimine. (2015). RT I, 22 Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115092015022>

⁶ Sotsiaalministeerium. Erihooldekande arengukava aastateks 2014 – 2020. (2014). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Puudega_inimetele/erihooldekande_arengukava_2014-2020.pdf

⁷ Sotsiaalministeerium. Erihooldekande arengukava aastateks 2014 – 2020. (2014). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Puudega_inimetele/erihooldekande_arengukava_2014-2020.pdf

⁸ Artikkel internetis. Kangur, M. (2015). Psüühiliste erivajadustega inimeste peremaja kerkimist kerkimist naabrusesse Tartus veel peljatakse. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/536400/psuuhiliste-erivajadustega-inimete-peremaja-kerkimist-naabrusesse-tartus-veel-peljatakse>

⁹ Artikkel internetis. Kaasik, M. (2016). Suured erihooldekodud kaovad, lähedased on reformi eel mures. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/578547/suured-erihooldekodud-kaovad-lahedased-on-reformi-eel-mures>

¹⁰ Artikkel internetis. Pott, T. (2017) Erihooldekodu krundivalik pealinnas tekitab vaidlusi. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/588342/erihooldekodu-krundivalik-pealinnas-tekitab-vaidlusi>

Olulist tähelepanu on pööratud hooldajate hoolduskoormuse vähendamisele ja nende tööturul osalemise võimaluste suurendamisele.¹¹ Omastehooldajate hoolduskoormuse leevendamiseks loodi 2015. aasta detsembris Riigikantselei juurde Hoolduskoormuse rakkerühm (edaspidi rakkerühm). Rakkerühm, mille ülesanne oli kaardistada lähedaste hooldamisega seotud probleemid ning töötada välja inimeste vajadustest lähtuvad lahendused.¹² Rakkerühma tegevuse ühe tulemusena valmis 2017. aastal Maailmapanga uuring pikaajalise hoolduse olukorrast Eestis.¹³ Raport soovib Eestil märkimisväärselt suurendada pikaajalise hoolduse valdkonna rahastamist, et vastata elanikkonna vananemisest tulenevale nõudlusele. Lisaks kirjeldab raport, et pikaajalise hoolduse korraldus on sotsiaal- ja tervishoiusektorite vahel killustunud ning asetab pereliikmetele ja lähedastele ebaproportsionaalselt suure hoolduskoormuse.¹⁴ Lahendustena soovitatakse luua ühtsed hooldajatoetuste määramise kriteeriumid ning arendada omastehooldajate tugivõrgustikke ja nõustamist koos valdkonna rahastamise suurendamisega.

Infosüsteem SKAIS 2, mis pidi valmima 2016. aasta lõpuks ning on mõeldud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmete vahetamiseks, pole siiani valminud ja kasutusse võetud.¹⁵ Samuti ei ole senini rakendunud elektrooniline abivahendi kaart, mis tähendab abivahendi taotlemisel puudega inimese „jooksutamist“ erinevate institutsioonide ja teenuspakkujate vahel. Probleeme on põhjustanud ka puudulikud andmed e-tervises, mille alusel on hinnatud inimeste töövõimet valesti või ole seda võimalik üldse teha. Puudulikud andmed tähendavad, et inimene peab töövõime hindamise ja puude otsust kauem ootama.

¹¹ Sotsiaalministeerium. Heaolu arengukava 2016 – 2023. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023>

¹² Hoolduskoormuse rakkerühm. (2015). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://riigikantselei.ee/et/hoolduskoormus>

¹³ World Bank Group. Reducing the burden of care in Estonia. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/hoolduskoormus/estonia_ltc_report_final.pdf

¹⁴ Riigikantselei. Maailmapank soovib Eestil märkimisväärselt suurendada pikaajalise hoolduse rahastamist. (2017). <https://riigikantselei.ee/et/uudised/maailmapank-soovib-estil-markimisvaarselt-suurendada-pikaajalise-hoolduse-rahastamist>

¹⁵ Riigikontroll. Riigi tegevus töövõimereformi ettevalmistamisel. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/950/language/et-EE/Default.aspx>

Seadusandlikud arengusuunad

2016. aastal jõustus uus sotsiaalhoolekande seadus, mis sätestab tingimused, kuidas jaguneb vastutus sotsiaalteenuste osutamisel riigi ja KOV-i vahel. Probleeme on põhjustanud KOV-ide seaduse erinev tõlgendamine. Sellele juhtis tähelepanu ka õiguskantsler oma pöördumises linnade ja valdade poole.¹⁶ Lisaks on probleemkohana esile tõstetud viipekeele tõlketeenuse puudumist KOV-ide sotsiaalteenuste loetelus, seda ei ole ka riigiteenusena määratletud.¹⁷

2016. aastal jagati rehabilitatsioonisüsteem kaheks – sotsiaalne rehabilitatsioon ning tööalane rehabilitatsioon. Sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärk on saavutada võimalikult iseseisev elamine ning võimetekohase hariduse ja tööks vajalike oskuste omandamine koos osalemisega ühiskonnaelus. Töölase rehabilitatsiooni eesmärk on tõsta inimese töövõimet ning toetada tema aktiivsust tööturul. Siiski esineb rehabilitatsiooni kättesaadavusega probleeme, sest hetkel näiteks Hiiumaal teenuseosutajad puuduvad.¹⁸

2016. aasta alguses muudeti abivahendite süsteemi ning maavalitsuste ja KOV-ide asemel korraldab seda nüüd SKA. Muutus on positiivne, pidades silmas, et enam ei mõjuta abivahendi saamist või abi mahtu inimese elukoht ning avatud turg peaks langetama konkurentsi kaudu abivahendite hinda. Samas seab uus süsteem puudega inimestele ja nende pereliikmetele ebaproportsionaalselt suure koormuse abivahendite kohta informatsiooni hankimisel ja võrdlemisel, et langetada informeeritud valik. Seni puudub ühtne võrdlev infosüsteem abivahendite kirjelduste, hindade ja pakujate lõikes.

2017. aasta algusest ei ole lastele rehabilitatsiooniplaani koostamine enam puude otsuse tegemise eelduseks ning sama aasta juulist muutus esmakordselt puuet taotlevate laste otsuste tegemise aeg kiiremaks. Varasema 88 päeva

¹⁶ Õiguskantsler. Sotsiaalteenused kohalikus omavalitsuses. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/sotsiaalteenused_kohalikus_omavalitsuses.pdf

¹⁷ Õigusakt. Sotsiaalhoolekande seadus. (2017). RT I, 7. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>

¹⁸ Sotsiaalkindlustusamet. Tegevuskohad. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/tegevuskohad_070316.pdf

(keskmine protseduuri pikkus) asemel teeb SKA nüüd piisavate terviseandmete olemasolul otsuse teatavaks 15 tööpäeva jooksul.¹⁹

Haridus- ja Teadusministeerium kavandab hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse muutmist. Muudatuste eesmärk on pakkuda õpilastele senisest terviklikumat tuge hariduse omandamisel ning tagada koolidele laiem teadmine õpilaste vajadustest.²⁰

2017. aasta augustis saatis Sotsiaalministeerium kooskõlastamisele võrdse kohtlemise seaduse muudatused, mis annaksid ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni järelevalve üle võrdõiguslikkuse volinikule (edaspidi volinik). Peatüki kirjutamise hetkel pole eelnõu veel ministeeriumist edasi valitsusse liikunud. Siiani on Eestis ÜRO puuetega inimeste konventsiooni ratifitseerimisega 2012. aastal kohustuseks võetud järelevalve seaduse tasandil reguleerimata. Kui varasemalt oli vähemusgruppidel voliniku poole või kohutusse õigus pöörduda seoses diskrimineerimisega töö saamisel ning töösuhetes ja kutseõppel, siis eelnõu vastuvõtmisel saab volinikult nõustamist küsida ja kohtusse pöörduda hariduse, sotsiaaltoetuste- ja teenuste saamise, tervishoiu või kaupade ja teenuste tarbimise takistuse puhul.²¹

Statistika ja uuringud

2016. aastal valmis uuring “Sotsiaalteenuste arendamine maakondades”, mis tõi välja, et sotsiaaltranspordi arendamise vajadus on kõigis maakondades.²² Sotsiaaltranspordi peetakse teiste sotsiaalteenuste kättesaadavust silmas

¹⁹ Eesti Puuetega Inimeste Koda. Esmakordselt puuet taotleva laste otsuste tegemise aeg muutub kiiremaks. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.epikoda.ee/esmakordselt-puuet-taotleva-laste-otsuste-tegemise-aeg-muutub-kiiremaks/#more-10528>

²⁰ Haridus- ja Teadusministeerium. Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse muutmine. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/pgs_eelnou_tuge_vajavate_opilaste_info-materjal.pdf

²¹ Sotsiaalministeerium. Võrdse kohtlemise seadus tagab edaspidi kõigi diskrimineerimistunnuste alusel samaväärse kaitse. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.sm.ee/et/uudised/vordse-kohtlemise-seadus-tagab-edaspidi-koigi-diskrimineerimistunnuste-alusel-samavaarse>

²² Analüüs. Sotsiaalteenuste arendamine maakondades 2016 – 2020. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalteenuste_ja_toetuste_andmeregister_STAR/Lisainfo/mak_analuus_toimetatud.pdf

pidades baasteenuseks ning see on KOV-i pakutavate teenuste seast üks, mille kvaliteediga on enim probleeme olnud.²³

2017. aasta veebruaris avaldas Riigikontrolli audit uuringu “Riigi tegevus töövõimereformi ettevalmistamisel”.²⁴ Uuring tõi välja, et tööandjate valmisolek töövõimekaoga inimesi palgata on väike. 31% tööandjatest oli valmis töövõimekaoga inimesi tööle võtma, 44% ei näinud selleks võimalust ning ülejäänud ei osanud seisukohta võtta. Uuring tõi veel välja, et suureks takistuseks töövõimereformi õnnestumisel on omavalitsuste erinev võimekus pakkuda töö otsimist ning töö käimist toetavaid sotsiaalteenuseid. Omavalitsustel on keeruleline tugiisikuid leida, kuigi vajadus nende järele aina kasvab.

Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar avaldas 2017. aastal uuringu “Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus”.²⁵ Uuring tõi välja, et puudega laste võimalused saada tugimeetmeid erinevad piirkonniti märgatavalt ning kaasava hariduskorralduse rakendamist takistavad ühiskondlikud hoiakud. Lahendustena pakuti näiteks tugispetsialistide arvu suurendamist, ühiskondlike hoiakute suunamist ning piirkondliku koostöö suurendamist hariduslike erivajadustega õpilaste toetamiseks.

Hea praktika

Hea praktika näitena korraldas Sotsiaalministeerium 2016. aastal universaalse disaini konkursi tudengiprojektidele, mille eesmärk oli leida universaalse disaini põhimõtetest lähtuvaid lahendusi meid ümbritsevale elukeskkonnale.²⁶ Samas ei ole siiani jõustunud ligipääsetavust reguleeriv määrus

²³ Analüüs. Sotsiaalteenuste arendamine maakondades 2016 – 2020. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalteenuste_ja_toetuste_andmeregister_STAR/Lisainfo/mak_analuus_toimetatud.pdf

²⁴ Riigikontroll. Riigi tegevus töövõimereformi ettevalmistamisel. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/950/language/et-EE/Default.aspx>

²⁵ Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar. (2017). Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.centar.ee/uus/wp-content/uploads/2017/01/P%C3%B5shiraport-final.pdf>

²⁶ Sotsiaalministeerium. Algas universaalse disaini konkurss. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/uudised/algas-universaalse-disaini-konkurss>

ning puuetega inimeste valdkonnaga seotud ühingud teostavad tihti ise ligipääsetavuse järelevalvet.

2016. aastal algatati pilootprojekt, mille eesmärgiks on parandada erivajadustega inimeste elutingimusi. Piloteerimine toimus Tallinnas ning puudest tuleneva tegevuspiiranguga inimeste eluruumi kohandamist toetati 45-l korral.²⁷ Järgnevatel aastatel jätkub projekt üle Eesti ning kokku on 2023. aastaks planeeritud 2000 kodu kohandamine.

2017. aastal kiitis valitsus heaks eelnõu, mis annab õiguse alates 1. jaanuarist 2018 raske puudega laste vanematel taotleda õppelaenu riigipoolset tühistamist, siiani oli õppelaenu kustutamise õigus sügava puudega laste vanematel ning puuduva töövõimega isikutel.²⁸

2017. aasta aprillis allkirjastasid Eesti Puuetega Inimeste Koda ning Sotsiaalministeerium ühiste kavatsuste protokolliga pakkuda vähenenud töövõimega inimestele sõltumatut nõustamist. Selle aasta teises pooles käivitunud teenusega on võimalik saada nõustamist töövõime hindamist puudutavates küsimustes ning olemas on spetsialist, kellega koos ka vaiet esitada.²⁹

Puuetega inimeste valdkonnas tegutsevad mittetulundusühingud on andnud välja erinevaid käsiraamatuid. Eesti Pimedate Liit pani kokku käsiraamatu “Kui kohtad nägemispuudega inimest” ning MTÜ Kakora koostatud on “Käsiraamat ligipääsetavate ja mitmekülgsete kultuuriürituste korraldamiseks”.³⁰ Eesti Puuetega Inimeste Koda koostas palju tähelepanu saanud raamatu “Teekond erilise lapse kõrval”, mis on mõeldud puudega ja

²⁷ Tallinn. Kodukohanduse projekt. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tallinn.ee/est/Kodukohanduse-pilootprojekt-2>

²⁸ Sotsiaalministeerium. Raske puudega laste vanematel tekib õigus õppelaenu kustutamiseks. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/uudised/raske-puudega-laste-vanematel-tekib-oigus-oppelaenu-kustutamiseks>

²⁹ Sotsiaalministeerium. Eesti Puuetega Inimeste Koda ning tervise- ja tööminister allkirjastasid ühiste kavatsuste protokoll. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/uudised/eesti-puuetega-inimeste-koda-ning-tervise-ja-toominister-allkirjastasid-uhiste-kavatsuste>

³⁰ MTÜ Kakora. Sündmusi kõigile! Käsiraamat ligipääsetava ja mitmekülgse kultuuriürituse korraldamiseks. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kakora.sarasyl.com/et/Kultuur/K%E4siraamat.pdf>

erivajadustega laste ja noorte lähedastele.³¹ Viipekeelse suhtluse tutvustamiseks ning parandamiseks arendas Eesti Kurtide Liit välja rahvusvahelise viiplemise e-sõnastiku, mida saab kasutada nii eesti kui ka inglise keeles.³²

Olulisemad avalikud arutelud

Abivahendite reformi käivitumisel 2016. aasta alguses said 200 inimest ette teatamata ootamatult suured abivahendite arved.³³ 2017. aastal jätkus abivahendite teema avalikkuse tähelepanu all koos mitmete skandaalidega abivahendite süsteemiga seoses, kus väidetavalt erinevad Haigekassa partnerid esitasid neile võltsarveid.³⁴ Selle aasta augustis leidis võimalikke arvepettusi ka SKA.³⁵

Sarnaselt tekitasid sotsiaalvaldkonnas palju kõneainet sotsiaalse rehabilitatsiooni järjekorrad, kus vahendid teenuste osutamiseks lõppesid juba 2017. aasta alguses ning järjekorrad venisid väga pikaks. Lisaks sellele külmutati aasta alguses erihoolekande valdkonnas rahalised vahendid uute teenuskohatade loomiseks ning umbes tuhandest inimesest koosnevast järjekorrast pääseb teenusele ainult siis, kui mõni praegune teenusekasutaja lahkub.³⁶ Palju on tähelepanu saanud eriarstide järjekordade küsimus, mis mõjutab teravalt ka puudega inimesi. 2017. aastal oli avalikkuses palju arutelusid ka uue

³¹ Teekond erilise lapse kõrval. Käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele. Habicht, A., Kask, H. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/Teekond-erilise-lapse-k%C3%B5rval.pdf-WEB.pdf>

³² Rahvusvaheline viiplemise e-sõnastik. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rv-sonastik.ead.ee/>

³³ Riigikogu sotsiaalkomisjon. Sotsiaalkomisjon leidis abivahendite reformi käivitamisel puudusi. (2016). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/sotsiaalkomisjon-et-et/sotsiaalkomisjon-leidis-abivahendite-reformi-kaivitamisel-puudusi/>

³⁴ Postimees. Lakson, P. Haigekassalt väidetavalt raha välja petnud firma suhtes algatati kriminaalasi. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/4055859/haigekassalt-vaidetavalt-raha-valja-petnud-firma-suhtes-algatati-kriminaalasi>

³⁵ Raieste, A. Sotsiaalkindlustusamet uurib 32 000 euro ulatuses võimalikke arvepettusi. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.err.ee/613786/sotsiaalkindlustusamet-uurib-32-000-euro-ulatuses-voimalikke-arvepettusi>

³⁶ Eesti Puuetega Inimeste Koda. Eesti Puuetega Inimeste Koda: Olukord sotsiaalvaldkonnas on kriitiline. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.epikoda.ee/eesti-puuetega-inimeste-koda-olukord-sotsiaalvaldkonnas-on-kriitiline/>

töövõimereformi otsustega kaasnenud vaiete osas, mis on viinud lausa kohtuasjadeni.³⁷

Soovitused

- Kehtestada KOV-i poolt osutatavatele sotsiaalteenustele miinimumnõuded ning efektiivne järelevalve nende kvaliteedi osas.
- Analüüsida haldusreformi mõju sotsiaalhoolekandesüsteemi korraldusele ning teenuste kättesaadavusele erinevates omavalitsustes.
- Pakkuda konkreetseid konkreetseid tegevusi pikaaegsete hooldajate hoolduskoormuse vähendamiseks ning omastehooldajate tugivõrgustike arendamiseks.
- Anda võrdõiguslikkuse volinikule ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni järelevalve funktsioon
- Toetada töövõimereformi tõhusaks käivitumiseks tööandjaid senisest enam ning siduda puuetega inimeste haridus paremini tööturu ootustega.

³⁷ Eesti Päevaleht. Ibrus, K. Värske töövõimereformi otsused on juba viinud inimeste kohtuasjadeni. (2017). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://epl.delfi.ee/news/eesti/varske-toovõimereformi-otsused-on-viinud-juba-esimeste-kohtuasjadeni?id=77685466>

KOOS SUUDAME ROHKEM!

www.humanrights.ee

Sihtasutus Eesti Inimõiguste Keskus
info@inimoigused.ee
www.inimoigused.ee

